

MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

ATASÖZLERİNDE MİZAHIN İŞLEVİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

AHMET AKGÖL

DANIŞMAN

YRD. DOÇ. DR. ÜMRAL DEVECİ

KASIM, 2016

MUĞLA

MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ATASÖZLERİNDE MİZAHIN İŞLEVİ

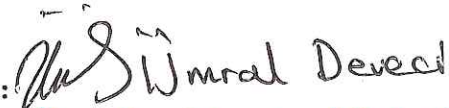
AHMET AKGÖL

Sosyal..... Bilimleri Enstitüsünde
"Yüksek Lisans"

Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 06.12.2016

Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 14.11.2016

Tez Danışmanı : İsmail Deveci

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Metin ARIKAN

Jüri Üyesi : B. Hancı

Enstitü Müdürü : Prof. Dr. Mehmet ARİKAN

KASIM, 2016

MUĞLA

TUTANAK

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 19.10.2016. tarih ve 253/10 sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 24. maddesine göre, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek lisans öğrencisi Ahmet Akcağal'ın "Atasözler ve Mirasın İdeali" adlı tezini incelemiş ve aday 14.11.2016 tarihinde saat 14.30'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 60 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin KABUL olduğuna Oy Birliği ile karar verildi.

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Ümral DEVECİ

Üye

Doç. Dr. Metin ARIKAN
H. Arkan

Üye

Üye

B. Hança
Yrd. Doç. Dr. B. Bora HANÇA

Üye

YEMİN

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “ **Atasözlerinde Mizahın İşlevi** ” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça ’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

06/12/2016

Ahmet Akgöl

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN

Soyadı : Akgöl
Adı : Ahmet

Kayıt No:

TEZİN ADI

Türkçe : Atasözlerinde Mizahın İşlevi
Y. Dil : The function of Humor in Proverbs

TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans

Doktora

Sanatta Yeterlilik

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite : Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Fakülte :
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Diğer Kuruluşlar :
Tarih : 14-11-2016

TEZ YAYINLANMIŞSA

Yayımlayan :
Basım Yeri :
Basım Tarihi :
ISBN :

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı : Revaci, Ömral
Ünvanı : Yrd. Doç. Dr.

TEZİN YAZILDIĞI DİL : Türkçe

TEZİN SAYFA SAYISI: 86.

TEZİN KONUSU (KONULARI) :

1. Türk Dili ve Edebiyatı
2. Halk Bilimi
- 3.

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER :

1. Atasözleri
2. Mizah
3. Mizahın İşlevi
- 4.

Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız.

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER: Konunuzla ilgili yabancı indeks, abstract ve thesaurus'u kullanınız.

1. Proverbs
2. The Function of Humor
3. Humor

Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız.

1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum	☐
2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir	☒
3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezim tamının fotokopisi alınabilir	☐

Yazarın İmzası :

Tarih : 06/12/2016.

ÖZET

AKGÖL, Ahmet. Atasözlerinde Mizahın İşlevi, Yüksek Lisans Tezi, Muğla, 2016

Bu çalışmada atasözlerinde mizahın işlevinin ne olduğu ve mizahın atasözlerinde hangi anlayışlarla yaratıldığı tespit edilmek amacıyla atasözleri ve mizah arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmaya dâhil edilen atasözleri, Ömer Asım Aksoy'un *Deyimler ve Atasözleri 1* adlı sözlüğünden seçilmiştir. Mizahî olduğu tespit edilen ve örneklem yoluyla seçilen 59 atasözü, çalışmanın amacı doğrultusunda incelenmiştir.

İnceleme aşamasında, atasözlerindeki mizahın herhangi bir eksikliğin telafisi için yaratıldığı gözlemlenmekle beraber, mizah kuramları bağlamında mizahın hangi ilişkilendirmeler sonucu, nasıl oluştuğu ve hangi mizah tarzlarıyla yaratıldığı tespit edilmiştir. İnceleme sonucunda elde edilen veriler çalışmanın problemini çözmek için planlanan tartışmada kullanılmak üzere; telafi edilen eksikliklere, mizah kuramlarına, mizah tarzlarına, kullanılan söz sanatlarına ve mizahın yaratılmasına yardımcı olan atasözlerinin biçim özelliklerine göre ayrı ayrı sınıflandırılmıştır. Sınıflandırma sonucu ortaya çıkan tabloya göre atasözlerindeki mizahın işlevi ve atasözlerindeki mizahın, nasıl bir anlayışla yaratıldığı tartışılmıştır. Tartışma sonucunda; yaratılan mizahın, genellikle bir hayvan veya üreme ve boşaltım organlarıyla yapılan ilişkilendirmeler başta olmak üzere, günümüzde hoş karşılanmayan, saldırgan ve küçük düşürmeye dönük bir anlayışla yaratıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca aynı tartışma sonucunda; eksikliği telafi etmek için var olan mizahın, atasözlerinde, atasözlerinin taşıdığı mesaja dikkat çekmek, mesajın anlaşılmasını, hatırlanmasını sağlamak ve aktarılmasına yardımcı olmak gibi bir işlevinin olduğu, yani atasözlerinin barındırdığı hayatî bilgiyi bozulmadan gelecek nesillere iletmede yardımcı olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler; Atasözleri, Mizah, Mizahın İşlevi

ABSTRACT

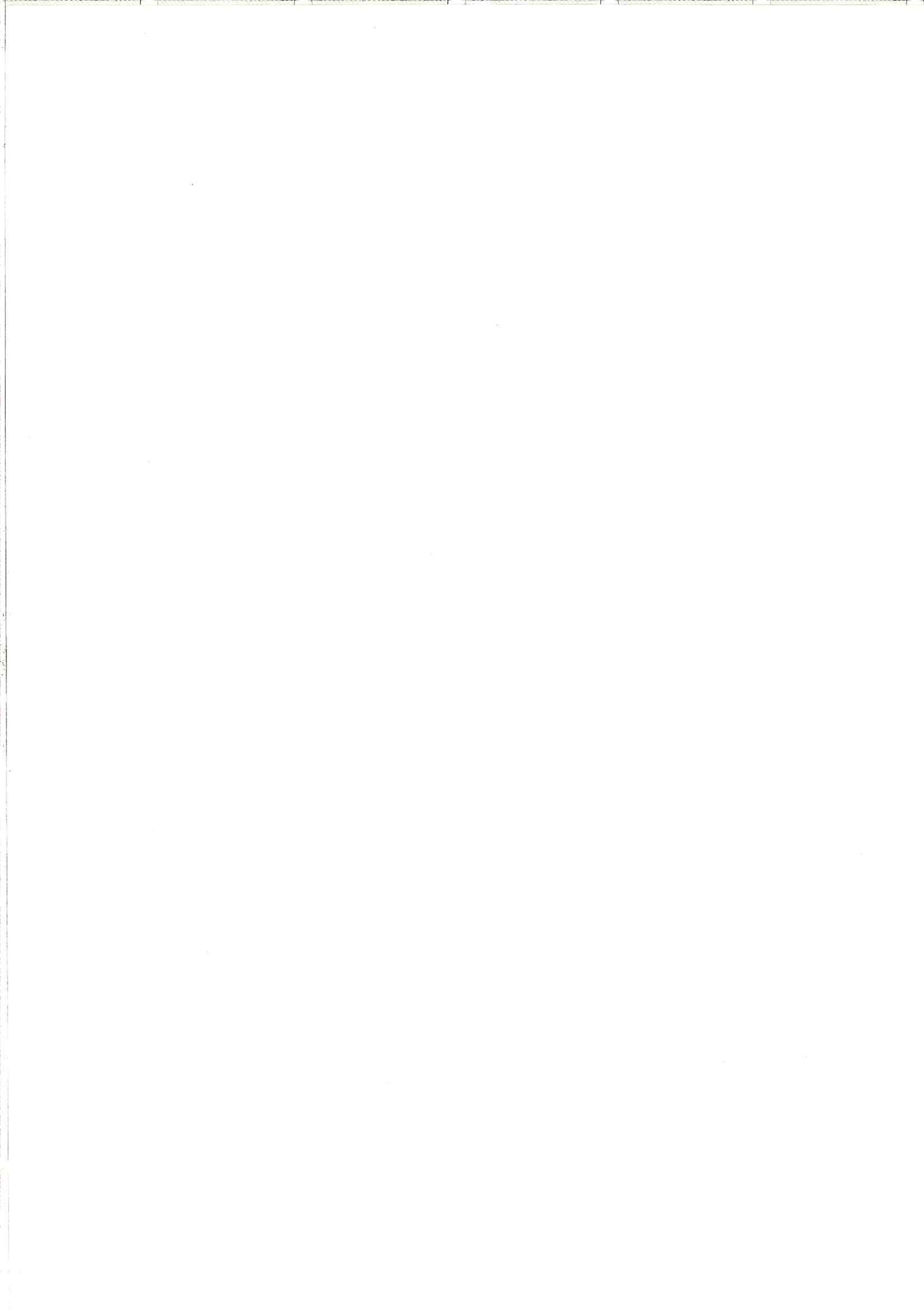
AKGÖL, Ahmet. The Function of Humor in Proverbs, Postgraduate Thesis, Mugla, 2016

In this study, the relation between proverbs and humor has been examined in order to determine what the function of humor in proverbs is, and to determine with which understanding the humor element is created in proverbs. The proverbs that are included in the study have been selected from the book *Proverbs and Idioms 1* written by Omer Asim Aksoy. 59 proverbs, which were determined to be humorous, were selected by the Sampling Method, and were examined in the scope of the study.

In the examination stage of the study, it was observed that the humor in proverbs was created to compensate a missing point. It was also observed in which humor hypotheses and which associations and how the humors were formed and created under which humor styles. The data obtained at the end of the examinations were classified to be used in discussion that was planned to solve the problem of the study according to the missing points that were compensated in the proverbs, humor hypotheses, the rhetoric, and the formal styles of the proverbs that helped the creation of the humor. According to the table that appeared after the classification, the function of the humor in proverbs and the understanding in which they were created were discussed. At the end of the discussions, it was determined that the humor was created with an understanding that is not welcomed in our present day and with associations mainly about the reproductive and excretion organs or associated with an animal, were intended to despise, and were aggressive.

In addition, at the end of the same discussion, it was also determined that the humor that existed in order to compensate a missing point in the proverbs helped to attract the attention to the message carried by the proverb, to ensure that the message is understood and remembered; in other words, to help the proverbs be transferred to future generations without disrupting the vital information included in the proverb.

Key Words: Proverbs, Humor, The Function of Humor

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
ÖN SÖZ.....	IV
GİRİŞ	1
1. Atasözleri ve Mizah.....	2
1.1. Atasözleri	2
1.1.1. Tarihten Günümüze Atasözü Kavramı.....	2
1.1.2. Atasözlerinin Biçim ve Kavram Özellikleri.....	4
1.1.2.1. Biçim Özellikleri	4
1.1.2.1.1. Cümle yapıları.....	7
1.1.2.2. Kavram Özellikleri	10
1.1.2.2.1. Söz Sanatları.....	13
1.1.3. Araştırmacıların Yaptığı Atasözü Tanımları.....	13
1.2. Mizah.....	14
1.2.1. Mizah ve Gülme Kavramı.....	14
1.2.2. Mizah ve Gülmenin Tarihsel Gelişim Süreci.....	16
1.2.3. Mizah Kuramları.....	18
1.2.3.1. Üstünlük Kuramı	18
1.2.3.2. Uyumsuzluk Kuramı.....	19
1.2.3.3. Rahatlama Kuramı.....	19
1.2.3.4. Diğer Görüşler	20
1.2.3.4.1 Henri Bergson'nun Görüşü	20
1.2.3.4.2 John Moreall 'in Görüşü	21
1.2.4. Mizah Tarzları.....	22
1.2.4.1. Kendini Geliştirici Mizah Tarzı.....	22
1.2.4.2 Katılımcı Mizah tarzı.....	22
1.2.4.3 Kendini Yıkıcı Mizah Tarzı.....	22
1.2.4.4 Saldırgan Mizah Tarzı	23
1.2.5. Mizah Kuramları ve Diğer Modern Yöntemler Çerçevesinde Sözlü Kültür Ürünleri Üzerine Yapılmış Mizah Çalışmaları.....	23
1. ATASÖZLERİNİN MİZAHİ YÖNDEN İNCELENMESİ	27

2. MİZAHİ ATASÖZLERİNİN SINIFLANDIRILMASI.....	64
2.1. Mizahî Atasözlerinin İçerik Özelliklerine Göre Sınıflandırılması	64
2.1.1. Mizahî Atasözlerinin Yaratılan Mizaha Zemin Hazırlayan Eksikliklere Göre Sınıflandırılması	65
2.1.1.1. Toplumun Kendi İçinde Gördüğü Eksiklikler.....	65
2.1.1.2. Toplumun Herhangi Bir Bireyde Gördüğü Uygunsuz Davranışın Toplumda Yaratdığı Eksiklik.....	66
2.1.1.3. Bireylerin Uygunsuz Davranışları ve Özellikleri Sonucu Toplumun Bireyde Gördüğü Eksiklikler.....	66
2.1.1.4. Bireylerin Uygunsuz Davranışları Ve Özellikleri Sonucu Toplumun Bireyde Gördüğü ve Telafi Etmeyle Beraber Önlemeye Çalıştığı Eksiklikler	67
2.1.1.5. Bireylerin Kendisini İçinde Bulduğu veya İstemedi Maruz Kaldığı Durumlar Karşısında Yaşadığı Eksiklikler.....	67
2.1.2. Mizahî Atasözlerinin Mizah Kuramlarına Göre Sınıflandırılması	68
2.1.2.1. Üstünlük Kuramıyla İlişkilendirilebilecek Olan Mizahî Atasözleri.....	68
2.1.2.2. Uyumsuzluk Kuramıyla İlişkilendirilebilecek Olan Mizahî Atasözleri	69
2.1.2.3. Rahatlama Kuramıyla İlişkilendirilebilecek Olan Mizahî Atasözleri	70
2.1.2.4. Hem Üstünlük Hem de Rahatlama Kuramıyla İlişkilendirilebilecek Olan Mizahî Atasözleri.....	70
2.1.2.5. Hem Uyumsuzluk Hem de Rahatlama Kuramıyla İlişkilendirilebilecek Olan Mizahî Atasözleri.....	70
2.1.3. Mizahî Atasözlerinin Mizah Tarzlarına Göre Sınıflandırılması.....	70
2.1.3.1. Saldırgan Mizah Tarzıyla İlişkilendirilebilecek Olan Mizahî Atasözleri.....	70
2.1.3.1.1. Freud'un Görüşü Çerçevesinde Yaratılan Saldırgan Mizah Tarzı.....	71
2.1.3.1.2. Bergson'nun Görüşü Çerçevesinde Yaratılan Saldırgan Mizah Tarzı.....	71
2.1.3.2. Katılımcı Mizah Tarzıyla İlişkilendirilebilecek Olan Mizahî Atasözleri.....	72
2.1.3.3. Kendini Geliştirici Mizah Tarzıyla İlişkilendirilebilecek Olan Mizahî Atasözleri	72
2.1.3.4. Kendini Yıkıcı Mizah Tarzıyla İlişkilendirilebilecek Olan Mizahî Atasözleri	72
2.1.4. Mizahî Atasözlerinin Mizah Yaratma Amacıyla Kullanılan Söz Sanatlarına Göre Sınıflandırılması	72
2.1.4.1. Kinaye.....	72
2.1.4.2. İstiare:	73
2.1.4.3. Mübalâğa	73
2.1.4.4. Teşhis.....	74
2.1.4.5. Tenasüp.....	74

2.1.4.6. Tezat	74
2.1.4.7. İham-ı Tenasüp	74
2.1.4.8. Cinas	75
2.1.4.9. Akis.....	75
2.1.4.10. Tecahül-i Arif.....	75
2.1.4.11. İstifham	75
2.1.4.12. Tevriye	76
2.1.4.13. İham-ı Tezat.....	76
2.1.4.14. İntak	76
2.1.4.15. Mecaz-ı Mürsel.....	76
2.2. Mizahî Atasözlerinin Mizah Yaratma Amacıyla Kullanılan Biçim Özelliklerine Göre Sınıflandırılması	77
2.2.1. Mizah Yaratma Amacıyla Aliterasyon ve Asonans Kullanılan Mizahî Atasözleri	77
2.2.2 Mizah Yaratma Amacıyla Atasözlerinin Cümle Yapılarının Kullanıldığı Mizahî Atasözleri	77
3. TARTIŞMA; ATASÖZLERİNDE MİZAHIN İŞLEVİ.....	79
SONUÇ.....	83
KAYNAKÇA	87

ÖN SÖZ

İnsanoğlu dünyaya gelir gelmez ölüm gibi bir gerçekle karşı karşıyadır. Kültür, yani insanın yarattığı her şeyin bütünü, bu kötü sonu geciktirmek ve bu kötü sonun korkusunu hafifletmek amacıyla yaratılmıştır. İnsanın yarattığı kültür unsurlarının tamamı yaratıcısının birer aynası olduğu için, yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalırlar ve kültür unsurları yok olmamak için çeşitli önlemler alırlar. Bu önlemlerin birisi de, başka kültür unsurlarıyla iş birliği yapmaktır.

Türk toplumu, yaşam biçimi ve yaşadığı coğrafyaya nedeniyle bazı toplumlarla karşılaştırıldığında, yazı ile geç tanışmıştır. Türklerin yazı ile geç tanışması, yazıyla tanışana ve yazının yaygınlaşmasına kadar geçen zaman zarfında ataların ve onların sözlerinin önemini daha da artırmış ve bu sözlerin daha da zenginleşmesinin önünü açmıştır.

Türk toplumunun zengin atasözleri varlığı 15. yüzyıldaki birkaç eser sayılmazsa Tanzimat döneminden itibaren yazılı ortama aktarılmaya başlanmış ve üzerinde yapılan incelemeler Cumhuriyet dönemiyle beraber hız kazanmıştır. Farklı bilim dallarında çalışan birçok araştırmacının atasözleri üzerindeki ilgisi hâlâ devam etmektedir.

Gülme eyleminin verdiği hazı keşfeden insanoğlu bu refleksi tetiklemek için bir kültür yaratmıştır. Bu kültürün adı mizahtır. Mizah, güldürme amacıyla yaratılan kültür unsurlarının tamamı olarak anlaşılrsa da, insan hayatının en ciddi anlarında bile var olabilir. Bu ciddi anlardan biri de toplumun devamlılığı açısından hayati bilgiler verilen anlar, yani atasözlerinin söyleniş anlarıdır.

Antik Yunan devrinde başlayan ve o devirde yapılan çalışmaların açtığı yolla orta, yeni ve yakın çağlarda dünya genelinde hız kazanan mizah araştırmaları genellikle güldürme amacıyla yaratılan unsurlar üzerinden incelenmiştir. Ülkemizde de aynı şekilde toplumumuzun mizah zenginliği, fıkralar gibi güldürme amacıyla yaratılmış yazılı ve sözlü metinler üzerinden araştırılmıştır. Ancak; bu zamana kadar yapılmış mizah araştırmalarından elde edilen bilgilere göre mizah, hayatın her anında vardır.

Ayrı ayrı birçok yönden ve birçok kültür unsuruyla olan ilişkisi defalarca incelenen atasözleri ve mizahın birbiri ile olan ilişkisinin henüz incelenmediği görülmektedir.

Atasözleri ve mizah neden iş birliğine girmiştir? Atasözleri gibi toplum hayatı ile ilgili yaşanan acı tecrübeler sonucunda oluşan bilgileri barındıran ve mantık olarak şakaya yeri olmayacağı düşünülen atasözleri, güldürme ve eğlendirme amacıyla yaratılan mizahı neden içinde barındırmıştır?

Bu soruların cevaplarını bulmak üzere hazırlanan bu çalışma; **Önsöz, Giriş, Birinci Bölüm, İkinci Bölüm, Üçüncü Bölüm, Sonuç ve Kaynakçadan** oluşmaktadır.

Giriş bölümü **Atasözleri ve Mizah** adında bir ana başlıktan oluşmaktadır. Atasözleri adını taşıyan ilk alt başlıkta, **Atasözü** teriminin tarihten günümüze yüklendiği anlamlar ve yerine kullanılan terimlerden, atasözü araştırmacılarının atasözlerinin biçim ve kavram özelliklerine dair görüşlerinden ve bu görüşler sonucunda yaptıkları atasözü tanımlarından bilgi vermek amacıyla bahsedilmiştir. **Mizah** adını taşıyan ikinci alt başlıkta ise mizah ve gülme kavramı arasındaki ilişkiden, mizahın tarihsel süreçteki gelişiminden, mizah kuramları adı altında toparlanan araştırmacıların mizah hakkındaki görüşlerinden, mizah tarzlarından ve bu çalışma gibi sözlü kültür unsurları üzerine modern yöntemlerle yapılmış mizah araştırmalarından bahsedilmiştir. Giriş bölümünde bahsedilen bilgiler inceleme ve tartışma bölümlerinin anlaşılması için lazım olacak bilgilerdir. Bu nedenle mizah ve atasözleri hakkında bu kullanılmayacak olan bilgilerden genel hatları ile söz edilmiştir.

Atasözlerinin Mizahî Yönden İncelenmesi adını taşıyan birinci bölümde; Ömer Asım Aksoy'un *Deyimler ve Atasözleri 1* adlı eserinden seçilen 59 atasözü tek tek incelenmiştir. İncelenen 59 atasözü mizah ve atasözleri üzerine yapılmış okumalar sonucunda örneklem yoluyla seçilmiştir. Ömer Asım Aksoy'un atasözleri hakkında yaptığı tanımlamalar ve sınıflandırmalar diğer araştırmacıların yaptığı sınıflandırmalara ve tanımlamalara göre akademik camiada daha fazla kabul gördüğü için incelenecek atasözlerinin Aksoy'un hazırladığı sözlükten seçilmesi uygun bulunmuştur. İnceleme kısmında inceleme yöntemi belirtildikten sonra seçilen her atasözü

anlamı ile beraber verildikten sonra bahsedilen yöntem doğrultusunda incelenmiştir. Bölümün sonunda elde edilen veriler toparlanmıştır.

Çalışmanın **Mizahî Atasözlerinin Sınıflandırılması** adlı ikinci bölümünde; birinci bölümde elde edilen veriler bir sonraki bölümde kullanılmak amacıyla; eksiklikler, mizah kuramları, mizah tarzları, söz sanatları ve atasözlerinin mizahın oluşmasına yardımcı olan biçim özellikleri şeklinde sınıflandırılmıştır.

Çalışmanın **Tartışma: Atasözlerinde Mizahın İşlevi** adlı üçüncü bölümünde önceki bölümlerden elde edilen bilgilerin ışığında çalışmanın başında belirlenen problem çözülmeye çalışılmıştır.

Sonuç bölümünde ise çalışmanın bütün aşamaları ve ortaya çıkan sonuçlar toparlanmıştır.

Kaynakça bölümünde ise bu çalışmada yararlanılan eserlerin künyeleri alfabetik sıraya göre verilmiştir.

Türk Halk Bilimi ve Türk Halk Edebiyatı alanında var olan bir problemi çözmek amacıyla hazırladığım bu çalışmayı bir sözlü kültür hazinesi zenginliğinde ve güzelliğinde olan anneanneme adamakla beraber; bu çalışmayı hazırlama aşamasına gelmemde emeği olan başta danışmanım Yrd. Doç. Dr. Ümral Deveci olmak üzere bütün hocalarıma, çalışmamın bazı bölümlerinde bana yardımcı olan kuzenim Hande Ayraller Taner'e, son olarak, çalışmanın yazım aşamasından beri yanımda olan, yardımlarını esirgemeyen ve zorlu yazım sürecini çekilir kılan Tuğçe Yaşa' ya teşekkür ederim.

GİRİŞ

Yazılı ilk mizah ürünleri arkeolojik araştırmalar sonucunda Sümer uygarlığına ait metinlerde bulunmuştur. Metinlerde tespit edilen atasözü ve değişler insanların o zaman neye güldükleri hakkında araştırmacılara somut deliller sunmuştur (Öz dolap, 2015: 4). 3500 yıl önceye ait bu metinler, çalışmamızın konusu olan atasözleri ve mizah arasındaki ilişkinin yazılı ilk örnekleridir. Ancak bu ilişkinin dil ve gülme ortaya çıktığı zamanlardan beri var olduğunu tahmin etmek güç değildir.

Başta Ömer Asım Aksoy olmak üzere birçok araştırmacı, atasözlerinin toplumun deneyimlerine ve gözlemlerine göre ortaya çıkmış, toplumun sosyal ve kültürel hayatı hakkında bilgi alınabilecek bir sözlü kültür unsuru olduğuna dair görüş birliğine varmışlardır. Tarihten günümüze mizahı araştıran araştırmacılarda, her ne kadar tam olarak mizah hakkında görüş birliğine varmasalar da, mizahın toplumun sosyal ve kültürel dinamiklerinden beslendiğı hakkında hemfikirlerdir. Toplumun sosyal ve kültürel hayatını birebir yansıtan atasözlerinin, toplumun sosyal ve kültürel dinamiklerinden beslenen mizahı da içinde barındırması normaldir. Diğer bir taraftan sözlü kültür devirlerinde mahkeme görevi¹ gibi ciddi ve hayati işlevi olan atasözlerinde eğlence ile yakın bir ilişkisi olan mizahın kullanılması bir o kadar da dikkat çekicidir. Bu nedenle bir toplumun kadın, çocuk, aile, ilişkileri veya ekonomik hayatını atasözleri üzerinden değerlendiren çalışmalar yapılabildiğı gibi toplumun mizah anlayışı ve mizah yaratma eylemindeki tarzı değerlendirilebilmekle beraber, ayrıca mizah kullanımının atasözlerine nasıl bir katkı yaptığını sorgulanabilir.

Bu tür bir değerlendirme yapabilmek için öncelikle atasözlerindeki mizahî unsurların tek tek incelenmesi, mizah araştırmacıların geliştirdikleri ölçeklere göre sınıflandırılması gerekmektedir. Çalışmamızda inceleme ve sınıflandırmaya tabi tutulacak olan atasözleri ve atasözlerinin anlamları, Ömer Asım Aksoy'un *Deyimler ve Atasözleri Sözlüğü*'nün, Atasözleri cildinden alıntıdır. Ömer Asım Aksoy'un sözlüğünün temel alınmasının sebebi; Ömer Asım Aksoy'un giriş kısmında yaptığı

¹ "Sözlü kültürlerde yasalar bile, kalıplaşmış deyişlere, atasözlerine yerleşmiştir; bunlar yalnız yasa dilinin süsü değil yasanın özüdür. Zaten sözlü kültürlerde çoğı kez yargıcın görevi, huzuruna getirilen resmi anlaşmazlığı adil bir karara bağlamak için dava konusuyla ilgili atasözlerini beyan etmektir" (Ong, 2010, s. 51)

tanımlamaların ve sınıflandırmaların akademik camia tarafından, diğer araştırmalara göre, daha fazla kabul görmesinden ve akademik camiada atasözleri hakkında araştırma yapacak olan araştırmacıların genellikle Ö.A. Aksoy'un sözlüğünü temel almışındandır.

Bu çalışmada incelenecek olan 59 atasözünün tamamı, Ö.A. Aksoy'un sözlüğündeki 2667 atasözü arasından, mizah ve atasözleri hakkında yapılan okumalar neticesinde örneklem yoluyla seçilmiştir. Aksoy'un sözlüğünde yer almayan Türk toplumunun yarattığı binlerce atasözünde ve Aksoy'un çalışmamıza almadığımız atasözlerinde de mizahî unsurlar bulunabilir. Bu seçimler düşünülürken mizahın tarihsel süreçte değişebilen, bu süreç içinde kişiden kişiye farklı tanımlanabilen bir kültür unsuru olduğu göz ardı edilmemelidir.

Atasözlerini mizahî yönden inceleyip sınıflandırmadan önce atasözleri ve mizah hakkında genel bilgileri ve araştırmacıların bu iki kültür unsuru hakkındaki görüşlerini hatırlamakta fayda vardır.

1. Atasözleri ve Mizah

Bu bölümde atasözleri ve mizah hakkında bilgiler verilecektir.

1.1. Atasözleri

Bu başlık altında atasözü kavramı üzerine tarihten günümüze genel olarak baktıktan sonra araştırmacıların yaptığı çalışmalara göre biçim ve kavram özelliklerinden ayrıca araştırmacıların yaptığı atasözü tanımlamalarından bahsedilecektir.

1.1.1. Tarihten Günümüze Atasözü Kavramı

Atasözleri, toplum hayatı içinde yaşayan bireyin okulu ve yeryüzünde yaşama kılavuzu veya el kitabı niteliğinde teknik bir gerekliliğin sonucu olarak oluşmuş sosyal ve kültürel düsturlardır. İnsanların duygularını ve düşüncelerini adeta konserve haline getirerek, sözel ve müzikal özellikleri nedeniyle kolayca ezberlenip kuşaktan kuşağa aktarmasına yardımcı olan atasözlerinin, yazı ile öğrenmenin ve hatırlamanın insanlık tarihinin küçük bir kısmını kapsadığı düşünüldüğünde, sosyo-kültürel

hayatın ve uygarlığın oluşmasındaki işlevsel değeri ve rolü daha iyi anlaşılabilir (Çobanoğlu, 2003: 2).

Farklı milletlerin "kanatlı söz" "nasihat", "cevherli söz", "ibret verici söz", "altın söz", "dilin gülzârı", "halk mektebi", "halk hikmeti" "ruhun tabibi", "aklın gözü" (Çobanoğlu, 2003: 3) vb. anlamlar veren kelimelerle adlandırdığı bu sözler, tarihsel sürece bakıldığında Türkler arasında günümüzden daha farklı kelimelerle adlandırılmıştır. İlk olarak Göktürk anıtlarında, Uygur metinlerinde, *Dîvân ü Lûgati't- Türk'te*, Karahanlılar devrinde ve İslam tesirindeki Kıpçak sahasında söz, haber, mesaj, nutuk anlamına gelen "sav-sab" kelimesi atasözü kavramını tanımlamak için kullanılmıştır (Elçin, 1977: 137; Atalay, 1991: 498).

Tarihi süreç ilerledikçe sav kelimesinin yerini mesel kelimesinin aldığı görülmektedir (Gönen, 2006: 6). Mesel; *Kamûs-i Türkî*'de "1. Bir kaide-i umûmîyeye numûne olmak üzere îrad olunan söz; 2. Ma'nâ-yı zâhîrîsine kasd olunmayub zımnen ve kinayeten diğer bir şeye delâlet itmek üzere îrad olunan söz." (Sami, 1978: 1688). *İslam Ansiklopedisinde* "Belli bir kaynaktan çıkmış olmakla birlikte zamanla yaygınlaşarak halka mal olan anonim özdeyiş, atasözü." (C.29, 2004: 293). Ferit Devellioğlu'nun *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat'ında* "1. Örnek, benzer, nümûne, 2. Dokunaklı mânâlı söz, 3. Terbiye ve ahlâka faydalı, yararlı olan hikâye." (Devellioğlu, 2010: 726) şeklinde tanımlanmıştır. Mesel ile birlikte kullanılan Darb-ı Mesel sözcüğü ise; *Kamûs-i Türkî*'de "Mesel gibi irâd olunan meşhûr söz, atalar sözü. Çoğulu durub-ı emsal: darb-ı meseller, atalar sözleri." (Sami, 1978: 853). TDK'nın *Türkçe Sözlük*'ü "Atasözü, atalar sözü", ayrıca Ferit Devellioğlu tarafından hazırlanan *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat'* da da "Atasözü, atalar sözü" şeklinde açıklanmıştır (Devellioğlu, 2010: 166).

Sonuç olarak denilebilir ki atasözü İslamiyet'ten önceki dönemlerde 'sav-sab' kelimeleriyle; İslamiyet'e geçişle beraber mesel, darb-ı mesel, durub-i emsâl kelimeleriyle karşılık bulmuştur. Cumhuriyetle gelen dilde sadeleşme endişesiyle beraber yerleşen atasözü ve atalar sözü kelimeleri günümüze kadar kullanılagelmiştir (Gönen, 2006: 8).

Bu çalışmada ise bu sözler için atasözü tabiri kullanılmaktadır.

1.1.2. Atasözlerinin Biçim ve Kavram Özellikleri

Atasözleri üzerine yapılan çalışmalarda araştırmacılar atasözlerinin biçim özellikleri ve kavram özellikleri hakkında görüşler sunmuşlardır. Atasözlerin biçim ve kavram özellikleri hakkında bu çalışmaya alınamayacak kadar çok çalışma ve görüş vardır. Bu başlık altında akademik camia tarafından kabul gören ve diğerlerine göre farklı olan görüşler verilecektir.

1.1.2.1. Biçim Özellikleri

Ömer Asım Aksoy *Deyimler ve Atasözleri sözlüğü 1* adlı çalışmasında var olan atasözleri üzerinden atasözlerinin biçim özellikleri hakkındaki görüşünü şu şekilde maddeler halinde sıralamış ve örneklendirmiştir.

1. Atasözleri kalıplaşmış (klişe durumuna gelmiş) sözlerdir. Her atasözü, belirli bir kalıp içinde, belli sözcüklerle söylenmiş olan donmuş biçimdir.

Örneğin: Derdini saklayan derman bulamaz sözündeki derman yerine ilaç denilemez. Çalma elin kapısını, çalarlar kapını sözü de, sözcüklerin sırası değiştirilerek: Elin kapısını çalma, kapını çalarlar biçiminde söylenemez.

2. Atasözleri kısa ve özündür. Az sözcükle çok şey anlatır.

Dikensiz gül olmaz.

Alet işler, el övünür

3. Atasözlerinin çoğu, bir, iki cümledir. Daha uzun olanları azdır.

Vakit nakittir.

Balık baştan kokar (Aksoy, 1988: 15)

İ. Hilmi Soykut ise atasözlerinin biçim özellikleri üzerine Aksoy'a göre ayrıntılı bir çerçeveden baktığı görülmektedir. Soykut, *Türk Atalar Sözü Hazinesi* adlı çalışmasında atasözlerinin biçim özellikleri hakkındaki görüşlerini şu şekilde sıralamış ve örneklendirmiştir;

1. Bazı atasözleri, hafızaya yardımcı olarak, iç kafiyeli söylenmiştir; hatta gerekirse bunu beyit hâline getirmek de mümkündür.

Eski dost düşman olmaz, it derisi post olmaz.

2. Açıkça bir kafiye bulunmadığı hâlde atalar sözü ahenkli hatta aynı ölçüde iki ifadenin birleşmesi suretiyle kurulmuştur. Bir gözümü ağlatır, bir gözümü güldürür.

3. Bazen sözün başında ve sonunda tam veya yarım kafiyeli iki kelime bulu-nur. İlk kelime ayak olarak alınmıştır, asıl metne hiçbir şey ilave etmez, hatta kendisi de ekseriya manası olmayan bir sözdür:

Taberi, çocuktan al haberi.

4. Bazı atasözlerimizde, ifadenin bölüm yerlerini belirtmek için muvazât (mu-kabillik, karşılıklı olma hâli) diye vasıflandırabileceğimiz ses uyuşmaları görülür. Sabreden derviş, muradına ermiş.

5. Birçok halk şairinin yaptığı gibi cinas sanatına yer veren sözlerimiz de vardır:

Sivrilttiğimiz kazıklar, gelir bizi kazıklar.

6. Bazı atasözleri, belli bir bölgeye ait olup, o çevreye mahsus mahallî sözleri aksettirir:

Köylü birbirine düşmezse Osmanlı nukla yiyemez. (nukla: yumurta)

7. Mini mini bir fikrayı andıran savlar ve sorulu, cevaplı sözler de şekil bakımından orijinaldir:

Hayır söylemeze demişler: "Hayır söyle, seferden gelince sana neler getiririm." Demiş: "Şimdi ver, belki gider gelmezsin."

8. Bilhassa karar verme hususunda muhayyer bakış manası taşımayan bazı ata-sözlerimiz vardır ki, başka başka şekiller altında fakat aynı kavramda kullanıla gelmektedir:

Ya düdüğü çalmalı, ya mandırada kalmalı. Ya deveyi gütmeli, ya bu diyardan gitmeli.

9. Bazı kelimeler, çeşitli bölgelerde çeşitli şekillerde kullanılmıştır: Hanım kırarsa kaza, halayık kırarsa ceza.

Kadın eli kaşık sapından kabarır.

Karı malını yiyip de unmuş var mı? Kes bir soğan daha.

Avrat var ev yapar, avrat var ev yıkar.

10. Bazı atasözlerimiz, komşu milletlerle olan karşılıklı dil ve kültür alışverişleri sebebiyle, temasta bulunan milletlerin atasözlerine ya kavramca benzer ya da kelimesi kelimesine onların aynıdır:

En-nezâfetü min-el iyman. (Arapça) Temizlik imandandır.

La langue bat où le dent fait mal. (Fransızca) Dervişin fikri neyse zikri de odur.

11. İlk defa hırçınlık, küskünlük, hiddet, vb. ruhî taşkınlık anlarında söylendiği besbelli olan bazı atasözlerimiz, o anların verdiği pervasızlık sebebiyle, açık ve seçik kelimelerle ifade edilmiştir:

Ayıp ölmüş, kıçı görünmüş.

12. Bazı atasözlerimizde dikkati çeken bir karşıtlık bulunmaktadır:

Bekarlık sultanlıktır.

Bekarlık maskaralıktır.

13. Gerek meslek ve sanatlar, gerekse coğrafi mevki ve şiveler bazı atasözlerine hudutlu bir yer verir, yani bu gibi sözler ancak belli yerlerde ve bölgelerde kullanılır.

14. Öyle atasözlerimiz vardır ki, iki bölümden ibaret oldukları hâlde, bazen ifa-deyi kuvvetlendirmek ve ilk hükmün sınırını genişletmek için her iki bölüm bir arada söylenir, bazen de yine müstakil hüküm taşıyan birinci bölüm kullanılmakla yetinilir:

El elden üstündür, arşa varıncaya kadar.

El elden üstündür.

15. Bazı atasözü kitaplarında yer alan atasözü mahiyetindeki birtakım sözler bazı aydınlarca yazılmış ya da söylenmiş sözlerdir.

16. Bir kısım atasözlerimiz de vardır ki bunlar minyatür birer fıkracık gibi tertiplenmişlerdir. Bu tip sözlere temsîlî atasözleri adını vermek mümkündür (Soykut, 1974: 49-54).

Atasözlerinin biçim özellikleri hakkında gösterdiğimiz iki sınıflandırmadan Aksoy'un sınıflandırması, bütün atasözlerini kapsayacak bir görüş sayılabilirken, İ.H. Soykut'un sınıflandırma çalışması, sınıflandırma çalışmasından ziyade, karşılaşılan atasözlerin biçim ve içerik özelliklerini sıralamaktır ve açıklanan maddelerin hiçbirinde verilen özellikler bütün atasözlerini kapsamamaktadır.

1.1.2.1.1. Cümle yapıları

Ö.A. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1* adlı eserinin giriş kısmında atasözlerinin cümle yapıları hakkındaki görüşlerini, söz sanatlarını açıkladığı başlıkta belirtmiştir. Aksoy atasözlerinin cümle yapılarını şu şekilde sıralamış ve örneklerle açıklamıştır.

Beyit şeklinde olanlar:

Gülme komşuna -Gelir başına

Sakla samanı - Gelir zamanı

Dize şeklinde olan atasözleri:

Çocuktan al haberi.

Kimse bilmez kim kazana kim yiye.

Kendi düşen ağlamaz.

Eksilteli atasözleri:

Borç vermekle, düşman kırmakla.

Ata arpa, yiğide pilav.

Aş tuz ile, tuz oran ile.

Öykü biçimindeki atasözleri:

Oynamasını bilmeyen kız, "Yerim dar." demiş. Yerini genişletmişler, "Gerim dar." demiş.

Deveye, "İnişi mi seversin yokuşu mu?" demişler; "Düz, yere mi girdi?" demiş.

Kurda, "Neden boynun kalın?" demişler; "İşimi kendim görürüm de ondan." demiş.

Devrik cümleli olan atasözleri:

Ada bana, adayım sana.

Kazma elin kuyusunu, kazarlar kuyunu.

Say beni sayayım seni.

İki yargılı atasözleri:

a. Atasözü iki cümleli bir benzetmedir. Cümlelerden biri benzeyen, öteki kendisine benzetilen yandır.

Demir tavında, dilber çağında.

Hırsızlık bir ekmekten, kahpelik bir öpmekten.

Erken kalkan yol alır, erken evlenen döl alır.

b. Atasözünün iki cümlesi arasında bir benzetme değil, başka bir ilgi vardır: İki yargı birbirini tamamlar ya da birbirine karşıt olabilir.

Aç bırakma hırsız edersin, çok söyleme arsız edersin.

Baba vergisi görümlük, koca vergisi doyumluk.

Var evi kerem evi, yok evi verem evi (Aksoy, 1988: 22-31).

Aydın Oy ise cümle çeşitlerini şu şekilde sınıflandırmış ve örneklendirmiştir.

1. Ayrı ayrı basit cümleli iki atasözü arka arkaya sıralanmış, iki cümleli tek bir atasözü olmuştur:

Bekâr gözü ile kız alma, gece gözü ile bez alma.

Elti eltiye eş olmaz, arpa unundan aş olmaz.

2. Tek bir fiille bittiği, bir basit cümle imiş gibi görüldüğü hâlde, gizli sıra cümle diye adlandırabileceğimiz karakterde olan atasözlerimiz vardır:

Abdal tekkede, hacı Mekke'de bulunur. (Son biçim)

Abdal tekkede (bulunur), hacı Mekke'de bulunur. (Ara biçim)

Abdal tekkede bulunur. Hacı Mekke'de bulunur. (Ayrı ayrı ilk biçimleri)

3. İki basit cümleden oluşup bir gizli sıra cümle hâline gelen yukarıdaki atasözlerimizde, birinci cümlelerin fiilleri atılmış, ikinci cümlelerin fiilleri korunmuştu. Şimdi ele aldığımız atasözlerinde ise durum tam tersinedir. Birinci cümlelerin fiilleri korunarak ikinci cümlelerin fiilleri atılmış, bir çeşit devrik sıra cümleler meydana gelmiştir:

Açın amanı olmaz, tokun imanı. (Son biçim)

Açın amanı olmaz, tokun imanı (olmaz). (Ara biçim)

Açın amanı olmaz. Tokun imanı olmaz. (Ayrı ayrı ilk biçimler)

4. Bir yanı olumlu, bir yanı olumsuz iki ayrı basit cümle, yan yana gelerek sıra cümleli bir atasözünü meydana getirmiştir. Bu durumda karşıtlardan yararlanma, karşılaştırma veya söze daha bir güç katma gibi istekler etken olmuştur:

Acıyan uyumuş, acıkan uyumamış.

Akıl veren çok, ekmek veren yok.

5. Bir yanı asıl yargıyı yüklenen, diğer yanı onu pekiştiren veya açıklayan yahut birinin devamı olan cümlelerden oluşan sıra cümleli atasözlerimiz vardır:

Aç ile arkadaş olma, yemem der de sömürür.

Deli ile çıkma yola, başa gelir türlü belâ.

6. Tam bir sıralama yolu ile ayrı ayrı basit cümlelerden oluşan sıra cümleli atasözleri:

Aç koyma hırsız edersin, çok söyleme arsız edersin.

Aşk ağlatır, dert söyler.

7. İçinde konuşmalar bulunan atasözlerinde ana cümle çoğunlukla (-miş'li) geçmiş zaman kipinde fiillerle kurulmuştur:

Terziye "Göç!" demişler; "İğnem başımda!" demiş.

Tencere demiş, "Dibim altın!"; kaşık demiş, "Ben nerdeyim?"

8. Sayıca az olmakla birlikte birtakım atasözlerimiz soru cümlelerinden kurulmuştur.

Buğday ekmeğin yoksa buğday dilin de mi yok?

Karlar yağsa kış değil mi, kişi hâlini bilse hoş değil mi?

9. Kimi atasözlerimizde ise soru ve cevap cümlelerinden oluşmuş bir konuşma havası sezilir:

Yalancı kim? İşittiğini söyleyen.

Hekim kim? Başına gelen.

10. Devrik cümleli atasözleri:

Açtırma kutuyu, söyletme kötüyü.

Gülme komşuna, gelir başına (Oy, 1972: 92-97).

Aydın Oy 'un sınıflandırması Aksoy'un sınıflandırmasına göre araştırmacılar tarafından daha çok kabul görmüştür ve cümle yapıları ile ilgili çalışmalarda genellikle Aydın Oy' un sınıflandırması temel alınmıştır (Altun, 2004: 80-81).

1.1.2.2. Kavram Özellikleri

Bu başlık altında Ö. A. Aksoy, İ. H. Soykut. Aksoy ve Tahsin Ömer'in Atasözlerinin kavram özellikleri hakkındaki görüşlerine yer verilecektir. Aksoy ve Soykut'un yanı sıra Tahsin Ömer'in görüşlerine yer verilmesinin sebebi çalışmanın ilk sayılabilecek bir tarihte yapılmasıdır.

Ö. A. Aksoy atasözlerinin kavram özelliklerini şu şekilde sıralamış ve örneklemiştir.

1. Sosyal olayların nasıl olageldiklerini uzun bir gözlem ve deneme sonucu olarak yansızca bildiren atasözleri vardır:

Komşunun tavuğu komşuya kaz görünür.

2. Doğa olaylarının nasıl olageldiklerini uzun bir gözlem sonucu belirten atasözleri vardır:

Mart kapıdan baktırır, kazma kürek yaktırır.

3. Toplumsal olayların nasıl olageldiklerini uzun bir gözlem ve deneme sonucu olarak bildirirken bundan ders almamızı (açıkça söylemeyip dolayısıyla) hatırlatan atasözleri vardır:

Ağlamayan çocuğa meme vermezler.

4. Denemelere ya da mantığa dayanarak doğrudan doğruya ahlak dersi ve öğüt veren atasözleri vardır:

Çirkefe taş atma, üstüne sıçrar.

5. Birtakım gerçekler, felsefeler, bilgece düşünceler bildirerek (dolayısıyla) yol gösteren atasözleri vardır:

Bal bal demekle ağız tatlı olmaz.

6. Töre ve gelenekleri bildiren atasözleri vardır:

Bir fincan kahvenin kırık yıl hatırı var.

7. Kimi inanışları bildiren atasözleri vardır:

Ananın bahtı kızına. (Aksoy, 1988: 15-19).

İ. H. Soykut ise atasözlerinin kavram özelliklerini şu şekilde sıralamış ve örneklerle açıklamıştır.

1. İnsanın tabiatla olan münasebetlerini, müşahedeye dayanarak anlatan sözler:

Ağacın yemişini ye, kabuğunu soyma.

2. İnsanın toplum hayatıyla olan münasebetlerini, yine uzun denemelere dayanarak belirten sözler:

Komşu hakkı, Tanrı hakkı.

3. Toplum hayatında rastlanan olaylardan alınmış dersleri kesin bir öğüt hâlinde veren sözler:

Ev alma, komşu al.

4. Bazen bu öğütler, doğrudan doğruya hitap şeklinde değil de, dolayısıyla verilir:

Kendi düşen ağlamaz.

5. Ataların, kendi düşünüş ve felsefesine, kendi mantığına dayanarak elde ettiği sağlam sonuçları gösteren sözler:

Ak akçe kara gün içindir.

6. Geleneklere dayanan ve millî karakter gösteren sözler:

Misafir, kısmetiyle gelir.

7. Bütün bu konular dışında; hayvanlar, bitkiler, hatta cansız varlıklar üzerine söylenmiş sözler de bize atasözleri kavramı hakkında bir fikir verebilir:

Deve ölürse derisi eşeğe yük olur (Soykut, 1974: 46-48).

Tahsin Ömer ise atasözleri hakkında akademik camia tarafından pek bilinmeyen seçkisi *Darb-ı Mesellerimiz Hakkında Tahli Tedkikat'ta* atasözlerinin kavram özelliklerini "Fena Darb-ı Mesellerimiz ve İyi Darbı Mesellerimiz" başlıkları altında, alt başlıklarıyla beraber açıklamıştır (Ömer, 1921: 3-15).

Kavram üzerine ortaya atılan görüşlerde biçim özelliklerine göre Aksoy'la Soykut arasında bir benzerlik vardır. Tahsin Ömer'in sınıflandırması ise diğer iki araştırmacıya göre yüzeysel kalmıştır. Ancak bu eleştirinin üzerine Tahsin Ömer'in çalışmasının ilklerden olması bakımından önemli olduğunu unutmamak gerekir.

1.1.2.2.1. Söz Sanatları

Ömer Asım Aksoy, adı geçen eserinde atasözlerinde tespit ettiği söz sanatlarını açıklamıştır. Ömer Asım Aksoy, seci, tevziye, kinaye, aliterasyon, cinas, eğritileme (istiare), mecaz-ı mürsel, tezat, ilham-ı tezat, akis, istifham, şibh-i iştikak gibi söz sanatlarının kullanıldığını söylemiş ve bunları örneklendirmiştir (Aksoy, 1988: 22-31). Endişesi gelecek kuşaklara mesaj vermek olan atasözlerinin bu konuda en önemli yardımcılarından birisi söz sanatları; atasözlerine sanatlı söyleyiş, çekici ve inandırıcı bir üslup katar ve bu üslup atasözlerinde, Özkul Çobanoğlu'nun bahsettiği gibi yukarıda belirtilen, konserve etkisine yol açmaktadır. Ayrıca çalışmamızın konusu olan mizah, sözü kullanan bütün kültür unsurlarında olduğu gibi söz sanatları sayesinde ortaya çıkmaktadır.

1.1.3. Araştırmacıların Yaptığı Atasözü Tanımları

Biçim ve kavram özellikleri hakkında yapılan çalışmalara göre bazı araştırmacılar atasözlerini tanımlamaya çalışmışlardır.

Şinasi, "Durub-ı emsal ki hikmetü'l avamdır, lisanından sâdır olduğu milletin mahiyet-i efkârına delâlet eder." (Akt. Oy, 1972: 2) gibi genel bir tanım yapmışken, Ömer Faruk Akün, "Halk tarafından söylenen, kendi içinde kapalı bir ifadesi olan, öğretici bir muhteva ve yüksek bir şekil taşıyan söze atasözü denir." (Akt. Oy, 1972: 1) diyerek, atasözlerinin öğretici boyutuna dikkat çekmiştir. Ömer Asım Aksoy, biçim ve kavram özellikleri üzerine yaptığı araştırmaların sonuçlarını adeta toparlayan bir tanım yapmıştır Aksoy'un tanımlaması şu şekildedir; "Atalarımızın uzun denemelere dayanan yargılarını genel bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştırılan ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş özsözler." (Aksoy, 1988: 37). İ. H. Soykut ise Aksoy'un tanımına benzer bir tanım yapmış, ayrıca atasözlerin kalıpsallığının altını çizmiştir. Soykut'un tanımlaması şu şekildedir;

Atalarımızın dilinden sâdır olup zamanımıza kadar intikal etmiş, birçok tecrübe ve gözlem sonucunda bir karara varılarak hüküm hâlinde ve en veciz bir şekilde ifadelendirilmiş, kelimelerini ve kelime yerlerinin değiştirilmesi câiz olmayan öğüt, görgü, kanaat ve inanışlar olduğu, bundan önceki bahislerin incelenmesinden anlaşılmıştır (Soykut, 1974: 57).

Bu tanımlamalarla beraber ünlü dilbilimci Doğan Aksan, Türk dilinin sözcük bilimiyle ilgili gözlemlerini ve saptamalarını açıkladığı, “*Türkçenin Söz Varlığı*” adlı eserinde atasözlerinden de bahsetmiş, söz varlığının önemli bir unsuru olarak değerlendirdikten sonra atasözlerinin bir toplumun bilgeliğini, deneyimlerini, dünya görüşünü ve anlatım gücünü yansıtan, yüzyıllarca yaşayabilen, hiç değişmeden kuşaktan kuşağa aktarılabilirdiği gibi değişikliklere uğrayıp kaybolabilen sözler olarak tanımlamıştır (Aksan, 1996: 33).

Araştırmacıların yaptığı bu tanımlamalara¹ göre atasözlerinin, gelecek kuşaklara öğretici mesajlar verme gayretinde olduğu için didaktik ve bu mesajı korumak amacıyla da bir kalıp haline gelmiş sözler olduğu anlaşılır. Bu kalıp sözler, bölüm boyunca bahsedilen özellikler² sayesinde mizah unsurlarını da içlerinde barındırmış ve zaman içinde taşımış, belki de mizah, sözlerdeki mesajın taşınmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Bu konuya geçmeden önce mizahı, özelliklerini ve yaratılma şekillerini tekrar gözden geçirmek gerekmektedir.

1.2.Mizah

Bu başlık altında mizah ve gülme kavramı hakkında bilgiler verilecektir.

1.2.1. Mizah ve Gülme Kavramı

Yüzyıllardır felsefe, psikoloji, edebiyat ve teoloji başta olmak üzere pek çok alanın inceleme konusu olan mizah ve gülmeye ilişkin açıklamalar, İsa'dan sonra birinci yüzyıldan bu yana devam etmektedir (Morreall, 1997: 3). Yüzyıllardır süren çalışmalarda birçok tanımlama yapılmasına rağmen araştırmacılar, mizahı net bir şekilde tanımlayamamışlardır. Toplumların sosyal, siyasal ve ekonomik yapılarıyla birebir etkileşim halinde olan mizahın bu yapılara göre zaman içinde sürekli güncellenmesi onun açık bir şekilde tanımlanmasını zorlaştırmaktadır.

Arapçadan dilimize geçmiş olan mizah kelimesi şaka, latife yapma anlamındadır (Devellioğlu, 2010: 732). TDK' nın Türkçe Sözlüğü ise mizahı, "gülmece" olarak; gülmeceyi ise "eğlendirme, güldürme ve bir kimsenin davranışına incitmeden

¹ Dünyanın her yerinde araştırmacıların yaptığı tanımlamalara rağmen tanım tartışmaları devam etmektedir. Bu tartışmayı daha yakından takip etmek için bk: (Aronyasi, 2010)

² Atasözleri hakkında daha fazla bilgi sahibi olmak için bakınız: (Gönen, 2006: 6-106)

takılma amacını güden ince alay, mizah, humour" şeklinde tanımlamıştır. Batı dillerinde mizahın karşılığı olarak kullanılan humour, ayrıca Elizabeth Döneminde yaşayan insanların, insanın karakterini belirlediğini düşündüğü dört ana salgıya verilen addı. Bu salgılara göre insanların psikolojik durumlarının oluştuğuna, gülmeyi ise bu salgılar arasındaki dengenin değişmesine bağlarlardı (Özünlü, 1999: 18)

Mizah kelimesiyle ilgili açıklamalar, gülme ile ilişkili olsa da her gülme mizahı ilgilendirmediği gibi her mizah ürünü de güldürmemektedir (Öngören, 1983:12).

Beattie'nin *hayvansal gülme* ve *duygusal gülme* (Akt. Morreall, 1997: 28) ve Moreall'in *mizahî gülme* ve *mizah dışı gülme* olarak sınıflandırdığı gülme çeşitlerinden bahsedilirse mizah ve gülme arasındaki ilişkiyi anlamak daha kolay olacaktır. Beattie'nin dünyadaki hiçbir şeyi kavrayamayan bebeklerin gülmesi olarak tanımlandığı hayvansal gülmeyi, Moreall, mizahî olmayan gülme durumları, başlığı altında gıdıklanma, çeşitli ilaçlara veya gazlara maruz kalma, bir etkinlikte başarılı olma gibi örneklerle genişletmiştir (Morreall, 1997: 3). Duygusal gülme ve mizahî olan gülme örneklemelerinde araştırmacılar kültürel arka planı olan durumlardan bahsetmektedir. Bu bağlamda gülme, insanın yaratılışından gelen ve gerçekleşmesiyle insana haz veren bir refleks, mizah ise haz veren bu refleksi ortaya çıkarma amacıyla yaratılmış, zamanla geliştirilmiş ve geliştirilmeye devam edilen bir kültür unsuru olarak değerlendirilebilir. Sonuç olarak mizah ile gülme arasındaki ilişki; kültür unsuru olan mizahın kaliteli bir şekilde yaratıldığında alkış niyetine gülme ile ödüllendirilmesidir (Öngören, 1983: 12). Bu durum gülmeyle sonuçlanmayan kalitesiz mizahın da mizah olduğu gerçeğini değiştirmemektedir.

1.2.2.Mizah ve Gülmenin Tarihsel Gelişim Süreci

Gülme ve mizah hakkında bilinen en eski metinler Mısır ve Sümer metinleri olmasına rağmen bu iki kavramın tarihi, insanlık tarihinin başlarına dayanır. Bu metinler gülme ve mizah tarihi açısından aydınlatıcı fikirler vermekle beraber bu iki eski kavramın ilkel insanların gözündeki değerini de gösterir.

Eski bir Mısır papirüsüne göre gülme başlangıçta vardı. Tanrı birinci kahkahasıyla dünyayı yönetecek yedi tanrıyı yarattı, ikinci kahkahasında ışığı, üçüncü kahkahasında suları ve sırasıyla kâinatı yarattıktan sonra yedinci kahkahasıyla beraber ruhlar ortaya çıktı. Ugarit döneminden kalan *Ras Şamra* metinlerinde ise yağmur

bereket ve bitkiler tanrısı Ball'ın aynı anda ölümünü ve yeniden doğuşunu gözyaşları ve kahkahalarla kutlayan erken dönem Fenike ve Kenan tapınma oyunlarından söz edilmektedir (Akt. Sanders, 2001: 17). Ayrıca Ferit Öngören de mizahın ilk ortaya çıkışını, bu tür tapınma oyunlarının gerçekleştirildiği hasat eğlencelerine bağlamaktadır (Öngören, 1983: 12). Gülmenin bu kutsal tarafı, Antik Yunan döneminde de kendini göstermektedir. Homeros, gülmeyi, "tanrılardan gelen neşeli armağan" olarak tanımlar ve tanrılarla ölümlüler arasında aracılık yapan bir şey, iki dünyayı birbirine bağlayan mecazî bir köprü gibi gösterir. Yukarıda bahsedildiği gibi gülmeyle beraber gelen ruhun yaratılması durumunun bir benzeri Yunan coğrafyasında da görülür. Aristo insana ruhun gülmeyle geldiğini düşündüğü için, insanları diğer hayvanlardan ayırmak amacıyla insanı *gülen hayvan* olarak tanımlar. Bu önemli tanımlamayla beraber Yunanlılar modern gülme tarihini başlatmışlardır. Aristoteles gülmenin tanrısal kaynağına işaret etmesine rağmen insanların incitilmesi için kullanılmasına karşı çıkar. Platon ise Aristo'ya göre gülmeye karşı biraz daha sert davranır. Gülmenin yıkıcı özelliğinin farkına varan Platon, insana ve topluma verdiği zararlardan dolayı gülmeyi mahkûm etmiş ve sadece toplumu ıslah etmek için kullanılabileceğini söylemiştir (Sanders, 2001: 22, 82, 105, 110). Bu bağlamda Freud'un zararlı-zararsız espri, Aristoteles'in, Bergson'nun toplumsal jest tanımı ise Platon'nun düşüncelerinin yankılarıdır. (Freud, 1999: 71; Bergson, 2011: 20). Tarihsel sürece bakıldığında gülmenin ve gülme amacıyla yaratılan mizahın ne olduğu nasıl meydana geldiği hakkında kafa yormalar devam ederken, Platon'un da tespit ettiği zarar verici tavrı yüzünden gülme, yönetici sınıflar tarafından denetlenmeye ve baskı altına alınmaya çalışıldığı görülmektedir.

Mizaha ve gülmeye en sert tavrı din otoritesi göstermiştir. Gülme ve mizah, Yahudi hahamları tarafından hoş karşılanmaz. Yüksek sesle gülen insanları hahamlar duygularına kapılmış insanlar olarak nitelerler. Eski İbranicede, gülme kelimesinin kökü, cinsel ilişkiden tek bir ünlü harfle ayrılmasından dolayı gülmenin dünyevi bir haz veren cinsel ilişkiyle aynı kefeye koyulduğu anlamı çıkarılabilir. Orta Çağın baskıcı Hıristiyan kilisesi de gülmeyi kesinlikle yasaklar. Gülen veya mizah yapan kişileri akılsız olarak niteler. Çünkü onlara göre hikmetli bir adamın yüreği yas evi gibi olmalıdır. Bu görüşün sebebi tabiidir ki Tanrının oğlu, kurtarıcıları ve efendileri olarak inandıkları İsa'nın, son derece acılarla dolu yaşamında gülmemesiyle beraber

hayatının trajik bir biçimde sonlanmasıdır (Sanders, 2001: 71, 161, 154). İslam dini ise gülmeye Hıristiyanlığa ve Musevilığe göre daha hoş bakar. Tüm ciddiyetine ve ilerideki kıyameti haber vermesine rağmen Muhammed'in çok neşeli ve şakacı bir kişiliğe sahip olması, Müslümanlara böyle bir çıkarım yapma olanağı sağlar. Hacuarat suresinin 11. ayeti ise kırıcı ve küçük düşürücü şakaların yapılmasını yasaklayarak şakanın sınırları çizer. Gülmeye Hıristiyanlar gibi sert bakan sofular da vardır ancak Muhammed'in şakacı kişiliği Müslümanların mizah yapmasının önünü açmıştır (Rozendall, 1997: 7; Kortantamer, 2007: 53).

Eski çağlarda başlayan mizah üzerindeki baskı Orta Çağ'da doruk noktalarına ulaşsa da batı toplumlarında, panayırlarda, Osmanlı toplumunda bayramlarda ve şehzade sünnetleri gibi etkinliklerde devamlığını sürdürmüştür (Kortantamer, 2007: 17; Sanders, 2001: 182; Ünlü, 2007: 31). Bu etkinliklerde genellikle kurallar gevşetilmiş ve böylelikle birden fazla etnik grubun yaşadığı imparatorluklarda etnik gruplar arası sürtüşmeler çatışmaya dönüşmeden toplumların mizahla rahatlmasına olanak tanınmıştır (Ünlü, 2007: 31). Mizah etnik gruplar arasındaki gerginliğin çatışmaya dönüşmeden boşaltılmasına yardımcı olmakla beraber hoşgörü kültürünün gelişmesine de yardımcı olmuştur (Ünlü, 2007: 33). Batıda yaygın olan Yahudi fıkraları ve Osmanlı sahasında sergilenen Karagöz oyunu bu duruma örnektir¹. Ayrıca mizahın muhalif ve saldırgan tavrı, baskı artıkça dozajını artırmış, yer yer şekil değiştirmiştir. Yakın dönemlere geldikçe açık saldırıların ve aşağılamaların yasaklanması ve bu tür mizah yapanların belli kesimlerce hor görülmesi ironi, hiciv gibi söz oyunlarının doğmasına neden olmuştur.

Mizah yıkıcı tavrı nedeniyle otoritelerle mücadele ederken bir taraftan da iyileştirici yönünü de geliştirmiştir. Orta Çağ sonrası 16. yüzyılda Wickberg'in aktardığına göre mizah cerrahi problemlerin çözümünde ve depresyon tedavilerinde kullanılmış 20.yy ve sonrasında da mizahın iyileştirici gücü² bu doğrultuda ön planda olmaya devam etmiştir (Özdolap, 2015: 4).

¹ Çingeneye beylik vermişler gitmiş babasını kesmiş" atasözü de bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

² Çalışmamızın ilerleyen aşamasında da bahsedeceğimiz gibi Lowis, mizahın sosyal ilişkilerin kurulmasında arabuluculukta ve saldırganlığın örtülü anlamının algılanmasında, stresle başa çıkmada ve son olarak eğitim ve öğretimde olmak üzere 4 ana alanda olumlu olarak kullanılabileceğini ifade etmiştir.

Sonuç olarak ilkel dönemlerde tanrısal bir boyutu olduğuna inanılan gülme ve mizah, muhalif ve saldırgan özelliklerinden dolayı, zamanla otoritelerin korkulu rüyası haline gelmiş ve yasaklamalara gidilmiştir. Yasaklamalara rağmen saldırının bir kılıfı, bazen de zararsız bir eğlence ve iyileştirme amacıyla kullanılmış, şekil değiştirmiş ve zaman içindeki yolculuğunu yenilenerek ve kültürel unsurlara tutunarak devam ettirmiştir.

1.2.3. Mizah Kuramları

Gülme ve mizaha ilişkin yüzyıllardır süregelen araştırmalar sonucu bu iki kavramın ne olduğuna ve nasıl oluştuğuna dair hiç bir kesimi tatmin edecek tanımlamalar yapılamamasına rağmen, D. H. Mongro, mizah ve gülme hakkındaki açıklamaların makul bir biçimde gruplandırılan "uyumsuzluk, üstünlük, kısıtlamadan kurtulma ve dengesizlik" başlıkları altında bir sınıflandırma önerir (Feingberg, 2004: 105). Çalışmamızda Mangro'nun başlıklarından biri olan "kısıtlamadan kurtulma" diğer akademik çalışmalarda olduğu gibi "rahatlama" şeklinde karşılık bulacak iken "dengesizlik" başlığı da uyumsuzluk başlığına yakınlığı sebebiyle bu başlığa dâhil edilerek, mizah hakkındaki açıklamalar "üstünlük, uyumsuzluk ve rahatlama" şeklinde adlandırılan başlıklar altında toparlanacaktır.

1.2.3.1. Üstünlük Kuramı

Üstünlük kuramına göre kendilerine karşı fiziksel cesaret zekâ ya da başka insani özellik konusunda üstünlük duyduğumuz kişilere güleriz, bu ise onları alaya almaktır (Morreall, 1997: 22). Bu kuramın temelinde, birazdan açıklanacak olan rahatlama kuramındaki gibi saldırgan bir güdü vardır. Mizah hakkında ilk modern incelemeler sonucu açıklanan düşünceler, "üstünlük kuramı" başlığı altında toplanmaktadır. Bu başlık altında değerlendirilebilecek ilk araştırmacılar Platon ve Aristoteles'tir. Platon, mizahta her zaman cehaleti, ikiyüzlülüğü ve benzeri insani özellikleri aşağılama olduğunu söylerken Aristoteles, gülünebilir durumu, çirkin ve aşağı olarak belirtmiştir (Feingberg, 2004: 107). Üstünlük kuramı denilince akla ilk gelen araştırmacıardan birisi olan Thomas Hobbes ise daha önce bize ait olan zayıflıklarımızla karşılaştığımızda, birdenbire içimizi bir yücelik duygusu kapladığını, gülmenin ise yücelik durumundan dolayı kendisini kutlama amacıyla ortaya çıktığını söylemektedir (Akt. Morreall, 1997:10). Üstünlük kuramına dâhil edilebilecek diğer yazarlar Baudelaire

ve Albert Rapp'tır. C. Baudelaire, gülmede kısaca, kendini üstün bulma düşüncesi, olduğunu söylerken, Rapp, bir zamanlar insanların zayıf, sakat, mahvolmuş görünüşünün zafer gülüşünü başlattığını ve şu an ki gülüş sebeplerimizin bu durumun modern vekilleri olduğunu belirtmiştir (Baudelaire, 1997: 9; Akt. Moreall, 1997, s. 14).

1.2.3.2 Uyumsuzluk Kuramı

Uyumsuzluk kuramına göre olaylar beklenilenin dışında geliştiği zaman, insanlar bir çeşit şoka uğrarlar. Umulanın tersi bulunduğu anda, o sonuç insanın gülmesine neden olur (Özünlü, 1999: 20). Bu kuramın en önemli temsilcileri İmanuel Kant, Artur Schopenhauer ve James Beattie'dir. Kant, gülmeyi "yıkılan bir umudun hiçliğe doğru ani değişiminden doğan duygu" olarak açıklarken, Schopenhauer, gülmenin oluşma nedenini "bir kavramla o kavram ilişkisi içinde düşünen gerçek nesnelere arasındaki uyumsuzluğun aniden algılanması" olduğunu söyler. Gülmeyi *hayvansal* ve *duygusal* olarak ikiye ayıran Beattie ise duygusal gülmenin temelinde uyumsuzluk yattığını söylerken, uyumsuzluğu algılayacak yetenekleri olmayan bebeklerin gülmesini ise hayvansal gülme olarak tanımlayarak, ortaya attığı uyumsuzluk fikrini destekler. (Akt. Moreall, 1997: 26, 28, 29). Bu kuramın bir diğer temsilcisi olan Arthur Koestler ise şekil, işlev, bütün ve parçanın değişkenleri olduğunu belirttikten sonra mizahî durumlarda işlev çarpıtılması bulunduğunu düşünür. Koestler'in işlev çarpıtılması dediği durum bizim uyumsuzluk diye bahsettiğimiz durumdan pek farklı bir şey değildir.

1.2.3.3. Rahatlama Kuramı

Toplumun uyguladığı baskı nedeniyle birey bazı güdülerine sansür uygular. Bu nedenle bireyde bir saldırma isteği vardır. Bu isteğin konuşmalarla veya davranışlarla açığa çıkmasıyla insanın içinde biriktirdiği gerginlik salınır ve bu kurama göre gülme, bu boşalmanın verdiği rahatlama sonucu ortaya çıkar.

Bu kuramın en önemli temsilcisi Freud'dur. Freud mizahın "endişe, düşmanlık veya cinsel baskıdan kurtulmak" amacıyla yaratıldığını söyler. İnsanların duygularına ve cinsel güdülerine uygulanan sansür ve ilkel güdülerinin toplum tarafından reddi, insana çetin geldiğinde bu durumda maksatlı espri yardımı koşar ve onun

yardımıyla insan kaybettiği mutluluğu tekrar bulur (Freud, 1999: 80). Kurama dâhil edilebilecek diğer yazar Spencer ise gülmeyi "birikmiş enerjinin boşalımı" olarak tanımlar. (Akt. Moreall, 1997: 47). Burada Spencer'ın bahsettiği enerji, herhangi bir duygu için ortaya çıkmış aniden gereksiz hale gelmiş bir enerji iken, Freud'un boşaldığını söylediği enerji, duyguları bastırmak için kullanılan enerjidir. (Moreall, 1997: 46).

L.W. Kline, A.Penjon ve John Dewey gibi yazarlar da Freud ve Spencer gibi, mizahı "endişe, düşmanlık veya cinsel baskıdan kurtulma" olarak açıklamaya çalışmışlardır. (Akt. Feinberg, 2004: 106)

Kısaca Rahatlama Kuramı'na göre mizah, insanın üzerinde hissettiği herhangi bir baskıdan kurtulmak amacıyla yaratılır ve gülme meydana geldiğinde bu baskı ortadan kalkar.

1.2.3.4. Diğer Görüşler

Bu başlık altında üç kuramdan bir kaçını ile açıklanabilecek veya bu üç kuramı da kapsayabilecek görüşlere yer verilecektir.

1.2.3.4.1 Henri Bergson'nun Görüşü

Ünlü filozof Henri Bergson gülme hakkındaki görüşlerini "*Gülme, "Komiğin Anlamı Üzerine Bir Deneme"*" adlı eserinde belirtmiştir. Bergson, gülme hakkında hem uyumsuzluk hem üstünlük hem de rahatlama kuramıyla açıklanabilecek bir görüş ortaya atmıştır.

Bergson, gülmenin "toplumsal bir jest" olduğunu söyler. Bu jest, toplum kaidelerinin dışına çıkan insanı tekrardan olması gerektiği yere döndürmek için kullanılır. Örneğin tökezleyen insana gülme onun bir daha tökezlememesi için verilen bir tepkidir, çünkü normal insanlar iki ayağının üzerinde rahatça yürüyebilmelidir. Aynı şekilde cahillik, cimrilik veya kabalık gösteren bir insana gülme insanların bu tür durumlardan çıkması için verilen bir tepkidir. Doğru yola sevk etme isteğiyle gerçekleşen bu gülme şekli bir nevi üstünlük duygusuyla yapılırsa da onun gibi yıkıcı bir amaçla değil daha yapıcı bir amaçla yapılır (Bergson, 2011: 20, 21, 82). Bu durumda Bergson'nun gülme teorisinde saldırgan bir taraf vardır diyebiliriz. Ancak bu saldırganlık, Freud'un bahsettiği toplumsal kuralların yarattığı baskıya olan bir saldırgan-

lık değil, toplumun yarattığı kuralları korumaya yönelik bir saldırganlıktır, yani muhafazakârdır (Feinberg, 2004: 112). Görüldüğü gibi Bergson'nun gülme teorisi; beklenen durumun gerçekleşmemesi, alay ve saldırganlık içerdiği için yukarıda bahsettiğimiz üç kurama da dâhil edilebilmektedir.

1.2.3.4.2 John Moreall 'in Görüşü

John Moreall, "*Gülmede Yeni Bir Teori*" adlı yazısında yukarıda bahsedilen üç kuram üzerinde durmuş, onları ayrıntılı bir şekilde incelemiş ve hiçbir kuramın gülmeyi tam anlamıyla açıklamadığı her birinin gülmeyi tek bir özelliğinden yakalayan dar düşünceler olduğu sonucuna varmıştır (Morreall, 1998: 88). Moreall, gülme gibi bir durumu tanımlayabilmek için son derece genel bir teori atmak gerektiğini savunur. Üstünlük, uyumsuzluk ve rahatlama kuramlarından yola çıkarak gülmenin aslında değişimin neden olduğu, duyguların sinirsel bir eylemle dile getirilmesi olduğunu söyleyen Moreall, bu değişimin memnuniyet verici bir psikolojik durumdan kaynaklandığını ileri sürmektedir ki Moreall teorisini, memnuniyet verici psikolojik bir değişiklikten kaynaklanan gülme, olarak adlandırmıştır. Görüldüğü gibi Moreall'in düşüncesi bahsettiği gibi son derece geneldir. Üstünlük, rahatlama ve uyumsuzluk kuramlarında memnuniyet verici bir değişiklik olduğu malumdur ancak bu değişikliğin bütün gülme durumlarını kapsayıp kapsamadığı tartışmaya açıktır (Morreall, 1998: 92)

Araştırmacıların görüşleri her ne kadar makul bir sınıflandırmaya tabi tutulabilse de daha önce de bahsedildiği gibi "neden güleriz?" sorusuna açık bir cevap verilememiştir. Her kuram, mizah yaratma eyleminin bir tarafından tutmuş, gülmeye kapsayıcı açıdan bakılamamıştır. Bir mizahî durum, birden fazla mizah kuramıyla da açıklanabilmektedir.

Sonuç olarak mizah ve gülme hakkında ortaya atılan görüşler, bütün mizahî durumları kapsayan görüşler olmamakla beraber, görüşlerin belli başlıklarla makul şekilde sınıflandırılması mizahî durumları inceleyen araştırmacılar için son derece önemlidir.

1.2.4. Mizah Tarzları

Atasözleri her ne kadar topluma mâl olmuş bir sözlü kültür unsuru olarak tanımlansa da bu sözler bilinmeyen bir birey tarafından yaratılmıştır. Bu nedenle araştırmacıların bireylerin yarattığı mizaha göre belirledikleri mizah tarzları atasözleri için de düşünülebilir. Topluma mal olmuş atasözlerinin bu durumda olmasının sebebi halkın beğenisini kazanmış olmalarıdır. Mizahî atasözlerinin de bu beğeniyle kuşaktan kuşağa aktarılması atasözlerindeki mizah tarzının aktaranın hoşuna gittiğini göstermektedir. Bu nedenle atasözlerindeki mizah tarzlarının toplumun mizah tarzını yansıtıp yansıtmadığı tartışılabilir.

Martin, Publik-Doris, Larsen, Gray ve Weir bireylerin yarattıkları mizaha göre dört farklı mizah tarzı olduğunu belirlemişlerdir. Kendini geliştirici ve katılımcı mizah tarzı, uyuma yönelik olan, saldırgan ve kendini yıkıcı mizah tarzı ise uyuma yönelik olmayan mizah tarzları şeklinde sınıflandırılmıştır (Yerlikaya, 2009: 29) Bu tarzlardan iki tanesi atasözlerinde görülmektedir.

1.2.4.1. Kendini Geliştirici Mizah Tarzı

Uyuma yönelik mizah tarzlarından biri olan kendini geliştirici mizah tarzı, mizahın, içsel ya da kişisel yönlerini kapsar, bireylerin ve diğerlerinin gereksinimlerini dikkate alır. İçsel uyuma yönelik bir mizah tarzıdır ve mizahın sadece kişi tarafından algılanması yeterlidir (Akt. Yerlikaya, 2009: 30). Atasözleri anlatmayla yaşayan bir kültür unsuru olduğu için bu tarz, atasözlerinde görülmemektedir.

1.2.4.2 Katılımcı Mizah tarzı

Katılımcı mizah tarzı, birey tarafından kendine ve diğerlerine saygılı bir biçimde kişilerarası etkileşimleri geliştirici bir biçimde kullanılmasını ifade etmektedir. Katılımcı mizah tarzına sahip kişiler, kendilerini ihmal etmeden başkalarını eğlendirmeyi ve rahatlatmayı amaçlarlar (Akt. Yerlikaya, 2009: 31). Bu tarz, saldırgan bir anlayışta olmayan atasözlerinde görülmektedir. Genellikle uyumsuzluk kuramı ile açıklanan mizah anlayışıyla ilişkilidir.

1.2.4.3 Kendini Yıkıcı Mizah Tarzı

Bu mizah tarzına sahip kişiler başkalarını güldürebilmek için kendilerini sürekli mizahî bir yolla aşağılama ve kendilerini insanların maskarası yapma gibi dav-

ranışlar gösterirler. Bu şekilde başkalarının gözünde değer kazanacaklarını ve onaylanacaklarına inanırlar (Akt. Yerlikaya, 2009: 32) Atasözlerini aktaranın bulunduğu konum gereği atasözlerinde kendini yıkıcı mizah tarzı görülmemektedir.

1.2.4.4 Saldırgan Mizah Tarzı

Bu mizah tarzına sahip kişiler küçük düşürme, alay etme, aşağılama cinsel veya ırkçı söylemlerle üstünlük ve haz duygularına olan ihtiyacını karşılarlar (Akt. Yerlikaya, 2009: 32). Bu tarz, genellikle rahatlatma ve üstünlük kuramlarıyla açıklanan mizahla ilişkilidir.

1.2.5. Mizah Kuramları ve Diğer Modern Yöntemler Çerçevesinde Sözlü Kültür Ürünleri Üzerine Yapılmış Mizah Çalışmaları

İşlevi ne olursa olsun hemen hemen bütün sözlü kültür ürünlerinde karşılaşılan mizahî unsurlar, Türkiye’de uzun yıllardan beri halk edebiyatı ve halk bilimi uzmanları tarafından incelenmektedir. Sözlü kültür üzerine yapılan mizah araştırmaları genellikle Nasreddin Hoca fıkraları üzerinde gelişmiştir.¹Bu fıkralar üzerine yapılan ilk çalışmalardan sonra bu modern yöntemler diğer fıkralara da uzanmış daha sonra halk şiiri, tekerlemeler ve destan, masal ve halk hikâyesinin özelliklerini içinde barındıran Dede Korkut Kitabı üzerinde uygulanmıştır.

Fıkralar, mizah araştırmalarında mizah kuramları ve diğer modern yöntemlerin uygulandığı ilk ürünler olmuştur. Fikret Türkmen’in 1990 yılında hazırladığı "*Nasreddin Hoca Fıkralarında Söz ve Hareket Komiği, Hocaya Ait Fıkraların Ayırt Edilmesi İçin Bir Metot Denemesi*" adlı çalışmasıyla beraber sözlü kültür ürünleri üzerine yapılan mizah araştırmalarında modern yöntemler kullanılmaya başlanmıştır. Türkmen, bu çalışmasında gülme hakkındaki teorilerden bahsettikten sonra Nasreddin Hoca’ya atfedilmiş 250 kadar fıkrayı Fowler’ın çizelgesi temelinde incelemiş 87 tanesinin hareket komiği, 158 tanesinin zekâ ve söz komiği 5 tanesinin ise ses tekrarları ve kafiye kullanımıyla yapılan komiği olduğunu tespit etmiştir (Türkmen, 1990: 361-369). Bu çalışma mizah araştırmaları literatürü için gülme kuramlarının tanıtımı ve Fowler çizelgesi gibi modern bir tekniğin uygulanışı bakımından önemlidir.

¹Esengül Yeşigül’ün 2002 yılında hazırladığı "Cumhuriyet Dönemi Mizahı Üzerine Değerlendirmeli Bir Bibliyografya" adlı Yüksek lisans tezinde Nasreddin Hoca üzerine 252 kitabın ve 296 makalenin künyesi verilmiştir (Yeşigül, 2002).

Fikret Türkmen'in 1996 yılında "*Mizahta Üstünlük Teorisi ve Nasreddin Hoca Fıkraları*" ve yine 1996 yılında "*Modern Mizah Teorilerine Göre Nasreddin Hoca Fıkralarının Yorumu*" ayrıca 2002 yılında hazırladığı "*Gülme Teorileri ve Bursa Yöresi ve Yörük Fıkralarının Analizi*" adlı çalışmaları mizah kuramları temelinde yapılmış ilk araştırmalardır. Bu çalışmalarda gülme teorileri diye bahsettiği ve çalışmada mizah kuramları diye bahsedilen görüşlerle ilgili bilgiler verdikten sonra seçtiği fıkralardaki mizahı unsurları bu kuramlarla ilişkilendirmiştir. Bu çalışmalar sonucunda Nasreddin Hoca'nın ve diğer fıkralarının tek bir kuramla açıklanamayacağını ancak kuramlar temelinde yapılan incelemenin fıkraların anlaşılmasında yardımcı olacağını belirtmiştir. (Türkmen, 1996a, 1996b, 2002)

Takip eden yıllarda bu çalışmaların ışığında çeşitli fıkralar tek bir kuramın veya bütün kuramlar temelinde incelenmiş ancak Türkmen'in tekrarından öteye gidememişlerdir.

Mizah kuramlarının ve diğer modern yöntemlerin Nasreddin hoca fıkraları üzerinde kullanılması Ümrül Deveci ile beraber devam etmiştir. Deveci, "Nasreddin Hoca Fıkralarında Gülmeceyi Yaratan Karşıt Unsurların Değerlendirilmesi" adlı çalışmasında, fıkralardan hareketle kuramlarda çeşitli şekillerde açıklanan gülmeceyi yaratan sebeplerin aslında bir eksiklikten kaynaklandığını ve bu eksikliğin mizah yoluyla telafi edildiğini; eksikliğin herhangi bir şekilde telafisi sonucu gülmenin meydana geldiğini, gülmeye beraber ise kuramlar başlığında belirtilen üstünlük veya rahatlama gibi duyguların ortaya çıktığını ileri sürmektedir (Deveci, 2005: 2). Ümrül Deveci, çalışmasında fıkralardaki eksikliği bütünlük karşısında tespit etmiş ve ortaya çıkan, durumu ve gülmeceyi yaratan karşıtlıkları göstergebilimsel dörtgende göstermiştir. Göstergebilimsel dörtgenle oluşturulan tablolar mizahın, doğadaki her şey gibi, bir dizi karşıtlıklar sonucu ortaya çıktığını yansıtmaktadır (Deveci, 2005).

Mizah araştırmalarında mizah kuramları ve diğer modern yöntemler fıkralardan başka diğer sözlü kültür ürünleri üzerinde de uygulanmıştır.

Destan, halk hikâyesi ve masal gibi birçok kültür unsurunun özelliklerini içinde barındıran Dede Korkut kitabı bunlardan biridir. Ahmet Özgür Güvenç, bu konu üzerinde çalışan araştırmacılardan. Güvenç, Dede Korkut Kitabı'nda Mizah adlı yazısında Dede Korkut hikâyelerinde var olan mizahî unsurların daha iyi anla-

şılması için kuramlar çerçevesinden bakılması gerektiğini savunmuş ve bunu denemiştir. Ancak çalışmanın ön hazırlık aşamasında son derece yüzeysel kaldığı görülmektedir. Çalışmada mizah kuramlarının John Moreall tarafından sınıflandırıldığığının söylenmesi¹ ön hazırlık aşamasındaki, yetersizliği kanıtlamaktadır. Çalışmada tespit edilen mizahî unsurların önemli bir kısmının kuramlarla ilişkilendirilmeden sadece varlığından bahsedilip geçildiği görülmektedir. Kısaca çalışma ön hazırlık ve tespit edilen mizahî unsurların kuramlar bakımında incelenmesi ve bu unsurların hikâyelerdeki işlevini tartışma bakımından yetersizdir (Güvenç, 2011).

Mizah kuramları temelinde değerlendirilen bir diğer sözlü kültür unsuru tekerlemelerdir. İster bağımsız birer tür olarak ister başka edebi türlerle bütünleşmiş olarak insanları şaşırtmak, güldürmek, eğlendirmek ve keyiflendirmek amacıyla (Yaşar, 2010: 51) sıkça kullanılan tekerlemeler, Funda Örgü Yaşar tarafından uyumsuzluk kuramı bağlamında incelenmiştir. Orta oyunu, Karagöz, Meddah, Masal ve çocuk tekerlemeleri başlıkları altında "tekerlemelerin değişik ses oyunları ve çağrışımlarla birbirine bağlanmış, birbiri ile ilgisi olmayan düşünce ve hayallerin sıralanması..." (Yaşar, 2010: 51) gibi özellikleri olduğu için mizahî unsurlar uyumsuzluk kuramıyla ilişkilendirilmiştir. Bu ilişkilendirme tekerlemelerdeki mizahî durumların nedenlerini açıklar niteliktedir.

Son olarak mizah kuramları açısından değerlendirilen başka bir sözlü kültür unsuru halk şiiridir. Karacaoğlan şiirleri üzerinden gerçekleştirilen bu değerlendirme Baki Bora Hança tarafından 2015 yılında yapılmıştır. "*Karacaoğlan Şiirlerine Modern Mizah Teorileri Bağlamında Bir Bakış*" adlı bu çalışma güldürmek gibi bir işlevi olmayan bir ürünün de mizah barındırabileceğini ortaya koymaktadır. Hança, amacı güldürmek veya eğlendirmek olmayan birçok sözlü kültür unsurunun içinde barınan mizahın genellikle İlhan Başgöz'ün folklorun beşinci işlevi olarak ortaya attığı protesto işleviyle bağlantılı olduğunu söylemiş ayrıca her mizahî durumun gülme ile sonuçlanmayacağına dikkat çekmiştir² (Hança, 2015: 112). Daha sonra şiirlerde tespit edilen mizahî unsurlar kuramlarla ilişkilendirilmiş ve bu ilişkilendir-

¹ "Komiğin bir sonucu olarak gülme eyleminden yola çıkarak komiğin dayanağını belirlemeye çalışan John Moreall gülmeyi, "üstünlük, uyumsuzluk, rahatlama ve yeni bir kuram olarak ileri sürdüğü psikolojik bir değişimden kaynaklanan gülme" şeklinde dört kurama dayandırır." (Güvenç, 2011: 161)

² Bu iki tespitin ilki bu çalışmada bir sonraki bölümde fark edilebilecekken, ikincisi bu bölüm içerisinde ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

meler sonucunda modern olan her şeyin gelenekten tamamen kopuk olmadığını, modern metotlarla bu tür geleneksel unsurların incelenebileceğini ve ürünün verdiği mesajın anlaşılmasında yardımcı olabileceğini belirtmiştir. (Hança, 2015:118) Baki Bora Hança'nın bu çalışması güldürme amacıyla yaratılmayan bir kültür unsurunun incelenmesi bakımından ayrı bir önemi vardır.

Sözlü kültür unsurlarında mizah kuramları ve diğer modern yöntemler kullanılarak yapılan araştırmaların, görüldüğü gibi 26 yıllık bir geçmişi vardır. Bu tür araştırmaların başlamasında Fikret Türkmen'nin payı büyüktür. Ondan sonra yapılan fıkra araştırmalarının çoğu Türkmen'nin tekrarıdır ve bu yüzden bu bölüme alınmamıştır. Daha sonra Ümral Deveci, Nasreddin hoca fıkralarına farklı bir bakış açısı getirmiştir. Ayrıca bu bakış açısını Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sindeki örneklem yoluyla seçilen mizahî hikâyeler üzerine de uygulamıştır.¹ Fıkra türünden, önemli bir halk kültürü unsuru olan Dede Korkut kitabına baktığımızda bu konu hakkındaki çalışmanın yetersiz olduğu görülmektedir. Ancak Ahmet Özgür Güvenç'in çalışmasının ilk olması bakımından önemli olduğunu belirtmek gerekir. Birçok sözlü kültür unsurunun içinde barınmakla beraber kendisi de ayrı bir tür olan tekerlemeler ise tek bir kuram üzerinden değerlendirilmiştir. Bunun nedeni tekerlemelerin yapısı gereği uyumsuzluk kuramı ile açıklanan mizaha daha uygun olmasıdır. Tekerlemelerin tek bir kuram altında toparlanması, barındırdıkları mizahın daha kolay bir şekilde anlaşılmasını ve incelenmesini sağlamıştır. Bora Hança'nın çalışması ise hem yaklaşım hem de yaklaşılacak tür olarak (güldürmek gibi bir amaç gütmeyeceği için) bu çalışmaya benzemektedir. Ancak Bora Hança'nın çalışmasında geleneksel unsurların modern yöntemlerle incelenebilirliğini göstermek amacıyla, amaç olarak kullanılan mizah kuramları, bu çalışmada amaca ulaşmak için kullanılan araçlardan biri olarak yer alacaktır.

Atasözleri ve mizah hakkında verilen bütün bu bilgilerden sonra bu iki kavramın birbiri ile olan ilişkisine daha yakından bakılabilir.

¹Mevlânâ'nın hikâyeleri bir sözlü kültür unsuru olmadığı için bu bölümde yer verilmemiştir. Ancak bu konuda bilgi sahibi olmak için bk: Deveci, Ümral (2006) "Mevlânâ'nın Mesnevî'sindeki Mizah Metinlerinin Edebi ve Yapısal Çözümlemesi" Mevlânâ, Mesnevî, Mevlevîhâneler Sempozyumu, 30-01 Eylül, Mevlânâ Araştırma ve Kültür Sanat Derneği, Manisa

BİRİNCİ BÖLÜM:

ATASÖZLERİNİN MİZAHİ YÖNDEN İNCELENMESİ

Atasözlerinde mizahın işlevini anlayabilmek için öncelikle barındırdıkları mizahî unsurların tespit edilip incelenmesi gerekmektedir. Ömer Asım Aksoy'un sözlüğünden alınan mizahî unsurlar barındıran atasözleri bu bölümde sözlükteki sıralama bozulmadan açıklamaları ile beraber alınacak ve incelenecektir. Aksoy'un sözlüğündeki açıklamaların bazılarının anlaşılır olmadığı tespit edilmiştir. Bu açıklamaların yanına parantez içerisinde düzeltmeler verilecektir.

Bazı atasözlerinin mizah barındırıp barındırmadığı ilk bakışta anlaşılabilir. Bu nedenle mizahî yaratan ilişkileri veya kavramların açıklanması gereken atasözlerinde kavramların ve ilişkileri arka planları hakkında kısa açıklamalar yapılmıştır. Mizahın açık bir şekilde görüldüğü atasözlerinde ise bu aşama atlanmıştır. Atasözünü incelemesi sonucu ortaya çıkacak olan ilişkilendirmelerin daha iyi anlaşılması için giriş bölümünde mizah veya mizah kuramları hakkında verilen bilgiler bazı atasözlerinde tekrar edilmiştir ve bazen daha ayrıntılı bilgi verilmiştir. İlişkilendirmelerin anlaşılmasını kolaylaştırılacak bu bilgiler bir atasözünde verildikten sonra başka bir atasözünde tekrar verilmesi gerekli görülmemiştir.

Ele alınan atasözünde mizahî yaratan kavramların arka planlarının anlaşılması için yapılan açıklamalar veya ilişkilendirmelerin kolayca kavranmasını sağlayacak bilgiler verildikten sonra; atasözünde bahsedilen kişinin veya durumun hangi kavramlarla ilişkilendirdiğini ve bu kavramlarla gelen çağrışımların sözlü mizahın ilk amacı olan akılda canlandırmaya nasıl yardımcı olduğu tespit edilecektir. Mizahın anlam ilişkileri sonucu ortaya çıkmadığı atasözlerinde ise yapı bakımından bir inceleme yapılacaktır. Bu atasözlerinde tekrar eden benzer sesler tespit edilecektir.

Bu aşamalardan sonra elde edilen veriler sonucunda ele alınan atasözündeki mizahî unsurun nasıl bir eksikliği telafi ettiği belirlenecek ardından, hangi mizah kuramıyla ve hangi mizah tarzını temsil ettiği tespit edilecektir. Mizahî unsurun telafi ettiği eksikliği ve bu eksikliği nasıl telafi ettiğini ayrıca dâhil olduğu kuramı ve tarzı bilmek atasözünün sınıflandırılmasına, atasözünü yaratan toplumun mizah anlayışını anlamada ve mizahın atasözündeki işlevinin anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

1. Atasözü:

"Abdal/Aptal ata binince bey oldum sanır, şalgam aşı girince yağ oldum sanır."(s.60)

1. Atasözünün Anlamı:

"Görmemiş kişi rastlantı olarak layık olmadığı bir yere kavuşsa bu durum kendisinin hakkı imiş gibi böbürlenir."(s.60)

1. Atasözünün Mizahî Yönden İncelemesi;

Abdal kelimesi ebdâl'dan gelmekte ve dünya ile ilişkisini kesip Tanrı'ya bağlanmış olan derviş anlamındadır ve müfred anlamında da kullanılmaktadır. Kelime aptal, şaşkın, alık, ahmak ve budala olarak da karşılık bulmaktadır (Develioğlu, 2010: 4). Kullanılan slash (/) işareti nedeniyle atasözünün abdal ve aptal olarak iki farklı şekilde derlendiğini görülmektedir. Ancak sözlük araştırmasından sonra abdal kelimesinin de burada aptal anlamıyla kullanıldığı anlaşılmaktadır. Yağ her yemekte kullanılan bir malzemedir ve ne tür bir yemek yapılırsa yapılsın bulundurulması gerekir. Şalgam ise her yemekte kullanılmayan bir bitkidir. Genellikle hayvanlara yem olarak üretilir ya da suyu insanlar tarafından tüketilir. Bu kelimeler aynı şekilde abdal-bey arasındaki karşıtlık gibi bir karşıtlık göz önüne getirilmek için kullanılmıştır.

Hakkı olmayan bir şey için böbürlenmiş kişi aptaldır ve atasözündeki mizahî durumda tam olarak budur. Görmemiş kişiyi abdal ve şalgam, görmemiş kişinin rastlantı sonucu başardığı işi; ata binmek ve aşı girmek, olduğunu zannettiği şey ise bey ve yağ temsil etmektedir. Hak etmediği yere gelen insanlara karşı olan tahammül eksikliği bu benzetmelerle kullanılarak yaratılan aşağılama ile telafi edilmeye çalışılmış ve bu aşağılama üstünlük duygusunu oluşturmuştur. Bu bağlamda atasözündeki mizahî durumu *üstünlük kuramı* ile görmemiş kişiyi aşağılama ve eleştirme durumu ise, *saldırgan mizah tarzı* ile ilişkilendirilebilir

2. Atasözü: Açık göte herkes tükürür (s.62)

2. Atasözünün Anlamı: "Utanç verici tiksindirici davranışları herkes ayıplar, tiksinti ile karşılar." (s.62)

2. Atasözünün Mizahî Yönden İncelemesi:

Atasözünde gülmeyi yaratan unsur olan göt, mahrem bir organdır ve dünyadaki hemen hemen bütün topluluklarda bu organ kıyafetlerle kapatılır. Vücudun bu kısmını kapatmayan bir kişi toplum tarafından farklı şekillerde ayıplanabilir. Ayıplama şekillerinden birisi de tükürmektir. Sosyal bir algı olarak tükürük tiksiniyen, iğrenç olarak kabul edilen bir vücut salgısıdır. Karşılaşılan ayıp ya da iğrenç bir şeye tükürük layık görülür. Atasözünde "utanç verici ve tiksindirici davranış" götle, "tikinti ile karşılama ve ayıplama" ise tükürme eylemi ile ilişkilendirilmiştir. Göt, kelimesini komik yapan duruma, Freud, *açık saçıklık* der ve hedefinin karşı tarafı soyundurmaya yönelik olduğunu söyleyerek devam eder. Bir kişinin açık saçık sözlerden zevk almasının ve o sözlere gülmemesinin nedenini toplumun kişiye uyguladığı cinsel baskının bir çeşit salınımı olarak açıklar (Freud, 1999: 77).

Freud'a göre espri, soyut ve zararsız türden değilse, saldırı, yergi ve savunma amacına veya teşhir amacına yönelik açık saçıklık hedefini güder (Freud, 1999: 77). Bu atasözünde vücudun göt kısmıyla bir açık saçıklık, tükürme eylemiyle de saldırganlık göze çarpmaktadır. Mahrem bir şeyin saklanmaması ahlak anlayışına göre bir eksiklik ve bu eksiklik göt kelimesinin bahsiyle yaratılan mizah ile telafi edilmiştir. Bu bağlamda atasözündeki mizahî unsur *rahatlama kuramı* ile ilişkilendirilebilir ve tükürme eylemi bir saldırganlık eylemi olduğu için atasözündeki mizah tarzı da *saldırgan mizah tarzı* olarak nitelendirilebilir.

3. Atasözü: Adam hacı mı olur ulaşmakla Mekke'ye, eşek derviş mi olur taş çekmekle tekkeye? (s.65)

3. Atasözünün Anlamı: "Belli bir düzeye erişmek o durumun gerektirdiği nitelikleri taşımakla (ya da yerine getirmekle) gerçekleşir. Görünüşü ona benzemekle değil." (s.65)

3. Atasözünün Mizahî Yönden İncelenmesi:

Atasözü iki cümleden oluşmuştur. Birinci cümle, ikinci cümledeki durumu açıklar, espriyi hazırlar ve gerginliği yaratır. İkinci cümlede ise birinci cümlede gündeme getirilen durum (nitelik ve vasıf yeterliliğinin önemi) ile ilgili saldırgan bir eleştiri yapılmaktadır. Bu saldırgan eleştiride eşek, derviş, tekke ve taşıma kelimele-

rinin arasındaki benzerlik kullanılmaktadır. Bir derviş adayı, çıktığı yolda başarılı olabilmek için yaptığı işlerden biri de şikâyet etmeden yıllarca tekkesinin hizmetinde çalışmaktır. Eşek de yıllarca şikâyet etmeden bir işi yapabilir. Ancak dervişler yaptığı her işte Allah'a ulaşma isteği gibi bir incelik vardır. Eşek ise hiçbir inceliği ve estetik değeri olmayan kaba bir hayvandır.

Atasözündeki mizahî unsur eşek ile yapılan göndermedir. Belli bir düzeye erişmiş kişiyi derviş, onun gibi görüldüğü için kendisini onun gibi hisseden ya da benzetmeye çalışan kişiyi ise eşek temsil etmektedir. Mizahî unsur, vasıf olarak yeterli düzeyde olmayan kişilerin hak etmediği pozisyonlara gelmesiyle toplumda oluşan infial ve bu infial sonucu oluşan eksikliği telafi etme amacıyla yaratılmıştır. Bu bağlamda saldırı sonucu oluşan rahatlama nedeniyle atasözündeki mizahî unsur *rahatlama kuramıyla* mizah tarzı ise hakaret söz konusu olduğu için *saldırgan mizah tarzı* ile ilişkilendirilebilir.

4. Atasözü: "Alışmadık götte don durmaz." (s.74)

4. Atasözünün Anlamı:

"Bir kimse alışmadığı sıkıcı duruma kendini kolay kolay uyduramaz. Ondan kurtulmaya çalışır."(s.74)

4. Atasözünün Mizahî Yönden İncelemesi

Göt, açık saçıklık bağlamında donun düşmesiyle beraber kullanılmıştır. Açık saçıklığın güttüğü hedef olan soyundurma burada canlandırılmıştır. Çıplaklığın örtüsüz bir biçimde anımsatılması, çıplaklığın çırılçıplak sergilenmesi, anlatanı rahatlatır, dinleyeni güldürür (Freud, 1999: 79).

Atasözündeki mizahî unsur göt kelimesinin kullanılmasıdır ve bahisle alışıktır olunmayan duruma katlanılmak zorunda kalınması sonucu oluşan eksikliğin telafisi söz konusudur. Bu eksiklik kişinin kişisel isteğinin gerçekleşmemesi sonucu oluşmuştur ve bu kelimenin bahsi kişinin içinde bulunduğu duruma yapılan bir eleştiridir, eleştiri sonucu eksiklik telafi edilmiş ve rahatlama meydana gelmiştir.

Bu bağlamda düşünüldüğünde mizahî unsur *rahatlama kuramı* ile mizah tarzı ise, içinde bulunulan duruma yapılmış bir eleştiri olduğu için *saldırgan mizah tarzı* ile ilişkilendirilebilir

5. Atasözü: "Aptessiz sofuya namaz mı dayanır?" (s.79)

5. Atasözünün Anlamı: "Gerekli koşulları yerine getirilmedikten sonra az zamanda pek çok iş yapılır." (s.79)

5. Atasözünün Mizahî Yönden İncelemesi:

Nesneler, bu nesnelerin nitelikleri, olaylar, vs. arasında kalıpların bulunmasını beklediğimiz düzenli dünyada yaşamaktayız. Bu kalıplara uyuşmayan herhangi bir şey başımıza geldiğinde güleriz. Pascal'ın belirttiği gibi, " Kişiyi umduğuyla bulduğu arasındaki şaşkınlıktan başka hiçbir şey daha fazla güldürmez (Akt. Morell, 1997: 25). Abdestli olmak namaz ibadetinin şartlarından biridir, abdestsiz bir kişinin, üstelik bir sofunun namaz kılması namaz-abdest-sofu arasındaki kalıplaşmış ilişkinin kırılması demektir.

Atasözündeki mizahî unsur abdestsizlik sofu ve namaz kelimeleri arasındaki uyumsuzluktur. Gerekli koşulları yerine getirmeme durumu, abdest almama ile az zamanda yapılan çok ama etkisiz iş, abdestsiz kılınan namazla, ilişkilendirilmiştir. Atasözünde bir işe koyulurken o iş için gerekli hazırlıkların yapılmaması durumu eleştirilmektedir. Mizahî unsuru yaratan uyumsuzluk gerekli koşulların yerine getirilememesi sonucu oluşan eksikliğin telafisi üzerine oluşmuştur. Eksikliği gidermek için yapılan eleştiri *saldırgan* bir amaç güder. Bu bağlamda atasözündeki mizah unsuru; mizah tarzı bakımından *saldırgan mizah tarzıyla*, mizahî unsurun güldürme sebebini ise *uyumsuzluk kuramı* ile açıklanabilir.

6. Atasözü:

"Armutun iyisini aylar yer." (s.80)

6. Atasözünün Mizahî Yönden İncelemesi:

Ayı, kaba çirkin, korkutucu ve devasa büyüklükte, güçlü bir hayvandır. Türk toplumunda hakaret amacıyla, benzetilen unsur olarak sıklıkla kullanılır.

Atasözündeki mizahî unsur, ayı kelimesinin çift anlamlı bir şekilde kullanılmasıdır. Atasözünde ayının armudu seçme işindeki başarısı anlatılıyor gibi gözükse de; ayı kelimesiyle kaba, görgüsüz, çirkin veya sadece kaba kuvvetiyle işini gören birinin bir işin kaymağını yeme durumuna bir eleştiri vardır. Bu eleştiri iyiyi seçene karşı duyulan tahammül eksikliğini telafi etmek amacıyla kullanılmıştır. Atasözünde ayı tabiri salt hakaret olarak kullanıldığı için atasözündeki mizahî unsur *rahatlama kuramıyla*, mizah tarzı ise *saldırgan mizah tarzıyla* ilişkilendirilebilir.

7. Atasözü: "Baktın ibrik akıyor; önce götünü yu, sonra aptes boz." (s.92)

7. Atasözünün anlamı: "İşinizi yaptıktan sonra gerekecek olan nesne işinizi yapıncaya değin ortadan kalkacaksa, önce o nesneyi elde edip sonra işinizi görmelisiniz." (s.92)

7. Atasözünün Mizahî Yönden İncelemesi:

Abdest bozma ile beraber götü yumak, malum eylemi gözümüzde canlandırır. Mizahî unsur, görülen her yerde yani olup olmadık bir yerde göt yumanın ardından abdest bozma işinin karşı tarafın gözünde canlandırılmasıyla oluşturulmuştur. Göt kelimesinin bahsedildiğinde niçin gülmeye yol açtığı "açık göte herkes tükürür" atasözünün incelemesinde açıklanmıştır. Abdest bozma, yani, dışkılama eyleminin bahsi de açık saçıklıkla alakalıdır. Freud açık saçıklığın temelini oluşturan cinselliğin tam anlamıyla cinsel organlar arasındaki bir seçimden olmadığını, her iki cinsiyet için de utanç nesnesi olana, yani dışkısala kadar gidebileceğini söyler. Bunun nedenini ise cinselliğin çocukluk çağında dışkı olarak sergilendiğini ve bununla beraber cinsellik dışkısasının çocukluktan geldiğini, çocuksallığı içerdiğini söyler (Freud, 1999: 77) Kısaca abdest bozma işinde çocukluktan gelen bir cinsel çağrışım vardır. Bu çağrışımla karşı taraf soyundurulur ve bu soyundurma cinsel baskı altında olan kimseyi rahatlatır ve güldürür.

Atasözündeki ana mizahî unsur abdest bozma işidir. Mizahî unsur eldeki bir nesnenin kaybolma ihtimaline karşı duyulan korkuyla oluşan eksikliğini telafi etme maksadıyla yaratılmıştır. Bu eksikliğin giderilmesi için kullanılan göt kelimesi ve onunla gelen abdest bozma işi açık saçıklığı çağrıştırır. Bu bağlamda atasözündeki mizahî unsuru *rahatlama kuramı* ayrıca göt yuma ve abdest bozma işinin ibrik akan

her yerde yapılması gerektiği söylemiyle mahrem anlayışının beklenmedik şekilde yıkılması düşünülerek *uyumsuzluk kuramıyla* da ilişkilendirilebilir. Atasözündeki cinselliği çağrıştıran söylemler, söyleyenin kendisini ve etrafındakileri eğlendirmek, rahatlatmak gibi bir olumlu bir amaca hizmet etmektedir. Bu nedenle atasözündeki mizah tarzı ise *katılımcı mizah tarzı* olarak tanımlanabilir.

8. Atasözü: "Baş ol da eşekbaşı (soğan başı) ol." (s.95)

8. Atasözünün anlamı: "Başta bulunanların, yetkisi geniş saygınlığı büyük, olanakları çok olur, en olanaksız işlere bile baş olmak, buyruk altında olmaktan iyidir." (s.95)

"En olanaksız işler" tabiri yerine toplumda saygınlığı düşük işler tabirini kullanmak atasözünü daha iyi açıklayacaktır.

8. Atasözünün Mizahî Yönden İncelemesi:

Aşağılanan kişi eşekbaşı veya soğan başı olan değil, o seviyeye bile gelemeyen, buyruk altında olandır. Atasözündeki mizahî unsur eşekbaşının veya soğan başının değersizliği üzerinden yapılan aşağılamadır. Bu aşağılama buyruk altında olmanın yarattığı eksikliğin telafisi üzerine yapılmıştır. Aşağılamayla beraber hedeflenen nokta daha aşağılara çekilerek, kişinin içinde bulunduğu eksiklik tamir edilmiştir.

Bu bağlamda düşünüldüğünde atasözündeki mizahî unsuru işin değersizliği üzerinden yapılan aşağılamadan ötürü *üstünlük kuramıyla* mizah tarzını ise *saldırgan mizah tarzı* ile ilişkilendirilebilir.

9. Atasözü: "Bayramdan sonra gelen kınayı götüne yak." (s.95)

9. Atasözünün Anlamı: "Gerektiği zaman ele geçmeyen daha sonra kavuşulan şey değerli olsa da işe yaramaz." (s.95)

9. Atasözünün Mizahî Yönden İncelemesi:

Kına yakmak deyimini çok sevinmek anlamına gelmektedir. Kıçına veya götüne kına yakmak deyimini ise sevilmeyen bir insanın başına gelen kötü bir şey sonucu aşırı sevinmektir. Atasözünde götüne kına yakmak veya (sadece) kına yakmak eylemleri bu deyimlerden bağımsız olarak kullanıldığı da görülmektedir. Zamanında

ele geçmeyen değerli şeylerle ilişkilendirilen kınanın, zaman geçtikten sonraki değersizlik derecesini göstermek için götle beraber kullanılmıştır.

Atasözündeki mizahî unsur göttür ve göt kelimesinin kullanılması açık saçıklık olarak değerlendirilebilir. Mizahî unsur ihtiyaç duyulan nesnenin zamanında ele geçmemesiyle oluşan mağduriyeti yani eksikliği telafi etme amacıyla yaratılmıştır. Göt kelimesinin bahsi nedeniyle atasözündeki mizahî unsur *rahatlama kuramı* ile ilişkilendirilebilir. Atasözündeki mizah tarzı ise, bir şeyin zamanında ele geçmemesi durumuna olan sitemden dolayı, *saldırgan mizah tarzı* olarak yorumlanabilir.

10. Atasözü:"Berk kaçan atın boku seyrek düşer."(s.95)

10. Atasözünün Anlamı:"Olağan üstü hızla yapılan iş - gereken özen gösterilmeyeceğinden- olumlu sonuç vermez." (s.95)

10. Atasözünün Mizahî Yönden İncelemesi:

Bok, daha önce bahsedildiği gibi çocukluktan gelen bir açık saçıklık öznesidir. Yapılan iş bokla, işi yapanın acele davranması hızlı koşan atla, bokun seyrek düşmesi ise işin doğru bir şekilde yapılamamış olmasıyla ilişkilendirilmiştir.

Atasözündeki mizahî unsur bok kelimesinin kullanılmasıdır. Ve mizahî unsur olağan üstü hızla yapılan bir işin doğurabileceği mağduriyeti yani eksikliği telafi etmek amacıyla yaratılmıştır. Bok kelimesi kullanılarak yapılan bu eleştiri eksikliği gidermiştir. Bu bağlamda bok kelimesinin kullanımıyla yaratılan mizah bokun çocukluktan kalma bir utanç nesnesi olması nedeniyle *rahatlama kuramıyla*, ayrıca bu tabirin kullanılmasıyla acele yapılan işe yapılan bir eleştiri olduğu için de bu mizahın tarzı *saldırgan mizah tarzı* ile ilişkilendirilebilir.

11. Atasözü: "Çingeneye beylik vermişler, önce babasını kesmiş" (s.111)

11. Atasözünün Anlamı: "Ne oldum delisi soysuz kişi, eline yetki geçince, en yakınlarına kötülük yapmakla işe başlar." (s. 111)

Ne oldum delisi soysuz kişi tabiri ön yargılı bir tabirdir. Türkiye'de ve Avrupa'da çingene ırkına mensup insanlar çeşitli nedenlerden ötürü ayrımcılığa uğramışlardır. Bu ayrımcılığın sonucunda çingene tabiri hakaret unsuru olarak kullanılmıştır. Ancak günümüzde bu tabirin kullanımı suç olarak kabul edilmiştir. Ne olursa olsun

bir insana soysuz demek suçtur. Bu yüzden "Ne oldum delisi soysuz kişi", tabirini "yetkiyi hak etmeyen insan" olarak düzeltmek daha uygundur.

11. Atasözünün Mizahî Yönden İncelemesi:

Kendilerine karşı fiziksel cesaret zeka ya da başka insani özellik konusunda üstünlük duyduğumuz kişilere güleriz, bu ise onları alaya almaktır. (Morreall, 1997: 22). Bu alaya alma savunma ya da saldırı hedefiyle olabilir ve alaya alma sonucu kişi bir rahatlama duyar.

Atasözü iki bölümden oluşmaktadır. İlk cümlede aşağılanmayı hak eden birine beylik verildiği söylenerek gerginlik yaratılmış, ikinci cümlede ise gerginlik, bu kişinin kendisinden beklenen şeyi yaptığı görülünce, kaybolmuş, rahatlama meydana gelmiş ve bu rahatlama ile beraber gülmenin ortaya çıkması mizah unsurunun oluşmasını sağlamıştır. Ayrıca atasözündeki mizahî unsurun verdiği rahatlama bir baskının boşalımı değil, bir üstünlüğün fark edilmesi durumu vardır ve karşısında üstünlük hissedilen kişi aslında Çingene değil, Çingene gibi olan kişidir. Görüldüğü gibi diğer atasözlerinden farklı olarak bu atasözünde azınlık olarak yaşayan ve kendilerine has bir takım özelliklerinden veya azınlıkta olmanın doğurduğu güçsüzlükle ezilmiş ve ötekileştirilmiş olan bir topluluğun adı kullanılarak yapılan hakaret eylemi vardır. Bu eylem aşağılanmayı hak eden bir kişinin üst bir konuma gelmesiyle toplumda oluşan rahatsızlığı yani eksikliği telafi etmek amacıyla kullanılmıştır.

Bu bağlamda düşünüldüğüne atasözündeki mizahî unsuru *üstünlük kuramı*yla mizah tarzını ise alaya alma, aşağılama nedeniyle *saldırgan mizah tarzı*yla ilişkilendirilebilir.

12. Atasözü: "Çok gezen ayağa bok bulaşır." (s.113)

12. Atasözünün Anlamı: "Sakinca olup olmadığını düşünmeyerek nereye olsa giden ya da her alana burnunu sokan kişi, günün birinde pişmanlık duyacağı bir duruma düşer." (s.113)

12. Atasözünün Mizahî Yönden İncelemesi:

Bok, çocukluk döneminden gelen bir utanç nesnesidir. Utanç nesnesinin bir şekilde ortaya çıkması pişmanlık yaratacak bir durumdur ve bu durum kişiyi gülünç

duruma düşürür. Atasözünde mizah açık saçıklık durumuyla gelen bir rahatlama arzusuyla değil, karşıdakinin gülünç duruma düşmesiyle kazanılan üstünlük duygusuyla elde edinilebilecek haz isteğiyle yaratılmıştır.

Atasözündeki mizahî unsur ayağa bok bulaşması durumudur ve her şeye burununu sokan insanlara karşı oluşan tahammül eksikliğini gidermek amacıyla yapılmıştır. Mizahın yaratılmasıyla eksiklik giderilmiş ve üstünlük duygusu ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda atasözündeki mizahı *üstünlük kuramıyla* atasözündeki mizah tarzı ise *saldırgan mizah tarzı* ile ilişkilendirilebilir.

13. Atasözü: "Deli deliden hoşlanır imam ölüden." (s.117)

13. Atasözünün Anlamı: "Kişi kendisine benzeyen kimseden ya da yarar sağlayabileceği şeyden ve kişiden hoşlanır." (s.117)

13. Atasözünün Mizahî Yönden İncelemesi:

Atasözü iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde toplum tarafından dışlanmaları veya kendilerini sadece kendisi gibi olanların anlayabileceği düşünen delilerin birbirinden hoşlanmasından bahsedilerek bir merak yaratılmıştır. İkinci kısımda ise aynı doğrultuda bir cümle beklenilirken ilk cümleden farklı olarak imamların ölülerden hoşlandığı söylenerek bir uyumsuzluk yaratılmıştır. Atasözündeki mizahî unsuru iki farklı bakış açısıyla tanımlayabiliriz. Bunlardan birincisi, ölümden hoşlanma durumunun son derece doğal bir şekilde sunulmasıdır. İkincisi ise çıkar amacıyla bir ölüme sevinme durumu vardır ve bu sevinç imama aittir. Atasözünde, imamın cenaze işleri nedeniyle sağladığı maddi kazanca dikkat çekilerek birilerinin ölmesini beklediği algısı beklenmedik şekilde yaratılmıştır. Artur Schopenhauer, gülmeye bir kavramla o kavram ilişkisi içinde düşünen gerçek nesnelere arasındaki uyumsuzluğun aniden algılanmasının neden olduğunu ve gülmenin tamamen bu uyumsuzluktan başla bir şey olmadığını söylemektedir (Akt. Moreall, 1997: 28)

Atasözündeki mizahî unsur, çıkarıcı imamlara yapılan bir eleştiri olarak da düşünülebilir. Türk mizah kültüründe imamlar, sofular, dervişler vb. dinle ilişkili kişiler kendilerinden beklenmedikleri şeyler yaptıklarında mizah yoluyla saldırıya uğradıkları ya da bu beklenmedik şeylerin varlığı bile söyleme dökülerek mizah yaratıldığı bilinmektedir. Bu duruma "Yergi kendini dinletmek için espriyi yardıma çağırıyor"

(Freud, 1999: 82) da diyebiliriz. Bu atasözündeki yergi, kişilerin çıkar amaçlı birbiriyle ilişkili olduğu durumlarda, bu durumdan rahatsız olan veya bu ilişkilerden uzak kalan 3. kişilerin yaşadıkları eksikliği telafi etmek amacıyla kullanılmıştır.

Bu bağlamda düşünüldüğünde atasözündeki mizah unsuru *uyumsuzluk* veya *rahatlama kuramıyla*, mizah tarzını ise *saldırgan mizah* tarzlarıyla ilişkilendirilebilir.

14. Atasözü: "Deniz bal olmuş, fukara kaşık bulamamış." (s.118)

14. Atasözünün anlamı: "Her yanda bol kazanç ve nimet dolu olsa, yararlanma olanağı bulunmayanlar için neye yarar." (s.118)

14. Atasözünün Mizahî Yönden İncelemesi:

Hayatı boyunca dünya nimetlerinden uzak kalmış bir kişinin bütün insanlara eşit olarak dağıtıldığı inanılan nimetlerden yararlanacak olması mutluluk verici bir durumdur çünkü vaat edilen eşitlik yerini bulmuş olur. Ancak düzen, fakirin de hakkı olan nimetleri başka zenginlere pay etmiş ve düzeni kuranlar tarafından ne olursa olsun fakirin talihinin değişmeyeceği bir çark kurulmuştur. Atasözü de bu çarka verilen tepkiyi dillendirmektedir. Bu tepki, toplumun, düzene ve düzeni yönetenlere karşı gerilen sınırların boşalmasına yardımcı olmuştur.

Atasözündeki mizahî unsur, zenginin her zaman zengin, fakirin her zaman fakir olduğu düzeni eleştirmek için göz önüne getirilen, baldan bir denizin içinde kaşksız kalma sahnesiyle yaratılmıştır ve mizahî unsur düzenin içinde yaşanan çaresizlik sonucu oluşan eksikliği telafi edilmesi amacıyla kullanılmıştır. Bu bağlamda atasözündeki mizahî unsur, düzene karşı gerilen sınırların boşaltması nedeniyle *rahatlama kuramıyla*, düzene yapılan bir eleştiri olması nedeniyle de *saldırgan mizah tarzı* ile ilişkilendirilebilir.

15. Atasözü: "Devletli yanını kaşısa yoksul para verecek sanır." (s.121)

15. Atasözünün Anlamı: "Bir isteğinin yerine getirilmesini ilgililerden bekleyen kimse, onların bu işle ilgili bulunmayan davranışlarını isteğini karşılamak için yapıyor diye yorumlar." (s.121)

15. Atasözünün Mizahî Yönden İncelemesi:

Atasözündeki mizahî unsur, birisinden medet umar hale gelmenin yarattığı durumdur ve medet uman insanın düştüğü bu durumla alay edilmektedir. Medet umar hale gelmek bir eksiklik göstergesidir. Atasözünde bu telafi etmek amacıyla eksiklik yok sayılmaktadır ve bu yok sayma işi alay yardımıyla yapılmaktadır. Alay üstünlük duygusundan doğmakta ve saldırgan bir hedef gütmektedir. Bu bağlamda atasözündeki mizahî unsur *üstünlük kuramıyla*, mizah tarzı ise *saldırgan mizah tarzı* ile ilişkilendirilebilir.

16. Atasözü: "Dilden gelen elden gelse, her fukara padişah olur." (s.121)

16. Atasözünün Anlamı: "Kişi her söylediğini yapamaz. Her dilediğini elde edemez." s.(121)

16. Atasözünün Mizahî Yönden İncelemesi:

Karşılaşan durum ile algı arasında bir uyumsuzluk olduğunda buna gülünür. Ağızdan çıkan her lafın gerçekleşmeyeceği gerçeği bir fukaranın birden fazla sınıfa atlayamayacağı gerçeğiyle ilişkilendirilmiştir. Bu gerçeğe dikkat çekmek için algılar arasında bir çatışma yaşanması amaçlanmıştır. Toplumun algısına göre padişah olabilmek için padişah soyundan gelmek gerekir. Fukaranın birden fazla sınıfa atlayarak padişah olması toplumun algısındaki sınıf düzenine terstir ve imkânsızdır. Fukara ve padişah yani toplumun en aşağı ve en üst tabakası aynı anda göz önüne getirilirken, amaç; fukarayı aşağılamak veya alaya almak değil, bu iki tabakanın karşıtlığından faydalanarak karşı tarafın kafasındaki algıyı yıkmaktır.

Atasözündeki mizahî unsur, fukara ve padişah kavramlarının bir araya getirilerek yarattığı uyumsuzluktur ve atasözünde yaratılan mizahî unsur kişinin kendisini sahip olmak istediği bir statüde bulamayacak olmanın yarattığı eksikliği telafi etmek amacıyla yaratılmıştır. Bu bağlamda atasözündeki mizahî unsuru *uyumsuzluk kuramı* ile mizah tarzını ise *katılımcı mizah tarzı* ile ilişkilendirilebilir

17. Atasözü: "Eceli gelen fare kedi taşıya kaşır." (s.128)

17. Atasözünün Anlamı: "Davranışının bu kadar ağıra mal olacağını bilmeyen kişi, yaşantısını sona erdirecek kimseye çatar." (s.128)

Davranışlarının bu kadar ağıra mal olacağını bilmeyen kişi" tabiri yerine "yaptığı işin önünü arkasını tahmin edemeyen kişi" tabirini kullanmak atasözünü açıklamak için daha uygundur.

17. Atasözünün Mizahî Yönden İncelenmesi:

Taşak hassas, korunmaya muhtaç ve bir o kadar da önemli bir organdır. Bu organa doğru yapılacak olan herhangi bir hareket, savunmaya ve intikama yönelik karşı hareketi doğurur. Atasözünde, kişiyi saldırmaya yönünde tahrik eden, argoda çatmak denilen, bir takım eylemler, taşağa doğru yapılabilecek eylemlerle ilişkilendirilmiş; tahrikin ve saldırının boyutlarının tahmin edilmesi için de ecel kavramıyla beraber kedi-fare arasındaki bilinen düşmanlık kullanılmıştır.

Atasözünde mizahî unsur, hassas ve önemli herhangi bir şey yerine cinsel organ olan taşak kelimesinin kullanılmasıdır. Cinsel bir organın bahsi kişinin bastırıldığı cinsel dürtülerin bir şekilde salınmasını sağlar ve bu salınma sonucu gülme ve ardından rahatlama meydana gelir. Ayrıca atasözündeki mizahî unsur yapılan bir işin önünü arkasını düşünmeme veya düşünememe eksikliğini telafi etmek için yaratılmıştır. Bu bağlamda atasözündeki mizahî unsur, *rahatlama kuramıyla*; açık saçıklığın herhangi bir saldırı amacı gütmeyen eğlendirme amacı gütmesi nedeniyle, mizah tarzı da *katılımcı mizah tarzı* ile açıklanabilir.

18. Atasözü: Eşeğe (katıra) cilve yap demişler, çifte (tekme) atmış. (s.135)

18. Atasözünün Anlamı: Kaba ve ahmak kişilerin hoşça gitsin diye söylediği sözler ve yaptığı işler, kaba ve incitici olur. (s.135)

18. Atasözünün Mizahî Yönden İncelenmesi:

Toplumda kullanıldığı işler, sahip olduğu dış görünüş ve huyları nedeniyle eşek; genellikle, ona benzer olan atla karşılaştırıldığında hakaret etmek için insanların benzetildiği bir hayvandır. Eşekle karşılaştırılan at ise, zekası, dış görünüşü, hızı ve insana olan sadakati, nedeniyle iyi özellikleri olan insanlar için benzetilen bir hayvan olarak kullanılır.

Atasözü iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda cilve yapması itici olacağı bilinen eşeğe cilve yap denmesiyle gerginlik yaratılmış ve merak uyandırılmış,

ikinci bölümde ise eşeğin kendisinden beklenileni yapmasıyla gerginlik ortadan kaldırılmış ve merak giderilmiştir. Gerginliğin yaratıldığı cümlede, insanların hoşuna gitsin diye hoş sözler söylemeye çalışan kaba ve ahmak kişiler, sembolik olarak kaba ve ahmak olarak kabul gören eşeğe benzetilerek aşağılanmıştır. Gerginliğin giderildiği cümlede ise cilve yap isteğine karşı çifte atılması, hoş bir şey olan cilve ile sert bir şey olan çiftenin karşıtlığından ve uyumsuzluğundan yararlanılmıştır. Kaba ve ahmak bir kişinin bu eksikliklerini giderme amacıyla yaptığı şirin davranışlar ters tepebilir ve daha büyük bir eksikliğe sebep olabilir. Atasözündeki mizahî unsur şirin davranış sonucu oluşabilecek olan eksikliği telafi etmek amacıyla kullanılmıştır.

Bu bağlamda düşünüldüğünde atasözündeki mizahî unsur olan aşağılama *üstünlük kuramıyla* mizah tarzı olarak da *saldırgan mizah tarzı* ile ilişkilendirilebilir.

19. Atasözü: "Eşeğe rakı içirmişler; çulunu bahşış vermiş." (s.135)

19. Atasözünün Anlamı: "Rakı içen kişi hem kabadayı olur hem de ahmaklaşır. Kendini beğendirmek için nesi varsa şuna buna verir." (s.135)

19. Atasözünün Mizahî Yönden İncelemesi:

Atasözü iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde; beğenilecek bir tarafı olmayan ve rakı içmenin adabını bilmeyen bir kişiye rakı içirilmesiyle gerginlik yaratılmış, ikinci bölümde ise bu gerginlik kişinin kendisinden beklenileni yapmasıyla giderilmiştir ve bu rahatlama sonucu gülme meydana gelmiştir.

Atasözündeki mizahî unsur, kişinin, hakaret nesnesi olarak kullanılan eşeğe benzetilmesiyle yaratılmıştır ve yol yordam bilmeme sonucu oluşan eksikliği telafi etme amacı gütmektedir. Bu bağlamda atasözündeki mizahî unsur *üstünlük kuramıyla*, mizah tarzı ise *saldırgan mizah tarzı* ile ilişkilendirilebilir.

20. Atasözü: "Eşeği süren (tımarlayan) osuruğuna katlanır." (s.136)

20. Atasözünün Anlamı: "Kaba bir kimse ile uğraşan kimse, ondan gelecek çirkin, iğrenç karşılığı göze almalıdır." (s.136)

20. Atasözünün Mizahî Yönden İncelemesi:

Atasözünde eşek tımarlamak ya da eşeğin bakımını üstlenmekle, zor insanlarla uğraşmak birbirine benzetilmiş ve bu işlerle beraber katlanılmak zorunda kalınan

güçlükler arasında da ilişki kurulmuştur. Atasözünde zor insanlar, toplumda hakaret nesnesi olarak kullanılan eşeğe, katlanılmak zorunda kalınan güçlükler ise osuruğa benzetilmiştir.

Atasözündeki mizahî unsur, eşeğin osuruğuna katlanmak zorunda kalma durumudur. Alaya alma hedefini güden eşek ile çocukluk döneminden gelen bir utanç nesnesi olan ve mahrem kabul edilen osuruğun bir arada kullanılarak anlatıldığı bu durum, maruz kalan kişiyi yani 2. kişiyi düşürürken olayı anlatanın (1. kişinin) ve olayı dinleyen (3.kişinin) üstünlük duygusuna kapılmasını sağlar. Ayrıca yaratılan bu mizahî durumla kaba insanlarla veya kötü durumlarla uğraşmak zorunda kalan insanların çaresizliğinden doğan eksikliğin telafisini amaçlamaktadır. Bu bağlamda düşünüldüğünde atasözündeki mizahî unsur *üstünlük kuramıyla*, mizah tarzı ise alaya almak gibi bir hedef güttüğü için *saldırgan mizah tarzıyla* ilişkilendirilebilir.

21.Atasözü:"Eşek kocamakla (büyümekle) tavlama başı olmaz." (s.136)

21.Atasözünün Anlamı:"Anlayışsız kişi ne denli yaşlanırsa yaşlansın baş olacak olgunluğa ulaşamaz" (s.136)

"Anlayışsız kişi" tabiri yerine vasıfsız kişi tabirinin kullanılması atasözünün anlaşılması için daha uygun olacaktır.

21.Atasözünün Mizahî Yönden İncelemesi:

Bir yerin lideri olabilmek için sadece tecrübeye değil bununla beraber liderlik vasıfları olarak açıklanan belli başlı yeteneklere de sahip olmak gerekir. Atasözünde bu yeteneklere sahip olmayan kişi; toplumda; kullanıldığı işler, sahip olduğu dış görünüş ve çeşitli kötü huyları nedeniyle aşağıda görülen ayrıca hakaret nesnesi olarak kullanılan eşekle ilişkilendirilmiştir. Bu ilişkilendirmeye yaşlandıkça veya tecrübelendikçe bir eşek değerine değer katmadığı gibi belli başlı eksiklikleri olan insanlar da yıllar geçtikçe bu eksikleri nedeniyle yükselemeyeceği söylenmiştir. Atasözündeki mizahî unsur eşek benzetmesiyle beraber doğan aşağılamayla meydana gelmiştir ve bu mizahî unsur kişinin yükselmesine engel olan eksikliklerinin giderilmesi amacıyla kullanılmıştır.

Bu bağlamda düşünüldüğünde atasözündeki mizahî unsur *üstünlük kuramıyla* mizah tarzı ise *saldırgan mizah tarzıyla* ilişkilendirilebilir.

22.Atasözü: "Evden bir ölü çıkacak demişler, herkes hizmetçinin yüzüne bakmış.(s.138)"

22.Atasözünün Anlamı: "Topluluk içinde birinin tehlikeli bir iş yapması gerektiğinde herkes bunu koruyucusu bulunmayan ve kendisine söz geçirilebilen kişiden bekler. (s.138)"

22.Atasözünün Mizahî Yönden İncelenmesi:

Atasözünde zenginin ya da canı tatlı olanın tehlikeli işler söz konusu olduğunda fakiri ya da daha korunaksızı öne sürdüğü ve bu durumun son derece doğal karşılandığı sisteme yapılan bir eleştiri vardır. Atasözünün birinci bölümünde tehlike derken anlaşılabilir için abartı kullanılmış ve düşünülebilecek en korkunç şeyin yani ölümün geleceği söylenerek gerginlik yaratılmış, ikinci kısımda ise yine anlaşılır olabilmek için evdeki akla gelebilecek en korunaksız kişinin -yani hizmetçinin- ismi zikredilmiş, böylelikle sistemin kurduğu acımasız çark tekrar anılarak o çarka bir saldırı gerçekleştirilmiş, bu saldırıyla beraber birinci kısımda yaratılan gerginlik boşaltılmıştır.

Atasözündeki mizahî unsur, abartı kullanılarak sisteme yapılan saldırıdır. Bu saldırıyla yaratılan mizah, sistem karşısında çaresizlikten doğan eksikliği telafi etmek amacıyla kullanılmıştır. Bu bağlamda düşünüldüğünde atasözündeki mizahî unsur *rahatlama kuramıyla*, mizah tarzı ise *saldırgan mizah tarzıyla* ilişkilendirilebilir.

23.Atasözü:"Fukaranın tavuğu tek tek yumurtlar (s.140)"

23.Atasözünün Anlamı:"Talih, yoksula hiç gülmez. Eşit sermaye zengine daha çok yoksula daha az gelir getirir."(s.140)

23.Atasözünün Mizahî Yönden İncelemesi:

Atasözünde yoksulun her zaman azla yetindiği zenginin her zaman fazlasını aldığı sisteme yapılan bir eleştiri vardır. Bu sistem öyle yerleşmiştir ki talih her zaman zengine güler algısı oluşmuştur. Bu durumu açıklamak için yoktan var olan ve ne zaman geleceği belli olmayan talihle, tavuğun yumurtlaması arasında bir ilişki kurulmuştur. Aslında talih denilen şey sistemin insanların inanmasını istediği şeydir.

Dünya nimetlerinin adaletsizce dağılımı fakirin tavuğunu bile az yumurtlamaya itmekte ya da insanları buna alıştırmaktadır.

Atasözündeki mizahî unsur yoksulu her zaman azla yetinmeye iten sisteme tavuk-yumurta ikilisiyle yapılan göndermedir. Bu gönderme saldırgan bir eleştiri barındırır ve bu eleştiri yukarıda bahsedilen sistem karşısında çaresizliği yani eksikliği telafi etmek amacıyla kullanılmıştır. Bu bağlamda düşünüldüğünde atasözü *saldırgan mizah tarzı*yla ilişkilendirilebilir ve atasözündeki mizahî unsur ise *rahatlama kuramı* ile açıklanabilir.

24. Atasözü: "Gavurun tembeli keşiş, müslümanın tembeli derviş olur." (s.129)

24. Atasözünün Anlamı: "Hıristiyanlar arasında keşişler, Müslümanlar arasında dervişler tembel kişilerdir. Çünkü bir köşeye çekilip otururlar; onun bunun verdikleriyle geçinirler." (s.129)

24. Atasözünün Mizahî Yönden İncelemesi:

Atasözünde düşman olarak kabul edilen dervişi, Freud'un dediği gibi aşağılık çirkin, hor görülmesi gereken kimse olarak sergilenip, bu yakıştırmadan bedava zevk sağlaması beklenen kişinin gülüşleri ve alayları sayesinde düşmanı bozguna uğratma gibi amaç vardır (Freud, 1999: 81). Derviş olmak için belli bir eğitimden geçmek, belli başlı yollardan gitmek ve çok fazla sabır göstermek gerektiği bilinmesine rağmen bu aşamaların hepsi tamamen görmezden gelinerek saldırdığı hedefin marifetleri küçük düşürülmüş ve dikkatler dervişlerin karşılıksız bir şeyler almasına çekilerek hedefin tek marifetinin tembellik olduğu vurgulanıp, dervişi aşağılamaya yönelik bir tutum sergilenmiştir. Keşişler ise dervişlerin Hıristiyan versiyonlarıdır ve aynı nedenlerden ötürü bu aşağılamaya onlarda maruz kalmışlardır. Atasözünün ilk cümlesinde gavur ikinci cümlesinde Müslüman kelimesinin kullanımı aslında toplumlara gönderme yapmaktadır ve peşlerinden gelen keşiş ve derviş kelimeleri bu tür insanların her toplumda olabileceğini göstermektedir. Ayrıca gavur ve müslüman kelimeleri karşıtlıklarıyla, keşiş ve derviş kelimeleri ise ses ve kavram benzerlikleriyle atasözünde akılda kalıcılığı sağlamak için kullanılmışlardır.

Atasözündeki mizahî unsur dervişlerin halktan karşılıksız bir şeyler almasına bir çeşit sövgü tekniğiyle verilen tepkidir. Bu tepki dervişlere karşı oluşan tahammül

eksikliğini telafi etme amacıyla kullanılmıştır. Bu bağlamda atasözündeki mizahî unsuru *rahatlama kuramıyla* mizah tarzını ise *saldırgan mizah tarzıyla* ilişkilendirebiliriz.

25. Atasözü: "Gönül düştü bir boka, o da misk gibi koka." (s.143)

25. Atasözünün Anlamı: "Kimi kişiler çok çirkin birine ya da kötü bir şeye gönlünü kaptırırlar. Onların gözünde bunlar çirkin değil, çok güzeldir, kötü değil çok iyidir." (s.143)

25. Atasözünün Mizahî Yönden İncelemesi:

Atasözündeki mizahî unsur, iki aşamalı bir süreçten geçilerek yaratılmıştır. Birinci aşamada gönlün kaptırıldığı kişi çocukluk döneminden kalan bir utanç nesnesi olan boka benzetilerek aşağılanmış ikinci aşamada ise bok gibi olanın pis kokması beklenirken misk¹ gibi koktuğu söylenerek beklenilenin tersi bir durum yaratılmıştır.

Atasözündeki mizahî unsur, pis kokması beklenen bokun çok güzel koktuğu söylenerek yaratılan uyumsuzluktur ve bu mizahî unsur sevilen kişinin kötü özelliklerinden dolayı oluşan eksikliğini telafi etmek amacıyla kullanılmıştır. Bu bağlamda atasözündeki mizahî unsur *uyumsuzluk kuramı* ile atasözündeki mizah tarzı ise başkalarını eğlendirici bir hedef güttüğü için *katılımcı mizah tarzıyla* ilişkilendirilebilir.

26. Atasözü: "Görmemişin oğlu olmuş, çekmiş çükünü koparmış." (s.144)

26. Atasözünün Anlamı: Görgüsüz kişi eline geçen nimeti nasıl kullanacağını bilemez. Kullanayım derken heder eder. (s.144)

26. Atasözünün Mizahî Yönden İncelemesi:

Oğlan kelimesi her ne kadar erkek evlat olarak kullanılsa da asıl anlamı, "(ister erkek ister kız olsun) evlattır". (TDK). Oğlan kelimesinin zamanla sadece erkek evlat anlamında kullanılmış olması bile tek başına toplumun erkeğe ve erkekliğe verdiği değeri yansıtmaktadır. Atasözünün birinci kısmında görmemiş kişinin ona

¹ Doğu Türkistanda yaşayan bir çeşit ceylanın göbeğindeki urdur. Erkek ceylanlarda bulunan bu ur hayvanı rahatsız edermiş. Hayvan sürünmek yoluyla bu uru düşürebilirmiş. Misk avcıları saharalara kazıklar çakar ve ceylanların bu kazığa sürünerek misk urunu düşürmelerini sağlayıp öz halindeki bu siyah madde düştükten sonra etrafa kokusu yayılır ve yerini belli edermiş. Hammadde olarak kullanılan bu urdan şişeler dolusu koku elde etmek mümkünmüş. Divan şiirinde en çok söz konusu edilen koku maddelerinden biridir. (Pala, 2015; 324) Ayrıca halk arasında misk gibi kokmak deyiminin oluşmasını sağlayacak kadar güzel kokan değerli bir maddedir.

yakışmayan bir şeye sahip olduğu söylenerek gerginlik yaratılmış atasözünün ikinci kısmında ise o kişinin kendisinden bekleneni yaptığı söylenerek bu gerginlik boşaltılmıştır. Atasözünün ikinci kısmında geçen çök, birinci kısımdaki övünülecek şey olan erkekliğin sebebidir. İkinci kısımda bu şeyin yok edildiğinin söylenmesi kişinin ahmaklığını ön plana çıkarmak için yapılmıştır. Ahmaklığın ön plana çıkartılması ve cinsel organın bahsi birinci kısımdaki gerginliği boşaltmak gibi bir görev üstlenmiş ve kişiyi gülünç duruma düşürmek için kullanılmıştır.

Atasözündeki mizahî unsur görmemiş kişinin ahmaklığını ön plana çıkararak küçük düşürmedir. Küçük düşürme eylemi cinsel bir organdan bahsedilerek yapılmıştır ve görmemişlikten doğan eksikliğin giderilmesi amacıyla kullanılmıştır. Gerçekleştirilen küçük düşürme birinci ve üçüncü kişilerde üstünlük duygusu yarattığı için atasözündeki mizahî unsur *üstünlük kuramıyla* mizah tarzı ise *saldırgan mizah tarzı* ile ilişkilendirilebilir.

27. Atasözü: "Göte yakın yerden et yememeli" (s.144)

27. Atasözünün Anlamı: "Bir sakınca doğurabilecek işe girişilmemelidir." (s.144)

27. Atasözünün Mizahî Yönden İncelemesi:

Göt, gaz ve dışkı çıkarmak gibi insanı tiksindiren eylemler yapmayı sağlayan, ayrıca cinsel çağrışımlar da bulduran bir organdır. Haz ve tiksindenin ortak noktası olan göt atasözünde sakınca doğurabilecek özellikleri çağrıştıracak şekilde kullanıldığı görülmektedir. Ancak sakınca doğurabilecek birçok şey varken götün kullanılması açık saçıklıkla açıklanabilecek bir durumdur. Atasözündeki mizahî unsur sakınca doğurabilecek girişimlerde bulunmaya neden olan dikkatsizlik, bilgisizlik veya tecrübesizlik gibi eksikleri telafi etmek amacıyla kullanılmıştır. Bu nedenle atasözündeki mizahî unsuru *rahatlama kuramıyla* ilişkilendirilebilir. Göt kelimesiyle gelen çağrışım ister cinsel ister başka nedenle olsun saldırganlık amacı gütmemektedir. Bu çıkarımlarla birlikte atasözündeki mizah tarzı *katılımcı mizah tarzı* olarak yorumlanabilir.

28. Atasözü: "Her delinin başına bayrak dikilse bedestende bez kalmaz."
(s.151)

28. Atasözünün Anlamı: "Çevrede o denli çok dengesiz var." (s.151)

28. Atasözünün Mizahî Yönden İncelemesi:

Atasözü bir varsayım ve o varsayıma göre bağlanmış makul bir sonuçtan oluşmaktadır. Varsayım kısmında, bütün delilerin başına bayrak dikmek, yani onları işaretlemek, gibi insanların sosyal hayatlarında karşılaşmadıkları, ters gördükleri bir durumdan bahsedilmiş ve kalıplaşmış algılarının kırılması ihtimaliyle gerginlik ve beklenti oluşturulmuştur. Atasözünün ikinci kısmında ise kalıplaşmış algıyı yıkma teşebbüsü gösteren bu varsayımla oluşan gerginlik, bedestende bez kalmaz, cümlesiyle makul bir sonuca bağlanmış ve giderilmiştir

Atasözündeki mizahî unsur bir varsayımla kalıplaşmış algının kırılmasının ardından makul bir sonuca bağlanmasıdır ve mizahî unsur topluma uymayan davranışlarda bulunan insanların fazlalığı sonucu, toplumda oluşan ve oluşabilecek olan eksikliği telafi etmek amacıyla kullanılmıştır. Bu bağlamda düşünüldüğünde atasözü, *uyumsuzluk kuramıyla* atasözündeki mizah tarzı ise karşı taraftaki insanları eğlendirmek amacıyla yapıldığı için *katılımcı mizah tarzı* ile ilişkilendirilebilir.

29. Atasözü: "Hocanın dediğini yap (söylediğini dinle), yaptığımı yapma (Hocanın okuduğunu dinle, gittiği yola gitme.)" (s.155)

29. Atasözünün Anlamı: "Din adamları bize dinin buyruklarını anlatırlar. Buna uymak gerekir. Ama birçok din adamının davranışları, din buyruklarına aykırı olduğundan gittikleri yola gidilmemelidir." (s.155)

29. Atasözünün Mizahî Yönden İncelemesi:

Atasözünde din buyruklarına göre topluma yön gösteren, bir örnek teşkil ettiği için din kurallarına harfiyen uyması beklenen din adamlarının, insanların kafasında yarattıkları bu algıyı kırmak suretiyle din adamlarına yapılan bir saldırı vardır. Hoca toplum tarafından saygı gösterilen, takip edilmesi gerektiğine inanılan, yol gösteren bir kişi olması nedeniyle doğal olarak söylediklerinin de dinlenilmesi gerekir. Atasözünün birinci kısmında din adamlarıyla ilgili herkesin söylenmesini bekle-

diği söz söylenmiştir. Bu sözün söylenmesinin ardından ikinci kısımda ise, yaptığını yapma, denilerek insanların hocalar hakkında kalıplaştırdıkları algı kırılmıştır. Bu algı kırılırken kullanılan yaptığını yapma cümlesi, bazı hocaların sadece lafta ahlaklı kimseler olduğunu, insanlara söylediklerini kendilerinin eyleme dökmediğini ve bu nedenle örnek bir insanı teşkil edemeyeceğini söylemektedir. Atasözüne bir bütün olarak bakıldığında ise insanların kafasındaki hoca algısının kırılması, hocaları küçük düşürme sürecinin ilk adımı olarak görülüyor. Kırılmanın hemen ardından hocaların ahlaksızlığına dair oluşan çağrışımlar saldırganın asıl amacını (böyle hocaları küçük düşürmek) açığa çıkartmaktadır. Atasözünde bu saldırı ile yaratılan mizahî unsur din buyruklarını kötüye kullanan din adamlarının toplumda açabilecekleri yaraları, yani eksiklikleri, önlemek ve telafi etmek amacıyla kullanılmıştır.

Bu bağlamda düşünüldüğünde atasözündeki mizahî unsur *rahatlama kuralı*yla, mizah tarzı ise *saldırgan mizah tarzı* ile ilişkilendirilebilir.

30. Atasözü: "İbibik sende bu göt var, çok yuvalar kokutursun. (s.156)

30. Atasözünün Anlamı: "Kötü huylu kişi, nereye gitse çevresine kötülük saçar. Hangi işe el atsa o işi zorlaştırır." (s.156)

30. Atasözünün Mizahî Yönden İncelemesi:

Atasözünde mağdurun ibibik kuşuna benzetilmesiyle yapılmış bir saldırı vardır. Eşine ve ailesine bağlılığıyla bilinen ibibik kuşunun, Peygamber Süleyman'a kuşdilini öğrettiğine ve ona kılavuzluk yaptığına da inanılır. Bu kadar güzel özellikleri olan ve bu özellikleriyle Klâsik Türk Edebiyatında da önemli bir telmih unsuru olan ibibik, atasözünde en kötü (belki de tek kötü) özelliğiyle kullanılmıştır. İbibik kuşlarının tek kötü özelliği kuluçka dönemlerinde kuyruk bezlerinden ağır bir koku yaymalarıdır. (Wikipedia). Atasözünde arka kısımdaki kuyruk bezi göt olarak tarif edilmiş ve kötülüklerin kaynağı olarak belirtilmiştir. Götten yani kötülüklerin kaynağından çıkan koku da kötülükle ilişkilendirilmiştir. Göt, kelimesinin bahsi daha önce incelediğimiz atasözlerinde belirttiğimiz gibi açık saçıklık nesnesidir ve mizah bu kelimenin bahsi dolayısıyla yaptığı çağrışımlarla doğar. İbibik kuşunun özelliklerini bilmeyen bir kişi için göt kelimesinin bahsi ve yaptığı çağrışımlar atasözündeki tek mizahî unsurdur. Ancak ibibik kuşunu tanıyanlar için o kuşun genelde iyi özelliklerle-

riyle anılması bu iyi özellikleriyle kutsal kitaplarda bile bahsedilmesinden sonra atasözlerinde kötü koku saçma özelliğinin kullanılması, kalıplaşmış algıda bir kırılmaya neden olmuş olabilir. Günden güne doğadan uzaklaşan modern toplumumuzda atalarımızın ibibik hakkında yaptığı mizahın derinliğini anlamamız oldukça güçtür. Çünkü mizahın anlaşılması için ortak zaman, mekân ve ortak kültüre ihtiyaç vardır. Bu nedenle bir algı kırma hedefinden kesin olarak emin olmamakla birlikte, emin olunsa bile zamanında toplumun algısını kırıp kırmadığını da bilemeyiz.

Atasözündeki mizahî unsur, göt kelimesinin bahsiyle çağrışımlar yaratmak suretiyle hedef kişinin aşağılanmasıdır ve bu mizahî unsur kötü huylu kişilerin hareketler sonucu toplumda oluşan rahatsızlığı, yani eksikliği gidermek amacıyla kullanılmıştır. Bu bağlamda düşünüldüğünde atasözündeki mizahî unsur *rahatlama kuramıyla* mizah tarzı ise *saldırgan mizah tarzıyla* ilişkilendirilebilir.

31. Atasözü: "İt kağı gölgesinde yürür de kendi gölgesi sanırmış." (s.163)

31. Atasözünün Anlamı: Başkasının korumasında iş yapan akılsız kişi, desteklendiğini unutarak kendi gücüne inanır." (s.163)

31. Atasözünün Mizahî Yönden İncelemesi:

İt sahibinin ona taktığı tasma nedeniyle gücünü onun istediği ölçülerde kullanabilen ve onun gücü sayesinde güçlü olan bir hayvandır. Başkasının koruması altında olup kendisini güçlü zanneden kişi de bu yüzden ite benzetilmiştir. İtin insana olan sadakati gereği yaptığı davranışları bir insan yaptığında o insan küçük duruma düşer ve karşısındakini üstünlük duygusu kaplar.

Atasözündeki mizahî unsur kişinin gücünü tasma sahibi olan bir ite benzetilip aşağılanmasıdır ve bu mizahî unsur bir gücü veya özelliği başkası sayesinde kazandığı halde kendisininmiş gibi davranan insanlara karşı toplumda oluşan tahammül eksikliğini gidermek amacıyla kullanılmıştır. Bu bağlamda düşünüldüğünde atasözündeki mizahî unsur *üstünlük kuramıyla* mizah tarzı ise *saldırgan mizah tarzıyla* ilişkilendirilebilir.

32.Atasözü: "İtin akılsızı kurban bayramında sılaya gider." (s.162)

32.Atasözünün Anlamı: İşini bilmeyen kişi ayağına gelen kismetten yararlanacağı yerde, zorunlu olmayan, her zaman yapabileceği bir işi öne alır." (s.162)

32.Atasözünün Mizahî Yönden İncelemesi:

İş bilmez insanların yaptığı aptalca eylemler onları gülünç duruma düşürür ve bunun sonucunda karşısındaki insanları üstünlük duygusu kaplar. Atasözünde iş bilmez kişinin yaptığı tercihleri küçük düşürmek için saldıran kişi onu bolluk içinde başka bir yerde et aramaya giden köpeğe benzetmiştir. İt söylemi genellikle hakaret etme amaçlı kullanılsa da atasözünde kurban bayramı ve et kelimeleriyle olan uyumu nedeniyle kullanılmıştır. Kısaca atasözündeki mizahî unsur kişinin ite benzemesi değil her evde etin olduğu kurban bayramında et aramak için başka bir yere (sılaya) gidecek kadar aptal olan bir ite benzetilmesidir. Aptallık sonucu yapılan tercih yanlışlıkları bir eksikliktir ve bu benzetmeyle bu eksikliğin giderilmesi amaçlanmıştır

Bu bağlamda düşünüldüğünde atasözündeki mizahî unsur üstünlük hissi yarattığı için *üstünlük kuramıyla* mizah tarzı ise *saldırgan mizah tarzıyla* ilişkilendirilebilir.

33.Atasözü:"Karga şakırdamış bülbülüm sanmış". (s.157)

33.Atasözünün Anlamı: "Ustayı taklit eden aptal kendisini ustalığa yükselmiş gibi görür." (s.157)

33.Atasözünün Mizahî Yönden İncelemesi:

Atasözünde, sadece taklit ettiği halde başarıya ulaştığını zanneden kişinin ahmaklığı ötmeye işini en iyi yapan bülbül ve en kötü yapan karga üzerinden anlatılmış, anlatırken bülbül ve karga arasındaki karşıtlık kullanılarak kargaya benzetilen kişi bülbülün karşısına getirilerek üstünlük duygusuyla alaya alınmıştır. Alaya alma ile yaratılan mizah, bir işteki seviyesini bilemeyecek kadar ahmak olan kişinin toplumda yarattığı tahammül eksikliğini giderilmesi amacıyla kullanılmıştır.

Bu bağlamda atasözündeki mizahî unsur *üstünlük kuramıyla*, mizah tarzı ise *saldırgan mizah tarzıyla* ilişkilendirilebilir.

34. Atasözü: Kaz kazla, daz dazla, kel tavuk kel (topal) horozla. (s.171)

34. Atasözünün Anlamı: Herkes kendi durumuna uygun kişilerle arkadaşlık eder. (s.171)

34. Atasözünün Mizahî Yönden İncelemesi:

Atasözündeki mizahî unsur aynı seslerin ve kelimelerin aniden tekrar tekrar kullanılmasıdır. Moreall üçlü uyaklar ya da aynı cümle içerisinde çok fazla ses benzeşmesi ve ses ya da hece karışması ve cinaslar duyulmasını mizahî gülme durumlarına verdiği örneklerde belirtmiştir (Moreall, 1997: 3-4). Freud ise buna benzer ses oyunu durumlarına yoğunlaştırma derken (Freud, 1999: 40), Bergson yaylı şeytan¹ benzetmesi yapmıştır. Ayrıca Freud, bu tür belli bir maksat ve art niyeti olmayan esprilere T. Fischer'in soyut adını verdiğini söyledikten sonra kendisinin bu esprilere zararsız demeyi doğru bulduğunu belirtmiştir (Freud, 1999: 71). Atasözünde hiçbir saldırı amacı gütmeyen k, l, z, a seslerinin ve kaz, daz, kel kelimelerinin tekrar tekrar kullanılması durumu söz konusudur. Aynı seslerin veya kelimelerin tekrar kullanımının gülünç olması söz dizimi mantığımıza ters gelmesiyle ilgili olabilir. Ayrıca aynı seslerin kullanılmasıyla yaratılan mizah, kendisine uygun olmayan kişilerin birbirleriyle ahbaplık yapması sonucu doğan eksiklikleri giderme ve doğabilecek eksiklikleri önleme amacıyla kullanılmıştır. Bu bağlamda atasözündeki mizahî unsur, *uyumsuzluk kuramıyla*, mizah tarzı ise *katılımcı mizah tarzıyla* ilişkilendirilebilir.

35. Atasözü: "Kedi götünü görmüş, yaram var demiş. (Kedi kıcına bakar da yaram var dermiş)" (s.172)

35. Atasözünün Anlamı: "Sıkıntısı olmayan densiz kişi hiç yoktan kendisine sıkıntı çıkarır." (s.172) ("Densiz" tabiri yerine evhamlı tabirinin kullanılması atasözlerinin açıklanması bakımından daha uygundur)

35. Atasözünün Mizahî Yönden İncelemesi:

Atasözünde başkasının derdini küçük görme durumu vardır. Daha çok dertle uğraşabilen daha güçlü insandır. Bir kişi başkasının derdini önemsiz olarak görüyorsa o kişi kendini diğerlerine göre güçlü hisseder ve karşısındakinin güçsüzlüğünü

¹ "Güldürücü bir sözcük yinelenmesinde genellikle karşı karşıya olan iki uç vardır bir yay gibi gevşeyen sıkıştırılmış bir duygu ve bu duyguyu yeniden sıkıştırmaktan hoşlanan bir düşünce" (Bergson, 2011: 48)

gülünç bulabilir. Atasözünde böyle bir durum vardır ve dert üzerinden güç gösterisi sergilenmektedir. Bu sergilemede kuyruğu sürekli dik gezdiği için götü açık kalan kedi yoluyla alaya alma durumu vardır. Kedinin götünün görünmesi normal bir durumdur ve güçsüzlük, sürekli görülen, sıradan bir şeyi çok büyük olarak kabul etmek şeklinde sunulmuştur. Göt kelimesinin bahsi gülünçlüğü daha önce açık saçıklık olarak bahsedilen nedenden dolayı artırmaktadır. Derdi küçük görmekten kaynaklanan mizahî durum kendisini tanıma ve derdin üzerinden gelip gelemeyeceğini kavrama eksikliğini telafi etme amacıyla kullanılmıştır.

Atasözündeki mizahî unsur açık saçıklık hedefini güden bir kelime üzerinden yapılan alaydır. Bu bağlamda atasözündeki mizahî unsur *üstünlük* ve *rahatlama kuramıyla* mizah tarzı ise *saldırgan mizah tarzıyla* ilişkilendirilebilir.

36. Atasözü: "Kediye bokun kimya demişler, üstünü örtmüş." (s.172)

36. Atasözünün Anlamı: "İyilik sevmeyen, kimsenin onduğunu istemeyen kişi, atacağı zararlı şeyi başkasının aradığını anlarsa yararlanılmayacak duruma getirir." (s.172)

36. Atasözünün Mizahî Yönden İncelemesi:

Kişinin malı ne kadar değersiz olursa olsun birisinin işi düştüğünde paylaşmama durumu gülünçtür ve aşağılamaya değerdir. Atasözünde malın değersizliği bok seviyesine çekilmiş, kişinin paylaşmama isteği ise, kedilerin dışkılarını gömme alışkanlığıyla ilişkilendirilmiştir. Kişinin kendisine göre değersiz gördüğü bir şeyi bir başkası değerli görüyorsa ve bunu lazım olduğunda paylaşmıyorsa bu durum paylaşmayı görmemiş yapar ve görmemişlik karşıdakilerin bir üstünlük hissine kapılmasını sağlar. Atasözündeki mizahî durumda budur ve bu mizahî durum paylaşımcı olmamanın yarattığı eksikliği gidermek amacıyla kullanılmıştır. Bu bağlamda atasözündeki mizahî unsur *üstünlük kuramıyla* mizah tarzı ise *saldırgan mizah tarzıyla* ilişkilendirilebilir.

37. Atasözü: "Kel kız teyzesinin saçıyla övünür." (s.173)

37. Atasözünün Anlamı: "Değersiz kişi yakınlarının değerlerinden kendisine pay çıkarmaya çalışır. (s.173)"

37. Atasözünün Mizahî Yönden İncelemesi:

Övünülecek bir şeyi olmadığı için yakınlarının sahip olduklarıyla övünen kişi düşük ve gülünç duruma düşer. Atasözünde de bu durum kellik ve saçla ilişkilendirilerek anlatılmış kel olan yani gülünç durumda olanla alay edilmiştir. Atasözündeki mizahî unsur bu alaydır. Kendi eksikliğini telafi etmek için başkalarının sahip olduklarıyla övünen kişinin yaptığı bu hareket daha büyük bir eksikliğe neden olabilir. Atasözünde yaratılan mizahla eksikliğin daha büyük boyutlara ulaşmadan önlenmesi ve giderilmesi amaçlanmıştır.

Bu bağlamda düşünüldüğünde atasözündeki mizahî unsur *üstünlük kuramıyla* mizah tarzı ise *saldırgan mizah tarzı* ile ilişkilendirilebilir.

38. Atasözü: "Keskin (akıl) zeka keramete kış attırır." (s.174)

38. Atasözünün Anlamı: "Çok zeki olan kişi, bir işin nereye varacağını keramet sahibi kişiden daha iyi bilir." (s.174)

38. Atasözünün Mizahî Yönden İncelemesi:

Atasözünde keramet sahibi insanla zeki insanın karşılaştırılması yapılmış, zeki insanın keramet sahibine göre üstün olduğu söylenmiştir. Bu söyleyişte üstün olmak manasına gelen kış attırmak deyimini kullanılmıştır. Argo ya da ayıp bir tabir olmamasına rağmen kış açık saçıklık hedefi güden götü çağrıştırır.

Atasözündeki mizahî unsur açık saçıklık hedefi güden bir sözü çağrıştırarak kerametın zekâ karşısında aşağılanmasıdır. Zekâ ya da bilgi dururken hurafelere ya da kerametlere inanmak bir eksiklik gibi gösterilmektedir. Atasözündeki mizahî unsur da bu eksikliği gidermek amacıyla kullanılmıştır.

Bu bağlamda düşünüldüğünde atasözündeki mizahî unsur *üstünlük kuramıyla* mizah tarzı ise *saldırgan mizah tarzıyla* ilişkilendirilebilir.

39. Atasözü: "Kılavuzu karga olanın burnu boktan kurtulmaz." (s.174)

39. Atasözünün Anlamı: Kötü kimsenin arkasına düşen kişinin başı dertten kurtulmaz. (s.174)

39. Atasözünün Mizahî Yönden İncelemesi:

Atasözünde peşinden gidilmeyecek kişinin özellikleri ve sokabileceği yol üzerinden aşağılanması vardır. Karga hemen hemen her şeyi yiyebilen leş, çöplük karıştırabilen bir hayvandır. (Wikipedia). Bu nedenle başka atasözlerinde ve deyimlerde de karga ile bok arasında bir ilişki kurulmuş olabilir.¹ Atasözünde kötü, takip edilmeyecek insan kargayla, takip edilmesi halinde gireceği yolun kötülüğü de bokla ilişkilendirildiği görülmektedir. Ayrıca bu kişinin takip edilmesi halinde takip edenin bokun içinde kalması da onu gülünç duruma düşürmektedir

Atasözündeki mizahî unsur, çocukluktan gelen utanç nesnesi olan bokun kullanılmasıyla takip eden ve takip edilen kişinin aşağılanmasıdır. Bu aşağılamayla beraber yaratılan mizah, kötü insanların peşinden giden kişilerin başlarına gelebilecek sorunların, yani eksiklerin, önlenmesi ve giderilmesi amacıyla kullanılmıştır. Bu bağlamda atasözündeki mizahî unsur, *üstünlük kuramıyla*, mizah tarzı ise *saldırgan mizah tarzıyla* ilişkilendirilebilir.

40. Atasözü: "Koyunun bulunmadığı yerde keçiye Abdurrahman Çelebi derler." (s.179)

40. Atasözünün Anlamı: "Bir şeyin çok değerlisi ele geçmezse az değerlisi önem kazanır." (s.179)

40. Atasözünün Mizahî Yönden İncelenmesi:

Atasözünde iki şeyin karşılaştırılması yapılarak biri diğerine göre değersiz sayılmış ve aşağılanmıştır. Aşağılama pek az rastlanan bir şekilde, övülerek yapılmıştır. Atasözünde değerli şey, koyunla, değersiz şey keçiyle, değerli şeyin bulunmadığı yerde değersiz şey zamanında kadılık, müderrislik yapmış değerli bir kişi olan Abdurrahman Çelebi'yle ilişkilendirilmiştir.

Atasözündeki mizahî unsur değerli görülenin olmadığı bir zamanda değersiz övülmesi yoluyla yapılan aşağılamadır ve mizahî unsur değerli bir şeyin eksikliğini telafi etme amacıyla kullanılmıştır. Bu bağlamda düşünüldüğünde atasözündeki mizahî unsur *üstünlük kuramıyla*, mizah tarzı ise *saldırgan mizah tarzıyla* ilişkilendirilebilir.

¹ Örneğin: "Karga bokunu yemedi.", "Şahin gözünü ette açmış; karga gözünü bokta açmış."

41.Atasözü: "Koyunun götü bir gün açıksa keçininki her gün açık." (s.179)

41.Atasözünün Anlamı:"Davranışlarını herkesin beğendiği kimse, günün birinde yanlış iş yapabilir. Bu her gün yanlış iş yapanınkinin yanında kınanacak bir durum sayılmaz." (s.179)

41.Atasözünün Mizahî Yönden İncelemesi:

Keçi kuyruğu dik gezen bir hayvandır ve bu nedenle götü görünür. Keçinin bu özelliği koyun karşısındaki değersizliğini vurgulamak için kullanılmıştır. Açık göte herkes tükürür atasözünde açıkladığımız gibi göt açıklığı kınanacak durumlar için söylenir. Atasözünde de kınanacak durum göt kelimesinin bahsiyle belirtilmiş ve bu yolla bir kişi diğerine göre aşağılanmıştır. Atasözündeki mizahî unsur bu aşağılamayla yaratılmıştır ve genellikle davranışları beğenilen bir kimsenin yaptığı bir hata sonucunda yaşadığı eksiklik, genellikle beğenilmeyen bir kişi ile karşılaştırılarak telafi edilme amacıyla kullanılmıştır.

Bu bağlamda atasözündeki mizahî unsur *rahatlama* ve *üstünlük kuramıyla* mizah tarzı ise *saldırgan mizah tarzıyla* ilişkilendirilebilir.

42.Atasözü:"Köleden ağa olan minareyi sesiyle yıkar." (s.180)

42.Atasözünün anlamı:"Sonradan görmüş kişi çok yüksekte atar tutar." (s.180)

42.Atasözünün Mizahî Yönden İncelemesi:

Atasözünün birinci kısmında bir kişinin hak etmediği bir yere geldiği söylenerek, beklenmedik bir durum ortaya çıkmış ve gerginlik yaratılmış ikinci kısımda ise bu kişinin hak etmediği yere gelmenin verdiği görmemişlikle boyundan büyük konuştuğundan bahsedilmesiyle, kendisinden beklenilene yaptığı ortaya çıkmış ve gerginlik giderilmiştir. Atasözünde köle-ağa karşıtlığıyla kişinin sonradan görmeliğinin çerçevesi çizilmiş, laflarının abartısı ve kendinden büyüklüğünü belirtmek için ise minareyi sesle yıkmak gibi olmayacak bir durum belirtilmiştir.

Atasözündeki mizahî unsur sonradan görme kişilerle onların lafları gibi abartılı bir söz söyleyerek alay edilmesidir ve atasözündeki mizahî unsur topluma sonradan görme kişilere karşı olan tahammül eksikliğini gidermek amacıyla kullanılmıştır.

Bu bağlamda düşünüldüğünde atasözündeki mizahî unsur *rahatlama* ve *üstünlük kuramıyla* mizah tarzı ise *saldırgan mizah tarzı* ile ilişkilendirilebilir.

43. Atasözü: "Köpeğe gem vurma, kendisini at sanır." (s.180)

43. Atasözünün Anlamı: "Kendisine karşı değeri varmış gibi davranılan değersiz kişi, gerçekten değer bulunduğunu sanır." (s.180)

43. Atasözünün Mizahî Yönden İncelemesi:

Atasözünde değersiz kişinin karşısına değerli kişi konularak değersiz olan aşağılanmıştır. Bu aşağılama değersiz kişiye değerli insana gösterilecek davranışın gösterilmemesi gerektiği söylenerek yapılmıştır. Hak etmeyen bir kişiye hak etmiş gibi bir davranışta bulunmak toplum nazarında bir eksiklikler. Davranışı hak etmeyen kişinin aşağılanmasıyla yaratılan mizah, bu eksikliği gidermek amacıyla kullanılmıştır.

Bu bağlamda düşünüldüğünde atasözündeki mizahî unsur *rahatlama kuramıyla* mizah tarzı ise *saldırgan mizah tarzıyla* ilişkilendirilebilir.

44. Atasözü: "Körler memleketinde şaşılar padişah (baş) olur." (s.181)

44. Atasözünün Anlamı: "Hepsi bilgisiz olan bir çevrede azıcık bilgisi bulunan başa geçer." (s.181)

44. Atasözünün Mizahî Yönden İncelenmesi:

Bir lider içinden çıktığı toplumu yansıtır. Yetersizliği de yetenekleri de topluma göre şekil alır. Atasözünde liderin, dolaylı olarak da toplumun yetersizliğiyle alay edilmiştir. Alay, görme kusurları kullanılarak yapılmış olsa da görme kusurlarının kullanılmasının asıl amacı yetersizliği somutlaştırmaktır.

Atasözündeki mizahî unsur, görme kusurları kullanılarak lideri, dolaylı olarak da topluluğu aşağılanması ile somutlaşmıştır. Mizah unsuru toplumu yöneten insanlardaki problemler nedeniyle toplumda oluşan tahammül eksikliğinin giderilmesi amacıyla kullanılmıştır. Bu bağlamda düşünüldüğünde atasözündeki mizahî unsur *üstünlük kuramıyla* mizah tarzı ise *saldırgan mizah tarzıyla* ilişkilendirilebilir.

45.Atasözü:"Kuru bok göte yapışmaz." (s.183)

45.Atasözünün Anlamı:"Bir kişiye yapmadığı kesin olarak bilinen bir suçu yüklemeye çalışmak boşuna bir çabadır." (s.183)

45.Atasözünün Mizahî Yönden İncelemesi:

Atasözünde bir kişinin yapmadığı kesin olarak bilinen bir suç bokla, kişi götle, o işi kişiye yükleme işi ise yapıştırma eylemi ile gerçekleşmiştir. Atasözündeki mizahî unsur çocukluk döneminden gelen bir utanç nesnesi olan bokla, açık saçıklık hedefi güden götün kullanılmasıdır. Bir kişiye yapmadığı bir suçu yüklemeye çalışmak yani iftira atmak ahlak eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Atasözündeki mizahî unsur da bu ahlak eksikliğinin telafisi amacıyla kullanılmıştır. Bu bağlamda düşünüldüğünde atasözündeki mizahî unsur *rahatlama kuramıyla*, mizah tarzı ise herhangi bir saldırı amacı gütmeyeceği için *katılımcı mizah tarzıyla* ilişkilendirilebilir.

46.Atasözü:"Olsa ile bulsayı ekmişler, yel ile yuf (yuh) bitmiş. (Olsayı bulsaya vermişler, hiç doğmuş." (s.192)

46.Atasözünün Anlamı:"Şu iş şöyle olsa, bu iş böyle olsa diye dilemekle istediğimiz sonuca varamayız. Elde etmek istediğimiz sonucu dilekle değil, çalışmakla geçirmeliyiz." (s.192)

46.Atasözünün Mizahî Yönden İncelemesi:

Atasözünde varsayımlar üzerinden iş yapmaya çalışanlarla aynı şekilde bir varsayım cümlesi kurularak alay edilmiştir. Atasözündeki mizahî unsur alay edilmek için kullanılan varsayım cümlesindeki, o-u, l, a, s ve seslerinin tekrarıdır. Emek sarf etmeyip sadece dilemek topluma zarar vereceği için rahatsız eden bir eksikliklerdir. Atasözündeki mizahî unsur da bu eksikliği gidermek için kullanılmıştır.

Bu bağlamda düşünüldüğünde atasözündeki mizahî unsuru, ses tekrarının yarattığı uyumsuzluk üzerinden yapılan bir alay söz konusu olduğundan *üstünlük kuramıyla* mizah tarzını ise *saldırgan mizah tarzıyla* ilişkilendirebiliriz.

47.Atasözü:"Osuranın burnuna sıçmalı ki koku ala." (s.193)

47.Atasözünün Anlamı:"Eylemleriyle çevresini rahatsız etmekte olan kişiyi ağır eylemlerle rahatsız etmeli ki davranışının ne denli kötü olduğunu anlasm." (s.193)

47.Atasözünün Mizahî Yönden İncelemesi:

Atasözünde rahatsız edici eylem osurukla rahatsız edici eylemin daha beteri de bokla ilişkilendirilmiştir ve mizahî unsur bu kelimelerin kullanılmasındır ayrıca bu mizahî unsur toplumu rahatsız edici davranışlar sergileyen kişilere karşı toplumun hissettiği tahammül eksikliğini giderme amacıyla kullanılmıştır. Bu bağlamda düşünüldüğünde atasözündeki mizahî unsur *rahatlama kuramıyla* mizah tarzı ise *saldırgan mizah tarzıyla* ilişkilendirilebilir.

48.Atasözü:"Osurgan (osuruklu) göte arpa ekmeği bahane." (s.193)

48.Atasözünün anlamı:

"1.Zaten zayıf, hastalıklı kişi, sağlığının bozulmasını önemsiz etkenlere bağlar.

2.Davranışları beğenilmeyen kişi sudan sebeplerle kendisini mazur göstermeye çalışır." (s.193)

48.Atasözünün Mizahî Yönden İncelemesi:

Atasözündeki mizahî unsur çocukluktan gelen utanç nesnesi olan osurukla açık saçıklık hedefini güden bokun sudan sebeplerle veya zayıflıkla ilişkilendirilmesidir. Sudan sebeplerle mazeret üretmek veya zayıf olmak bir eksikliklerdir. Atasözündeki mizahî unsur bu eksikliğe dikkat çekmek ve gidermek amacıyla kullanılmıştır. Bu bağlamda düşünüldüğünde atasözündeki mizahî unsur *rahatlama kuramıyla* mizah tarzı ise *saldırgan mizah tarzıyla* ilişkilendirilebilir.

49.Atasözü:"Osurukla, boya boyanmaz." (s.193)

49.Atasözünün Anlamı:"Dışkının yanından gelen osuruk, onun rengiyle bir şeyi sarıya boyayamaz. Bunun gibi yeterli olmayan bir davranışla iyi bir iş başarılamaz." (s.193)

49. Atasözünün Mizahî Yönden İncelemesi:

Atasözünde osuruğun gaz halinde bir şey olduğu hatırlatılarak başarıya ulaşmak için yeterli olmadığı bilindiği halde yapılan davranışlarla ilişkilendirilmiştir. Atasözündeki mizahî unsur çocukluk döneminden gelen bir utanç nesnesi olan osuruğun bahsiyle yaptığı çağrışımlardır. Bir işe başlamadan önce o işi yapmak için yeterli olup olunmadığını fark edememek bir eksiklik ve bu eksiklik atasözünde kullanılan mizahî unsur yardımıyla giderilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda düşünüldüğünde atasözündeki mizahî unsur *rahatlama kuramıyla* mizah tarzı ise *saldırgan mizah tarzıyla* ilişkilendirilebilir.

50. Atasözü: "Öksüz hırsızlığa çıkarsa ay ilk akşamdan doğar. (Öksüz oynasa çıkmış; ay akşamdan doğmuş.)" (s.194)

50. Atasözünün Anlamı: "Talihsiz kimse bir şeyden yararlanmaya kalkışsa karşısına akla gelmedik engeller çıkar." (s.194)

50. Atasözünün Mizahî Yönden İncelemesi:

İnsanların karşılaştığı bazı kötü olaylar kişinin elinde olmayan ve engelleyemediği durumlardır. Karşılaşılan bu türde kötü durumlar beraberinde başka problemler ortaya çıkartmaktadır. Atasözünde bu duruma bir tepki vardır ve mizah, ortaya çıkan tepkiyle beraber doğmuştur. Kişinin engel olamadığı durumlar öksüz kalmakla, bu problemler nedeniyle ortaya çıkan yeni sorunlar işe ayın ilk akşamdan doğması ile ilişkilendirilmiştir. Bu ilişkilendime sonucu ortaya çıkan mizah talihe karşı bir şey yapılamamasının yarattığı sinirin boşalmasıyla oluşmuştur.

Talihsiz olmak ve bu talihsizlik sonucu kişinin karşısına akla gelmeyecek engeller çıkması bir eksiklik, atasözündeki mizahî unsur bu eksikliği telafi etme amacıyla kullanılmıştır.

Bu bağlamda düşünüldüğünde atasözündeki mizahî unsur *rahatlama kuramıyla* mizah tarzı ise *saldırgan mizah tarzı* ile ilişkilendirilebilir.

51. Atasözü: Ötleğenin baylığı böğürtlenin vakti geçinceye kadardır. (s.196)

51. Atasözünün Anlamı: Kişiyi üne kavuşturan koşullar bitince artık o kişinin ses çıkmaz olur. (s.196)

51. Atasözünün Mizahî Yönden İncelemesi:

Bokluca bülbül de denen çok öten ve sığırcığa benzer bir kuş (TDK) olan ötleğen, böğürtlen çalılarında yuvalamakta ve bu süre içinde o çalılarda yaşamaktadır. Atasözünde çok konuşan böbürlenmiş kişi böğürtlen çalıları arasında sürekli öten ötleğen kuşu ile ve böbürlenmesine, konuşmasına sebep olan nimetleri veren güç de böğürtlen çalılarında ilişkilendirilmiştir. Atasözündeki mizahî unsur arkasındaki güce dayanarak böbürlenmiş kişilerin asıl gücünü ortaya çıkarmak ve onları küçük duruma düşürmek için yapılmış saldırıdır. Gücünü başka şeylerin etkisiyle kazandığı halde o etkileri görmezden gelip sadece övünen kişiye karşı toplumda rahatsızlık meydana gelir ve atasözündeki mizah bu rahatsızlık sonucu oluşan eksikliği telafi etmek amacıyla kullanılmıştır. Bu bağlamda düşünüldüğünde atasözündeki mizahî unsur *rahatlama kuramıyla* mizah tarzı ise *saldırgan mizah tarzıyla* ilişkilendirilebilir

52. Atasözü: "Parayı domuzun boynuna takmışlar da Domuz Ağa! diye çağırılmışlar."(s.197)

52. Atasözünün Anlamı: "Para itibarı olmayan kişilere itibar kazandırır." (s.197)

52. Atasözünün Mizahî Yönden İncelemesi:

Atasözünün birinci kısmında itibarı olmayan bir insana para verildiği söylenerek gerginlik yaratılmış ikinci kısımda ise bu kişinin anında itibar kazandığı yani paraya tapılan bu sistemde beklenen şeyin olduğu söylenerek gerginlik boşaltılmıştır. Gerginliği boşaltan cümledeki domuz benzetmesi paraya tapan insanları para için domuzdan aşağı seviyelere indirerek aşağılamış ve saldırı amacına ulaşmıştır.

Atasözündeki mizahî unsur domuz benzetmesi yapılarak alaya alma suretiyle paraya tapan insanlara yapılan saldırıdır. Kişinin kendisindeki eksiklikleri para ile tamamlaması ayrı bir eksiklik ve toplumda o kişiye karşı tahammül eksikliği oluşturur. Atasözündeki mizahî unsur bu tahammül eksikliğini telafi etme amacıyla kullanılmıştır. Bu bağlamda düşünüldüğünde atasözündeki mizahî unsur *rahatlama kuramıyla* mizah tarzı ise *saldırgan mizah tarzıyla* ilişkilendirilebilir.

53. Atasözü: "Sarmısağı gelin etmişler, kırk gün kokusu çıkmamış." (s.201)

53. Atasözünün anlamı: "Bir topluluğun arasına yeni girmiş olan kötü kimse- nin foyası ilk günlerde meydana çıkmaz."

53. Atasözünün Mizahî Yönden İncelemesi:

Birinci kısımda kötülüğü ilk başta belli olmayan ancak kötülüğünden emin olunan kimse, aynı şekilde kabuklu haldeyken kötü kokacağı tahmin edilmeyen sarımsakla; o kişinin topluluğa girdiği statü ise gelinlik gibi ömür boyu sürmesi beklenen önemli bir mevki ile ilişkilendirilmiş ve böyle bir kişinin önemli bir statüye geldiği söylenerek toplumun, kişinin özellikleriyle bulunduğu statü arasındaki paralellik algısı kırılma tehlikesiyle karşı karşıya kalmış ve gerginlik yaratılmıştır. İkinci kısımda ise birinci kısımda yaratılan gerginlik tahmin edildiği gibi sonuçlanmış sarımsağın kesin olarak bilinen kokusu yani kişinin kötülüğü öyle ya da böyle ortaya çıkmış algının kırılma tehlikesinin ortadan kalkmış, bunun sonucunda rahatlama meydana gelmiştir.

Atasözündeki mizahî unsur kötü insanın aşağılanmasıyla yaratılan gerginlik ve rahatlama. Gülme durumu gerilme ve rahatlama sürecinin sonucunda ortaya çıkar. Birisi hakkında bir topluluğa girdiği andaki davranışlarına göre değer biçmek ve aslında nasıl biri olduğunu anlayamamak bir eksiklik ve bu eksiklik o topluluğa zarar verebilir. Bu nedenle atasözünde yaratılan mizah bu eksikliği önleme ve giderme amacıyla yaratılmıştır. Bu bağlamda düşünüldüğünde atasözündeki mizahî unsur *rahatlama kuramıyla* mizah tarzı ise *saldırgan mizah tarzıyla* ilişkilendirilebilir.

54. Atasözü: "Sen ağa ben ağa, bu ineği kim sağa. (Sen dede ben dede, bu atı kim tımar ede.)" (s.202)

54. Atasözünün anlamı: "Herkes kendini buyurucu durumda görür, iş yapmakla yükümlü saymazsa ortadaki işi kim yapacak?" (s.202)

54. Atasözünün Mizahî Yönden İncelemesi:

Atasözündeki mizahî unsur a ve ğ seslerinin tekrar tekrar kullanılmasıdır. Toplumdaki herkesin buyurucu konumda olması toplumun işleyişi bakımından çeşitli eksikliklere sebep olabilir. Atasözünde mizah bu eksikliği önlemek ve gidermek

amacıyla yaratılmıştır. Bu bağlamda düşünüldüğünde atasözündeki mizahî unsur söz dizimi mantığına ters geldiği için *uyumsuzluk kuramıyla* mizah tarzı ise *katılımcı mizah tarzıyla* ilişkilendirilebilir.

55. Atasözü: "Sıçılacak ağız göte yakın gelir." (s.204)

55. Atasözünün Anlamı: "Kişinin ağır hakaret görmesi, kendisinin buna yol açmasından ileri gelir." (s.204)

55. Atasözünün Mizahî Yönden İncelemesi:

Atasözünde hakaret sıçmakla, hakarete yol açan neden de hakaret etme için kullanılan organ olan götle ilişkilendirilmiştir. Atasözündeki mizahî unsur çocukluk döneminden gelen utanç nesnesi olan dışkıyı dışarı çıkarma eylemi olan sıçmak ve açık saçıklık hedefiyle kullanılan götün kullanılmasıdır. Bir kişinin başka bir kişiye hakaret etmesi hakaret eden için çeşitli sorunlara neden olabilir, böyle sorunlar çıkması bir eksikliktir ve atasözündeki mizahî unsur hakaret edene haklılık payı vererek yaşadığı eksikliğin önlenmesi ve giderilmesine yardımcı olmuştur. Bu bağlamda düşünüldüğünde atasözündeki mizahî unsur *rahatlama kuramıyla* mizah tarzı ise *saldırgan mizah tarzıyla* ilişkilendirilebilir.

56. Atasözü: "Şahin gözünü ette açmış; karga gözünü boka açmış." (s.208)

56. Atasözünün Anlamı: "Kişi ana baba ocağında ne görmüşse öyle yetişir, yaşamı boyunca da o durumu sürdürür." (s.204)

56. Atasözünün Mizahî Yönden İncelemesi:

Atasözünde etle beslenmesi ve avcılığından gelen asaletlerinden dolayı şahin yuvası soylu veya toplumun üst sınıfındaki kimselere, bulduğu her şeyi yemeleri, pislikleri karıştırmaları ve çirkinliklerinden dolayı hor görülmesi nedeniyle karga yuvası fakir veya toplumun alt sınıfındaki kimselerle ilişkilendirilmiştir. Bu karşılaştırma insanların sınıflarını seçemediği kaçınılmaz kadere gösterilen bir tepkidir. Bu tepki zenginliği çağrıştıran ve bu kaçınılmaz kaderin iyi tarafı olan etten hemen sonra pisliği ve pislik üzerinden fakirliği çağrıştıran bok kelimesinin kullanımıyla gösterilmiştir.

Atasözündeki mizahî unsur verdiği kaderin cilvesine bok kelimesinin bahsiyle gösterilen tepkidir. Bu tepkiyle yaratılan mizah kaderin karşısında duyulan eksikliğin telafisi için kullanılmıştır. Güdülen saldırı amacı ve kullanılan bok kelimesi nedeniyle atasözündeki mizahî unsur *rahatlama kuramıyla* mizah tarzı ise *saldırgan mizah tarzı* ile ilişkilendirilebilir.

57.Atasözü:"Tabak mısın, it bokuna muhtaçsın." (s.209)

57.Atasözünün anlamı:"En değersiz nesnenin ya da hiç beğenilmeyen kişinin de işe yaradığı bir durum vardır."(s.209)

57.Atasözünün Mizahî Yönden İncelemesi:

Atasözünde tabakhanede deri işlemek için olmazsa olmaz olan köpek dışkısı üzerinden bir aşağılama söz konusudur. Başkaları tarafından değersiz görülen şeye muhtaç olan kişi tabaka, ve muhtaç olduğu şey de it bokuyla ilişkilendirilmiştir.

Atasözünde mizah değersiz bir şeye muhtaç olan kişinin düştüğü durum göz önüne getirilerek sağlanmıştır. Değersiz bir şeye muhtaç olmak bir eksiklik ve atasözündeki mizah bu eksikliği telafi etmek için kullanılmıştır. Bu bağlamda atasözünde yaratılan mizahî *üstünlük kuramıyla* mizah tarzını ise *saldırgan mizah tarzıyla* ilişkilendirilebilir.

58.Atasözü:"Teyzemin taşacağı olsa dayım olurdu." (s.213)

58.Atasözünün anlamı:"Varsayımla düş kurarak bir şey elde edilmez. Gerçekçi olmak gerekir." (s.213)

58.Atasözünün Mizahî Yönden İncelemesi:

Atasözü düş kurarak hareket eden insanlarla dalga geçmek için söylenmiştir. Bu dalga geçme erkek cinsel organının bir kadına ait olduğu varsayımı gibi daha abartılı bir varsayımla gerçekleştirilmiştir.

Atasözündeki mizahî durum taşak kelimesinin bahsiyle yapılan abartılı varsayımla sağlanmış ve bu varsayım gerçekçi olmayan insanların düşleriyle alay etmek için kullanılmıştır. Düş kurarak hareket etmek gerçeklerden uzak durmak bir eksiklik ve bu eksiklik toplumun işleyişi açısından bir problemdir. Atasözünde yaratılan mizah da bu eksikliği önlemek ve gidermek amacıyla kullanılmıştır. Bu bağlamda

düşünüldüğünde atasözündeki mizahî unsur *üstünlük kuramıyla* mizah tarzı ise *saldırgan mizah tarzıyla* ilişkilendirilebilir.

59. Atasözü: "Yazın harmana sıçan öküzün, kısın yemlikte ağzına gelir." (s.212)

59. Atasözünün Anlamı: "Geleceğini düşünmeden kötü işler yapan kişi, ileride yaptığı kötü işlerle karşılaşır." (s.212)

59. Atasözünün Mizahî Yönden İncelemesi:

Atasözünde kötü şeyler sıçmakla, yapılan bu kötü işler sonucu başa gelmesi muhtemel kötü sonuçlar ise sıçmak sonucu ortaya çıkan bokla ilişkilendirilmiştir. Atasözündeki mizahî durum sıçmak kelimesiyle beraber sıçmak kelimesinden sonra kullanılan ağza gelme olayının karşı tarafın aklında canlanmasıdır. Geleceği düşünmeden hareket etmek bir eksiklik ve bu eksiklik atasözünde yaratılan mizahla telafi edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda düşünüldüğünde atasözündeki mizahî unsur *rahatlama kuramıyla* mizah tarzı ise *saldırgan mizah tarzıyla* ilişkilendirilebilir.

Sonuç olarak atasözlerinde genellikle toplum tarafında ayıp kabul edildiği için yasaklanan kelimelerin kullanılması, iyi bir şeyin karşısında kötü bir şey kullanılarak ve eşek, it, ayı gibi hayvanlar başta olmak üzere sembolik olarak kötü kabul edilen varlıklara benzetilerek aşağılama yoluyla mizah üretildiği görülmektedir. Ayrıca bu kelimeler beklenilenin tersi bir durum yaratılması amacıyla atasözünün cümle yapısının yardımıyla kullanılarak da mizah yaratıldığı, herhangi bir çağırışım yaratacak veya olayı göz önünde sahneleyebilecek bir kelime kullanılmadan sadece atasözünün şiirsel özellikleri kullanılarak yaratılan ses tekrarlarının da mizahın doğmasına neden olduğu görülmektedir.

Atasözlerinde kullanılan mizah genellikle saldırgan bir anlayışla yaratılmıştır. Çok küçük bir kısmında ise kişiler arası iletişimi artırıcı iyi yönde bir amaç güdüldüğü görülmektedir.

Atasözlerinde yaratılan mizahın diğer kültür unsurunda olduğu gibi bir eksikliğin telafisi üzerine kurulduğu görülmektedir. Bu eksiklikler genellikle atasözünü yaratan eksikliklerle aynıdır. Yani mizah, atasözleriyle beraber giderilmesi beklenen

eksikliğin telafisine yardımcı olmuştur. Bu eksiklikler genellikle topluma zarar verebilecek, toplumda hoş karşılanmayan eksikliklerdir ve çeşitli şekillerde telafi edilme-ye ayrıca toplum atasözleriyle uyarılarak önlenmeye çalışılmıştır. Sebep olan eksiklikler giderildikten sonra rahatlama, üstünlük duyguları ve uyumsuzluk durumları ortaya çıkmaktadır.

Bu bölümde incelenen atasözlerinde tespit edilen mizahî unsurları çeşitli özelliklerine göre sınıflandırmak sonuca ulaşmada katkı sağlayacaktır.

İKİNCİBÖLÜM:

MİZAHİ ATASÖZLERİNİN SINIFLANDIRILMASI

İncelenen atasözlerine bakıldığında mizahî atasözleri içerik ve şekil açısından birçok yönden sınıflandırmaya tabi tutulabilir. İki kültür unsuru arasındaki ilişki son derece geniş olduğu için, bu ilişkiyi tek bir başlık altında toplamak veya tam anlamıyla sınıflandırmak doğal olarak mümkün değildir. Ancak aşağıda göreceğiniz sınıflandırma başlıkları atasözlerinde kullanılan mizah çeşitlerini ve mizahın atasözlerinin hangi özelliklerini kullanarak gülmeye yol açtığı konusunda fikir verecektir. Atasözleri birden fazla bakış açısıyla sınıflandırılmaya tabi tutulacakları için aynı atasözü farklı başlıklar altında diğer farklı özellikleriyle de değerlendirilebilir. Başlıkların altında atasözleri ve incelemeleri yerine bir önceki bölümde atasözlerine karşılık olarak verilen numaralar kullanılacaktır.

2.1. Mizahî Atasözlerinin İçerik Özelliklerine Göre Sınıflandırılması

Bu başlık altında atasözlerindeki mizahî durumlar, daha önce ortaya atılmış mizahın oluşmasına neden olan eksikliklere, mizah kuramlarına, psikologlar tarafından sınıflandırılmış mizah tarzlarına ve durumun akılda canlandırılmasını amaçlayan sözel mizahın bu amacı doğrultusunda kullandığı söz sanatlarına göre de sınıflandırılacaktır.

2.1.1.Mizahî Atasözlerinin Yaratılan Mizaha Zemin Hazırlayan Eksikliklere Göre Sınıflandırılması

Her kültür unsuru gibi mizah da herhangi bir eksikliği telafi etmek ve bazen önlemek¹ amacıyla yaratılmıştır. Atasözlerinde var olan mizahın zemin hazırladığı eksiklikler ise atasözlerinin yaratılmasına sebep olan eksikliklerle genellikle aynıdır ve eksikliğin telafisine yardımcı olduğu görülmektedir. Eksiklikler telafi edilme şekilleri sonucu oluşan üstünlük, uyumsuzluk ve rahatlama durumları gülme meydana gelmiş, gülmeyi amaçlayan mizah yaratımı bu üç durum doğrultusunda oluşmuştur. Atasözleri ve mizahın yaratılmasına sebep olan eksiklikler genellikle toplumun kurallarını bozan, toplumu rahatsız eden ve toplumun bir şeylere karşı çaresiz kalmasından ötürü doğan eksikliklerdir. İkinci bölümde uygulanan inceleme çalışmasından sonra elde edilen verilere göre atasözlerindeki mizaha zemin hazırlayan eksiklikleri şu şekilde sınıflandırabiliriz;

2.1.1.1. Toplumun Kendi İçinde Gördüğü Eksiklikler

Toplumun bir takım sorunlara karşı içine düştüğü çaresizlik sonucu içinde yaşadığı tahammül eksikliğinin mizahla giderildiği atasözleri vardır. Bu atasözlerinin 3 tanesinde toplumdaki liyakat sisteminin bozulduğu durumlarda toplumda oluşan tahammül eksikliğinin telafisi söz konusudur. Bu atasözleri 1.,3. ve 11. atasözleridir. Toplumun kendinde gördüğü bir diğer eksiklik ise talihe kadere ve kısaca düzen diyebileceğimiz en baştan birilerinin çıkarlarını gözeten sisteme karşı yaşanan çaresizlik durumlarında oluşan tahammül eksikliğinin giderilmesi söz konusudur. Bu tür bir tahammül eksikliğinin yaşandığı atasözlerinden 14., 22., 23. atasözlerinde düzene karşı oluşan tahammül eksiliği, 50. Atasözünde talihe karşı oluşan bir tahammül eksikliği, 56. Atasözünde ise kadere karşı oluşan bir tahammül eksikliği söz konusudur. Bu tahammül eksikliğinin telafisi için gösterilen saldırgan tepkiler üstünlük ve rahatlama duygularını oluşturmuş ve bunlarla beraber mizah meydana gelmiştir.

¹Atasözlerinin tabiatı gereği temelde eksiklikleri önlemek için bir gayret vardır ancak bu durumun son derece açık bir şekilde görüldüğü atasözleri ayrı bir başlık altında değerlendirilecektir.

2.1.1.2. Toplumun Herhangi Bir Bireyde Gördüğü Uygunsuz Davranışın Toplumda Yarattığı Eksiklik

İkinci bölümde yapılan incelemeye göre bazı atasözlerinde toplumun herhangi bir bireyde gördüğü uygunsuz bir davranışın toplumda bir tahammül eksikliği yarattığı tespit edilmiştir. Bu atasözlerinde yaratılan mizah bu tür insanlara yapılan saldırı veya aşağılamayla beraber telafi edilmeye çalışılmıştır. Bahsi geçen tahammül eksikliği; 6. atasözünde kaba kuvvetle işini gören insanlara karşı, 12. atasözünde her şeye burnunu sokan kişilere karşı 13. atasözünde çıkar amacıyla bir arada bulunanlara karşı, 24. atasözünde dervişlerin davranışlarına karşı, 31. ve 51. atasözlerinde gücünü başka şeylere borcu olduğu halde gücüyle övünen insanlara karşı, 33. atasözünde ahmak olan insanlara karşı, 42. atasözünde sonradan görme olan kimselere karşı, 44. atasözünde liderlere ve onları seçenlere karşı, eylemleriyle rahatsız eden kişilere karşı, kendi eksiklerini para ile telafi edenlere karşı oluşmuş ve bu kişilere karşı oluşan bu tahammül eksikliği giderilmesi sonu o kişilere gösterilen saldırgan tavır üstünlük ve rahatlama durumlarının ortaya çıkmasına ve beraberinde gülmenin oluşmasına sebep olmuştur.

2.1.1.3. Bireylerin Uygunsuz Davranışları ve Özellikleri Sonucu Toplumun Bireyde Gördüğü Eksiklikler

Bireylerin toplum kurallarına ve toplumun işleyişine ters düşen hareketler toplumun kuralları ve işleyişi bağlamında türlü problemler doğurabilir. Bu problemler birer eksikliktir. İkinci bölümde elde edilen verilere göre 2. ve 45. atasözünde ahlak eksikliği, 5. atasözünde bir işin gerektirdiklerini yapmama eksikliği, 10. atasözünde bir işi acele ile yapma sonucu oluşan eksiklik, 17. ve 59. atasözünde bir eylemin doğuracağı sonuçları tahmin edememe eksikliği, 18., 32., 33., 35. ve 49. atasözlerinde kabalık ve ahmaklık, 19. atasözünde yol yordam bilmeme eksikliği, 21. atasözünde vasıf eksikliği, 25. ve 41. atasözlerinde normalde beğenilen kişinin yaptıkları hatalar, 26. atasözünde görmemişlik, 27. atasözünde dikkatsizlik, bilgisizlik ve tecrübesizlik, 30. atasözünde kötü huyluluk, 36. atasözünde paylaşımcı olmama, 38. atasözünde bilgiye karşı keramete inanmak, 41. atasözünde hak etmeyen kişiye saygı göstermek, 48. atasözünde zayıf olmak, 46. atasözünde bir işe emek vermeden sadece dileyerek başarılı olacağını ummak gibi eksiklikler bu atasözlerinde tespit edilmiştir. Atasözlerinde yaratılan mizahla beraber toplum bu davranışlarını ve özelliklerini

yani eksikliklerini bireyden düzeltmesini bekler. Toplumun bu eksiklikleri telafi etme maksadı ile bireye karşı gösterdiği çeşitli saldırgan tepkiler ve bireylerin gülünç duruma düşmelerine neden olur. Gülünç duruma düşen bireyden, bu gülünç durumlardan kurtulması için davranışlarını ve özelliklerini değiştirmesi beklenir. Mizah ise eksikliklerin telafisi maksadı ile yapılan gülünç düşürme eylemi sonucu oluşun üstünlük ve rahatlama duygularıyla beraber ortaya çıkar.

2.1.1.4. Bireylerin Uygunsuz Davranışları ve Özellikleri Sonucu Toplumun Bireyde Gördüğü ve Telafi Etmeyle Beraber Önlemeye Çalıştığı Eksiklikler

İnceleme kısmında elde edilen verilere göre toplumun bireylerinin uygunsuz davranışları sonucu eksiklikleri telafi etmesinin yanı sıra, mizahın, bu eksikliklerin tekrar oluşmasını önlemek gibi bir amaç güttüğü görülmektedir. Atasözlerinin doğası gereği bir önleme işlevi vardır ancak bu atasözlerinde eksikliği telafi etme gayretinin yanı sıra bir daha gerçekleşmesini önleme gayreti de açıkça görülmektedir. Bu nedenle bu tür atasözlerini başka bir başlık altında değerlendirmek daha uygun bulunmaktadır. İkinci bölümde elde edilen verilere göre telafi edilmekle beraber, 28. atasözünde topluma uymayan davranışlar sonucu oluşan eksikleri önleme, 29. atasözünde görevini kötüye kullanan din adamlarının toplumda oluşturacağı eksiklikleri önleme, 34. atasözünde uyumsuz kişilerin bir arada olması sonucu oluşabilecek eksikleri önleme, 37. atasözünde başkaların sahip olduklarıyla övünen kişinin açabileceği eksiklikleri önleme, 39. atasözünde kötü kişilerin peşinden gidilmesi sonucu oluşabilecek eksiklikleri önleme, 53. atasözünde bir kişiye kısa zamanda değer biçmenin yaratabileceği eksikleri önleme, 54. atasözünde toplumsal işleyişte oluşabilecek bir takım eksiklikleri önleme, 55 atasözünde haklı bir şekilde hakaret sonucu hakaret edende oluşabilecek eksiklikleri önleme, 58. atasözünde düş kurarak hareket etmenin yaratabileceği eksiklikleri önleme durumları vardır. Eksiklikleri telafi etme ve önleme gayreti ile gösterilen çeşitli tepkiler sonucu uyumsuzluk, üstünlük ve rahatlama duyguları oluşturmuş ve bunlarla beraber mizah ortaya çıkmıştır.

2.1.1.5. Bireylerin Kendisini İçinde Bulduğu veya İstemedi Maruz Kaldığı Durumlar Karşısında Yaşadığı Eksiklikler

Bireylerin alışmadığı, kendisini istemedi içinde bulunduğu veya maruz kaldığı durumlara katlanmak zorunda kalması kişisel isteklerinin gerçekleşmemesi açısından

çeşitli eksiklikler doğurur. Eksiklikler bireylerin kendilerini içinde bulduğu veya istemeden maruz kaldıkları durumlara karşı yapılan eleştirilerle telafi edilir. Bahsi geçen eksiklikler ikinci bölümdeki inceleme kısmından elde edilen verilere göre; 7 ve 9. atasözlerinde eldekini kaybetme korkusunun yarattığı eksiklik, 8. atasözünde buyruk altında kalmanın yarattığı eksiklik, 15. atasözünde medet umar hale gelmenin yarattığı eksiklik, 16. atasözünde istenilen statüde olamayacak olmanın yarattığı eksiklik, 20. atasözünde kötü kişilerin yol açtığı durumlara katlanmak zorunda kalmanın yarattığı eksiklik, 40 ve 57 atasözlerinde değersiz olana muhtaç olmanın yarattığı eksiklik şeklinde var olduğu tespit edilmiştir. Bu eksiklikleri telafi etmek amacıyla yapılan eleştiriler sonucunda üstünlük, rahatlama ve uyumsuzluk durumlarıyla beraber mizah ortaya çıkmıştır.

Sonuç olarak atasözlerinde barınan mizahın çeşitli türde eksikliklerin telafisi ve tekrar gerçekleşmesinin önlenmesi amacıyla gösterilen çeşitli tepkilerin sonucunda çeşitli türlerdeki duygularla beraber oluştuğu görülmektedir. Bu tepkiler saldırgan veya saldırgan olmayan bir tarzda ve söz sanatlarının veya atasözlerinin biçim özelliklerinin yardımıyla gösterilmiştir. Bu tepkiler sonucunda uyumsuzluk, rahatlama ve üstünlük gibi birçok araştırmacıya göre mizahın nedeni olan duygulara ve durumlara sebep olmuştur. Sınıflandırma çalışmasına bu tarzda olan tepkiler, tepkilerin yardımcı unsurları ve bunların sonucunda oluşan ve mizaha neden olan duygu ve durumlar bağlamında devam edilecektir.

2.1.2. Mizahî Atasözlerinin Mizah Kuramlarına Göre Sınıflandırılması

İncelenen atasözlerindeki mizahî durumlara giriş kısmında bahsedilen kuramlar çerçevesinden bakıldığında "üstünlük, uyumsuzluk ve rahatlama" kuramlarının yanı sıra hem rahatlama hem üstünlük ayrıca hem rahatlama hem de uyumsuzluk kuramı ile ilişkilendirilebilecek atasözleri de tespit edilmiştir.

2.1.2.1. Üstünlük Kuramıyla İlişkilendirilebilecek Olan Mizahî Atasözleri

Bu kuramla ilişkilendirebilecek atasözlerinin genel özelliği alayın aşağılama yoluyla kullanılmasıdır. Alay edilen kişi veya o kişinin yaşadığı durum alay eden veya bu durumu duyan kişide üstünlük duygusu yaratır. Rahatlama kuramında da buna benzer bir üstünlük durumu vardır ancak bu kuramda kişide üstünlük hissi yaratan durum önceden mevcuttur. Rahatlama kuramında ise aşağı bir durumda ol-

mayan kişi herhangi bir amaçla saldırıya maruz kaldığında kişi aşağılık duruma düşer ve bu düşüş saldıran kişide bir üstünlük hissi yaratır.

Üstünlük kuramının içinde barınan alayın atasözlerinde; aptallık, görmemişlik veya kişiyi herhangi şeyden ötürü küçük düşmesi nedeniyle yapılan aşağılama, bir ırka yönelik yapılan aşağılama, kişinin herhangi bir özelliğinin kötü özellikli bir hayvanla ilişkilendirilmesi sonucu yapılan aşağılama ve değersiz karşısına değerli bir şey konularak değersiz şeye yapılan aşağılama sonucu ortaya çıktığı tespit edilmiştir.

Bir önceki bölümde incelenen 1., 8., 11., 12., 15., 18., 19., 20., 21., 26., 31., 32., 33., 36., 37., 38., 39., 40., 44., 46., 57., ve son olarak 58. atasözleri bu kuram çerçevesinde değerlendirilebilir.

2.1.2.2. Uyumsuzluk Kuramıyla İlişkilendirilebilecek Olan Mizahî Atasözleri

Bu kurama dâhil edilebilecek atasözlerinin genel özelliğı insanların geçmiş tecrübeleriyle zihinlerinde oluşturdukları algıların herhangi bir şekilde aniden yıkılmasıdır. Bu yıkılma genel olarak beklenen durumun tersi bir durumla karşılaşılması olarak açıklanabilmekle beraber, atasözlerinde beklenenin tersiyle karşılaşma durumu din adamlarını, iki nesnenin karşıtlığını ve ses tekrarları kullanılarak yaratılmıştır.

Bir önceki bölümde incelenen 5., 16., 25., 28., 34. ve 54. atasözleri bu kuram çerçevesinde değerlendirilebilir.

2.1.2.3. Rahatlama Kuramıyla İlişkilendirilebilecek Olan Mizahî Atasözleri

Bu kurama dâhil edilebilecek atasözlerinin genel özelliğı kuramın en önemli temsilcisi Freud'un dediğı gibi toplumun otoritenin ya da herhangi bir vaziyetin uyguladığı baskıyı karşıdakini küçük düşürerek kırma endişesi vardır. Baskıyı yok etme genellikle bir saldırıyla gerçekleşirken bu saldırıya Freud'un açık saçıklık olarak tanımladığı cinsel çağrışım yapan kelimelerin bahsi de yardımcı olmakla beraber bu kelimelerden sadece rahatlamak için de bahsedildiğı görülmektedir. Sınıflandırma çalışmamızın üstünlük kuramı bölümünde bahsedildiğı gibi rahatlama kuramındaki

küçük görme veya küçük düşürme kişinin gerginliğini boşaltmak için kasten yaptığı bir saldırı sonucu ortaya çıkmaktadır.

Bir önceki bölümde incelenen 2., 3., 4., 6., 9., 10., 14., 17., 22., 23., 24., 27., 29., 30., 43., 45., 47., 48., 49., 50., 51., 52., 53., 55., 56., ve son olarak 59. atasözleri bu kuram çerçevesinde değerlendirilebilir.

2.1.2.4. Hem Üstünlük Hem de Rahatlama Kuramıyla İlişkilendirilebilecek Olan Mizahî Atasözleri

Yukarıda bahsedildiği gibi rahatlama kuramında da bir üstünlük belirtisi bulunmaktadır. 42. atasözündeki üstünlük belirtisi her iki kuramla da açıklanabilecek türde bir belirtidir. 35. ve 41. atasözlerinde ise rahatlama kuramına özgü olan açık saçıklık unsurlarıyla beraber gelen alay üstünlük kuramını da çağrıştırmaktadır. Bu bağlamda 35., 41. ve 42. atasözleri her iki kuramla da bağdaştırılabilir.

2.1.2.5. Hem Uyumsuzluk Hem de Rahatlama Kuramıyla İlişkilendirilebilecek Olan Mizahî Atasözleri

Bir önceki bölümde incelenen 7. atasözünde açık saçıklık unsurları kullanılarak kalıplaşmış bir algının kırılması varken, 13. atasözünde kalıplaşmış bir algı kırılarak tenkit kılıfında bir saldırı bulunmaktadır. Bu bağlamda bu iki atasözü için hem uyumsuzluk hem de rahatlama kuramıyla ilişkilendirilebilir demek mümkündür.

Mizahın oluşma sebebi hakkındaki görüşlerin toplandığı kuramlardan yola çıkarak bir sonuca varmak gerekirse, incelenen atasözlerindeki mizahın büyük çoğunlukla alay, aşağılama ve cinsel dürtülerin neden olduğu bir anlayışla yaratıldığı açıkça görülmektedir.

2.1.3. Mizahî Atasözlerinin Mizah Tarzlarına Göre Sınıflandırılması

Giriş bölümünde mizah tarzları hakkında verilen bilgilerin ve inceleme bölümünde atasözlerinde tespit edilen mizah tarzlarının ışığında mizahî atasözleri mizah tarzlarına göre aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir.

2.1.3.1. Saldırgan Mizah Tarzıyla İlişkilendirilebilecek Olan Mizahî Atasözleri

Bir önceki bölümde incelenen 59 mizahî atasözünün 50 tanesinde mizahın saldırgan bir amaçla ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Mizahî atasözlerinde çoğunlukla

görülen bu saldırganlık giriş kısmında belirtildiği gibi mizah kültürünün içinde barınan saldırgan tavırdan kaynaklanmaktadır.

Freud saldırganlığın bireyin üzerinde bulunan baskıyı kırmak amacıyla bireyin gerçekleştirdiği bir eylem olduğunu söylerken, Bergson toplum kurallarına ve toplum algısına göre hareket eden bireylerin, toplum kurallarının veya toplum algısının dışına çıkan bireylere karşı ıslah etmek amacıyla uyguladığı bir eylem olduğunu söyler. Mizahtaki saldırganlık hakkındaki bu iki görüş de incelenen atasözlerinde görülmektedir. Bu nedenle atasözlerindeki saldırgan mizah tarzını bu iki görüş çerçevesinde değerlendirmek daha uygundur.

2.1.3.1.1.Freud'un Görüşü Çerçevesinde Yaratılan Saldırgan Mizah Tarzı

Bu saldırganlık anlayışıyla yaratılan mizah tarzı rahatlama amacıyla gerçekleşirken yıkıcı bir tavır gösterir. Aşağılama, hakaret etme, cinsel çağrışımlar yaratma gibi eylemler bu tarzda görülmektedir.

Önceki bölümde incelenen 1., 4., 5., 6., 8., 9., 10., 12., 13.,14., 15., 18., 19.,20., 21., 22., 23., 24., 26., 29., 30., 31., 32., 33., 35., 36., 37., 38., 40., 41., 42., 43., 44., 48., 50., 51., 52., 53., 56., ve 57. atasözleri yıkıcı bir amaçla yaratılmış saldırgan mizah tarzına sahiptir.

2.1.3.1.2 Bergson'nun Görüşü Çerçevesinde Yaratılan Saldırgan Mizah Tarzı

Bu saldırganlık anlayışıyla yaratılan mizah tarzı ise toplumun düzenini koruma amacıyla gerçekleşirken muhafazakâr bir tavır gösterir. Toplum düzeninin veya algısının dışına çıkan kimseler küçük düşürülüp bu küçük düşürülme sonucu kişinin tekrar düzene dâhil olması amaçlanır.

Önceki bölümde incelediğimiz 2., 3., 11., 39., 46., 47., 49, 55., 58 ve 59. atasözleri muhafazakar bir amaçla yaratılmış saldırgan mizah tarzına sahiptir.

2.1.3.2. Katılımcı Mizah Tarzıyla İlişkilendirilebilecek Olan Mizahî Atasözleri

Bu mizah tarzı kişiler arası iletişimi artırıcı ve kendisiyle beraber birçok kişiyi eğlendirme endişesi barındırdığı için atasözlerinin tanımlarında bahsedilen amaçlara

daha uygun görülse de incelenen 59 atasözünden sadece 9 tanesi bu mizah tarzına sahiptir. Bir önceki bölümde incelenen ,7., 16., 17., 25., 27., 28., 34., 45. ve 54. atasözleri bu mizah tarzıyla ilişkilendirilebilir.

2.1.3.3. Kendini Geliştirici Mizah Tarzıyla İlişkilendirilebilecek Olan Mizahî Atasözleri

Kendini Geliştirici mizah tarzı, mizahı sadece kişi anlaması yeterli olan içsel uyuma yönelik bir mizah tarzı olduğu için, atasözlerinin kişiler arası aktarım özelliği nedeniyle, bu tarzın mizahî atasözlerinde bulunması güçtür. İncelenen mizahî atasözlerinde de bu mizah tarzına rastlanmamıştır.

2.1.3.4. Kendini Yıkıcı Mizah Tarzıyla İlişkilendirilebilecek Olan Mizahî Atasözleri

"Atalar sözü Kura'a girmez; ama yanınca yürür" (Aksoy, 1988, s. 84) atasözünden anlaşılacağı üzere atasözleri, Tanrı sözü gibi kutsal sayılan ve yaratıcısının bilge biri olduğu varsayılan sözlerdir. Sözü söyleyen veya aktaran kişi bu sözle beraber mizahî olsun ya da olmasın üstün konuma geçer. Bu konumda olan bir kişinin mizah yaratmak amacıyla kendini aşağılaması veya maskara yapması mümkün değildir. Ayrıca, yapsa bile dinleyenin saygısını kaybeder ve atasözünün ağızdan ağıza aktarımını engeller. Bu bağlamda düşünüldüğünde kendini yıkıcı mizah tarzıyla ilişkilendirilebilecek bir mizahî atasözle karşılaşmak güçtür. İncelediğimiz mizahî atasözlerinde de bu mizah tarzını barındıran herhangi bir atasözüne rastlanmamıştır.

2.1.4. Mizahî Atasözlerinin Mizah Yaratma Amacıyla Kullanılan Söz Sanatlarına Göre Sınıflandırılması

Mizahî olsun olmasın hemen hemen bütün atasözlerinde söz sanatları vardır. Söz sanatları atasözlerinin kendi içinde bir özelliği olmakla beraber sözlü mizah yaratılırken de kullanılan en temel araçtır. Mizahı yaratan ilişkilendirmeler söz sanatlarıyla beraber ortaya çıkmaktadır. İncelediğimiz atasözlerinde genellikle birden fazla söz sanatı kullanılmıştır ve atasözlerinde tespit edilen söz sanatları şunlardır

2.1.4.1. Kinaye

Anlatılmak istenileni üstü kapalı bir biçimde anlatmayı amaçlayan kinaye sanatı gerçek anlamın yanı sıra bir de mecaz anlam barındırır. Bu sanatta mecaz anlam

gerçek anlama göre daha üstün durumdadır (Aktaş, 2002: 45). İncelenen atasözlerinde söz sanatları arasından en fazla bu sanat kullanılmıştır. İncelenen atasözleri arasında 2.,4., 5.,8.,9., 10., 11, 15., 17., 18.,20., 21., 22., 24., 26., 27., 30., 31., 32., 33., 36., 37., 38., 39., 40., 41., 42., 43., 44., 45., 47., 48., 49., 51., 52., 53., 55., 56., 57., 58., 59. atasözlerinde kinaye sanatı bulunmaktadır. Atasözlerinde kullanılan bu sanat, örneğin *alışmadık götte don durmaz* atasözünde olduğu gibi mesajı hem gerçek hem mecaz anlamda iletmış, gerçek anlamından gelen çağrışımları mecaz anlamıyla birleşerek mizahın doğmasında etkili olmuştur.

2.1.4.2. İstiare:

Hem mecaz hem de bir benzetme sanatı olan istiare bir sözün benzetme amacıyla başka bir sözün yerine kullanılmasıdır (Aktaş, 2002: 23). İncelenen atasözlerinde kinayeden sonra en fazla istiare sanatının kullanıldığı görülmektedir. İncelenen atasözleri arasından 1.,2., 3., 6., 11.,20., 23., 32., 38.,44., 50. atasözlerinde istiare sanatı bulunmaktadır. Atasözlerinde kullanılan bu sanat, incelenen atasözlerinin yanı sıra bütün atasözlerinde genellikle bulunan bir sanattır. "*Fukaranın tavuğu tek tek yumurtlar*", "*abdal ata binince bey oldum sanır, şalgam aşa girince yağ oldum sanır*" atasözlerinde olduğu gibi bu sanatı barındıran mizahî atasözlerinde, sözün benzetme yönüyle başka bir sözle ifade edildiği görülmektedir ve bir sözün yerine benzetme amacıyla kullanılan diğer bir söz mizahî unsurun doğmasına neden olmuştur.

2.1.4.3. Mübalağa

Bir şeyin etkisini güçlendirmek amacıyla olduğundan pek fazla veya olduğundan daha az bir şekilde anlatma sanatı olan mübalağa (Aktaş, 2002: 80), incelenen atasözleri arasından 12., 14., 19., 26., 28., 30., 31., 35., 42. 46. atasözlerinde bulunmaktadır.

Mizahın yaratılmasında abartmada etkilidir. Bir sözde kullanılan abartı genellikle bir uyumsuzluk doğurur ve genellikle bu amaçla kullanılır. Atasözlerinde kullanılan bu sanat *her delinin başına bir bayrak dikilse bedestende bez kalmaz* atasözünde olduğu gibi abartı sonucu bir uyumsuzluğun doğmasına neden olmuş ayrıca *görmemişin oğlu olmuş tutmuş çükünü koparmış* atasözünde olduğu gibi aşağılamadan doğan mizahın yaratılmasına da yardımcı olmuştur.

2.1.4.4. Teşhis

Tabiattaki varlıkları imgesel yaratıkları insanlar gibi davrandırma ve canlandırma sanatı olan teşhis (Aktaş, 2002: 68), incelenen atasözleri arasından 3., 18., 19., 35.,36., 39., 40., 51., 52., 53. atasözlerinde bulunmaktadır. Atasözlerinde kullanılan bu sanat *eşeğe rakı içirmişler, çulunu bahşiş vermiş* atasözünde olduğu gibi insana özgü bir takım davranışları hayvanlar tarafından canlandırılmasını sağlamış ve genellikle aşağılamayla yapılan mizaha zemin hazırlamıştır.

2.1.4.5 Tenasüp

Anlam bakımından aralarında çeşitli ilgiler bulunan iki veya daha fazla kelimeyi tezat olmaksızın bir araya getirme sanatı olan tenasüp (Aktaş, 2002: 137), incelenen atasözleri arasından 13., 24., 34., 39., 44., 45., 47., 55.,58. atasözlerinde bulunmaktadır. Atasözlerinde kullanılan bu sanat *gavurun tembeli keşiş Müslüman'ın tembeli derviş olur* atasözünde olduğu gibi anlam bakımında çeşitli ilgiler bulunduran kavramların bir arada kullanılması yoluyla mizaha zemin hazırlamıştır.

2.1.4.6. Tezat

Birbirine zıt olan iki düşünce, hayal veya duyguyu bir arada söyleme sanatı olan tezat (Aktaş, 2002: 53), incelenen atasözleri arasından 15., 16., 17., 24.,29., 42., ve 59 atasözlerinde bulunmaktadır. Atasözlerinde kullanılan bu sanat zannedildiği gibi her zaman uyumsuzluk nedeniyle oluşan mizaha zemin hazırlamamıştır. *Köleden ağa olan minareyi sesiyle yıkar* atasözünde olduğu gibi; genellikle, tezatlık barındıran şeylerden birinin diğeri karşısında aşağılanmak için kullanıldığı görülmektedir.

2.1.4.7. İham-ı Tenasüp

İki ya da birden fazla anlamı olan bir sözcüğü bir cümle içinde bütün anlamlarını kastederek kullanma sanatı olan ihamla, anlam bakımından aralarında çeşitli ilgiler bulunan iki veya daha fazla kelimeyi tezat olmaksızın bir araya getirme sanatı olan tenasüpün bir arada kullanılması sonucu ortaya çıkan iham-ı tenasüp (Aktaş, 2002: 137), incelenen atasözleri arasından 33., 37. ve 56. atasözlerinde bulunmaktadır. Atasözlerinde kullanılan bu sanatla *karga şakırdamış bülbülüm sanmış* atasözünde olduğu gibi, yaratılan ilişkiler aşağılama ile doğan mizaha zemin hazırlamıştır.

2.1.4.8. Cinas

Sözcüklerin anlamı dikkate alınmadan söylenişleri ve yazılışları aynı, anlamları farklı olacak şekilde iki ayrı sözcüğü bir arada kullanma sanatı olan cinas (Aktaş, 2002: 163) incelenen atasözleri arasından 34.ve 54. atasözlerinde bulunmaktadır. Atasözlerinde kullanılan bu sanatla, *sen ağa ben ağa bu ineği kim sağa* atasözünde olduğu gibi ses tekrarlarının meydana getirdiği uyumsuzlukla oluşan bir mizah yaratıldığı görülmektedir.

2.1.4.9 Akis

Bir cümlemin anlamlı iki parçasından birini önce diğerini de sonra söyleyerek, anlatılmak istenen sözü önce kurallı cümle şeklinde sonra da devrik cümle şeklinde söyleme sanatı olan akis (Aktaş, 2002: 191) incelenen atasözleri arasından 29. ve 54. atasözlerinde bulunmaktadır. Atasözlerinde kullanılan bu sanatla, *hocanın dediğini yap yaptığını yapma* atasözünde olduğu gibi devrik ve kurallı cümlemin beraber kullanımı atasözünde bir ahenk yakalamış, bu ahenk de mizaha zemin hazırlamıştır.

2.1.4.10. Tecahül-i Arif

Söyleyişte bir anlam inceliği yaratmak için bir konuyu bilip de bilmezlikten gelme sanatı olan tecahül-i arif (Aktaş, 2002: 64), incelenen atasözleri arasından 3. ve 5. atasözlerinde bulunmaktadır. Bilip de bilmezden gelme durumu söyleyişte yarattığı anlam inceliğinin yanında mizaha da zemin hazırlamaktadır. Atasözlerinde kullanılan bu sanat, *abdestsiz sofuya namaz mı dayanır?, adam hacı mı olur ulaşmakla Mekke'ye, eşek derviş mi olur taş çekmekle tekkeye?* atasözlerinde olduğu gibi eleştiri ile beraber doğan mizaha zemin hazırlamış ve yaratılan mizaha incelik katmıştır.

2.1.4.11. İstifham

Duygu ve anlatımı güçlendirmek amacıyla, karşılığında herhangi bir cevap beklemeden soru sorma sanatı olan istifham (Aktaş, 2002: 59), incelenen atasözleri arasından 5. atasözünde bulunmaktadır. *Abdestsiz sofuya namaz mı dayanır?* atasözünde görüldüğü gibi bu sanatla cevabı net bir şekilde bilinen bir şey anlamı güçlendirmek, mesajı verebilmek amacıyla sorulmuş, mesajla beraber gelen uyumsuzluk mizahın nedeni olmuştur.

2.1.4.12. Tevriye

Anlatma bir espri ve incelik katma amacıyla birden fazla anlamı bulunan bir sözcüğün yakın anlamını söyleyip uzak anlamını kastetme sanatı olan tevriye (Aktaş, 2002: 62), incelenen atasözleri arasından 6. atasözünde bulunmaktadır. *Armundun iyisini aylar yer* atasözünde kullanılan bu sanat yarattığı ikili anlam sayesinde hem gerçek bir durumu hem de çalışmanın dikkatini çeken mizahî durumun oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu sanatla oluşan anlamlardan biri saldırıyla oluşan mizaha sebep olmuş, diğer bir anlamı doğal bir gerçeklikten bahsettiği için bu saldırıya cevap verememe durumu da mizah oluşumunu pekiştirmiştir.

2.1.4.13. İham-ı Tezat

İham ve tezat sanatlarının bir arada kullanılması sonucu ortaya çıkan bir sanat olan iham-ı tezat, (Aktaş, 2002: 53-137) incelenen atasözleri arasından 7. ve 50. atasözünde bulunmaktadır. Atasözlerinde kullanılan bu sanat *baktın ibrik akıyor önce götünü yu sonra abdest boz* atasözünde olduğu gibi birden fazla anlama gelen sözcüklerle, belirtilmemiş başka anlamlarla kurulan ilişki kurulmuş ve bu ilişki temizlenmek için kirlenmek tezatlığı ile beraber mizaha zemin hazırlamıştır.

2.1.4.14. İntak

Konuşma yeteneği olmayan varlıkları konuşurma sanatı olan intak (Aktaş, 2002: 73), incelenen atasözleri arasından 35. atasözünde bulunmaktadır. *Kedi götünü görmüş yaram var demiş* atasözünde konuşma yeteneği olmayan bir canlıya bu konuşma yeteneği verilmiş ve mizaha neden olan aşağılama durumu konuşma yeteneği olmayan bu canlıyla yapılan ilişkilendirmeye beraber, bu yeteneğin verilmesi sonucu ortaya çıkmıştır.

2.1.4.15. Mecaz-ı Mürsel

Bir sözü benzetme amacı gütmeyen gerçek anlamı dışında başka bir anlamda kullanma sanatı olan mecaz-ı mürsel (Aktaş, 2002, s. 41), incelenen atasözleri arasından 43. atasözünde bulunmaktadır. *Köpeğe gem vurma kendisini at sanır* atasözünde bu sanatın, kinaye sanatıyla beraber kullanıldığı görülmektedir. Bu sanatla benzetme amacı gütmeyen yapılan ilişkilendirmeler mizaha zemin hazırlamıştır.

2.2. Mizahî Atasözlerinin Mizah Yaratma Amacıyla Kullanılan Biçim Özelliklerine Göre Sınıflandırılması

Sözel mizah, her ne kadar kelimelerin anlamlarının yaptıkları çağrışımların bu çağrışımlarla göz önüne gelen sahnelerle yaratılsa da dilin fonetiği ve cümlelerin yapıları kullanılarak da yaratılır (Moreall, 1997: 103).

İncelediğimiz mizahî atasözlerinden bazılarında da mizahın bu yöntemlerle yaratıldığını ya da bu yöntemlerin anlam ilişkileriyle oluşan mizahın, oluşum aşamasında yardımcı olduğu söylenebilir. Atasözlerinde biçim özellikleriyle yaratılan mizah, ses tekrarları ve cümle yapıları başlıkları altında değerlendirilecektir.

2.2.1. Mizah Yaratma Amacıyla Aliterasyon ve Asonans Kullanılan Mizahî Atasözleri

Atasözleri şiirsel özellikleri nedeniyle şiir sanatının inceliklerinden biri olan ses tekrarlarını sık sık kullanır ve bu kullanım akılda kalıcılığı sağlamak için önemlidir. Ayrıca mizah yaratma eyleminde de benzer seslerin tekrarları kullanılır. Ancak incelenen atasözlerinden sadece 3 tanesinde aynı seslerin tekrarı, ortaya çıkan mizahın asıl nedenidir. Bunlar 34. 46. ve 54. atasözleridir. Örneğin *Kaz kazla, daz dazla, kel tavuk kel (topal) horozla* atasözünde tekrarlanan k, z, a ve l seslerinin tekrar tekrar kullanımı insanların kafasındaki söz dizimi algısıyla uyumsuzluk yaşatma ve bu uyumsuzluk sonucu kırılan söz dizimi algısı gülmeye sebep olmaktadır. Gülmeye sebep olan bu atasözlerindeki mizah ise benzer sesleri yan yana getirme gayretidir.

2.2.2 Mizah Yaratma Amacıyla Atasözlerinin Cümle Yapılarının Kullanıldığı Mizahî Atasözleri

Bu başlık altında değerlendirilecek olan mizahî atasözleri 2 cümleden oluşmaktadır. Bu atasözlerin çoğunluğunda birinci cümlede bir gerginlik yaratılmış ikinci cümlede ise o gerginliğe göre mizah ortaya çıkmıştır. Mizah yaratma eylemi temelde anlam ilişkileri ile yapılmış cümle yapıları ise bu eyleme yardım etmiştir. 18. atasözü olan *eşeğe cilve yap demişler, çifte atmış* olduğu gibi 11., 19., 22., 35., 52. ve 53. Atasözlerinde de yaratılan beklentiyle gelen gerginlik, ikinci cümle beklentinin kişinin düşüncesine göre şekillenmeyle salınmış, bu rahatlamayla beraber gülme ortaya çıkmıştır. 25. atasözü, *gönül düştü bir boka o da mis gibi koka* ve 29. Atasözü, *hocanın dediğini yap yaptığını yapma* atasözlerinde ise birinci cümlede açıklanan du-

rum ve yaratılan beklenti insan düşüncesine son derece makul gelmesiyle beraber ikinci cümlede bu makul durumun tersi veya bu makul duruma uymayacak bir durumdan bahsedilerek kişinin kalıplaşmış algılarının kırılması sonucu gülme meydana gelmiştir. 3. atasözü olan *adam hacı olur mu ulaşmakla Mekke'ye, insan derviş mi olur taş taşımakla tekkeye* atasözü ile anlatılmak istenen durum son derece makul bir şekilde anlatılırken ikinci cümlede birinci cümledeki mesaj beklenmedik kelimelerin kullanılmasıyla beraber gülme ortaya çıkmıştır. Son olarak yukarıda bahsedilen birinci cümleyle gerginlik yaratma durumu, 57. Atasözü olan *tabak mısın? it bokuna muhtaçsın* atasözünde ise tek bir kelimeye soru ekinin gelmesiyle beraber yaratılmış ikinci cümlede ise gerginlik beklenen bir durumdan bahsedilmesiyle beraber giderilmiştir

Atasözü araştırmacılarının atasözlerinin cümle yapıları hakkındaki görüşleri göz gününe alındığında mizah yaratma eyleminde en çok Ö. Asım Aksoy' un öykü biçimindeki atasözleri olarak nitelendirdiği atasözleri kullanılmıştır. Bu atasözleri haricinde 3. atasözü yine Ö. Asım Aksoy'un iki yargılı atasözleri olarak nitelendirdiği bir atasözüyken, 57. atasözü Aydın Oy'un soru cevaplarla konuşma havası sezilen atasözleri olarak nitelendirdiği atasözlerine dâhildir.

Atasözlerindeki mizahî durumların tek bir taraftan bakılıp sınıflandırılmasının imkânsızlığı nedeniyle incelenen atasözleri birinci bölümden elde edilen verilere göre birçok yönden sınıflandırılmaya çalışılmıştır. Bu sınıflandırmanın amacı "atasözlerindeki mizah budur" veya "bu yöntemlerle oluşmaktadır" demek değil çalışmanın esas problemi olan "atasözlerindeki mizahın işlevi nedir?" sorusuna yanıt bulmaktır. Birinci bölümde elde edilen bilgilerin, ikinci bölümde kavram ve biçim başlıkları altındaki eksiklikler, kuramlar, mizah tarzları, söz sanatları, cümle yapıları, ses benzerlikleri alt başlıkları altında toplayabilmek mümkündür. Bu başlıklar altında yapılan incelemelerden yola çıkılarak atasözlerindeki mizahın işlevinin ne olduğu tartışılabilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:

TARTIŞMA; ATASÖZLERİNDE MİZAHIN İŞLEVİ

Atasözleri ve mizah hakkında buraya kadar gösterilen açıklama, tanımlama, inceleme ve sınıflandırmalardan sonra atasözlerinde kullanılan mizah unsurlarının atasözlerindeki işlevi ve atasözleri üzerinden günümüze kadar gelen mizah anlayışının nasıl bir süreçten geçtiği tartışılabilir.

Atasözü üzerine inceleme yapan araştırmacıların atasözleri hakkında görüş birliğine vardığı konu; atasözlerinin sözlü kültür devrinde toplumun okulu ve yaşama kılavuzu olduğu gerçeğidir. Atasözleri toplumun hayatta kalma mücadelesindeki tecrübesinin gelecek kuşaklara aktarılması görevini, yazının icadı ile beraber okullara; bununla beraber yazının olmadığı geleneksel toplumlardaki üst kuşak veya yaşlı/bilge kişiler ise yerini öğretmenlere bırakmışlardır.

Bilginin aktarılmasını sağlayan geleneksel unsurlar, yazının icadı ile beraber her ne kadar yerini modern unsurlara bıraksa da, bilginin aktarılmasında kullanılan yöntemlerden biri olan mizah kullanımı hâlâ devam etmektedir. Bu nedenle eğitim bilimleri uzmanları tarafından son yıllarda ciddi bir şekilde araştırılan "bir öğretim tekniği olarak mizahı kullanma durumu" ve bu araştırmalar sonucu ortaya çıkan sonuçlar atasözleri ve mizah arasındaki ilişkinin anlaşılmasında yardımcı olacaktır. İnceleme ve sınıflandırma bölümlerinden elde ettiğimiz verilere göre atasözlerinin toplumun kendisinde ve herhangi bir bireyde hissettikleri eksikliğin yanı sıra bireyin kendisinde hissettiği eksiklikleri telafi etme ve önleme amacı vardır. Yazı ve yazıyla beraber gelişen modern eğitim de bu tür eksikleri telafi etme ve önleme amacıyla icat edilmiş ve geliştirilmiştir. Bu nedenle yazının icadı ile beraber gelişen modern eğitim geleneksel bir eğitim yöntemi olan atasözlerinde kullanılan mizah da aynı amaçla kullanılmış olabilir.

Lowis, mizahın sosyal ilişkilerin kurulmasında arabuluculukta ve saldırganlığın örtülü anlamının algılanmasında, stresle başa çıkmada ve son olarak eğitim ve öğretimde olmak üzere 4 ana alanda olumlu olarak kullanılabileceğini ifade etmiştir

(Oruç, 2010: 59). Lowis' in bu görüşünü atasözlerinin eğitici boyutu düşünülerek tekrar okuduğunda biraz önce yapılan tahmin daha da kesinleşmektedir. Yani bir eksikliğin tamiri için yaratılan atasözü, mizah kullanılarak yaratıldığında, mizah bu eksikliğin telafisinde yardımcı olur. Bu durumda mizahın yaratılmasına ve atasözlerinin yaratılmasına sebep olan eksiklik aynıdır. Sonuç olarak 4 alandan eğitim ve öğretim alanı atasözleri ve mizahın atasözlerindeki işlevi ile ilgilidir.

Bir eksikliği telafi eden atasözlerinin icra edildiği sırada ilk endişesi dikkat çekmek ve mesajı karşısındakilere eksiksiz bir biçimde aktarmaktır. Eğitim bilimleri uzmanlarının öğretim tekniği olarak mizah kullanımında da mizahın dikkat çekici yönünden bahsedilmektedir.¹ Örneğin *açık göte herkes tükürür* atasözünde göt kelimesinin bahsi ile yaratılan mizah, mesajı alanın dikkatini çekmiştir. Kinaye ve istiare gibi sanatlarla ayıplanacak hareketler götle ilişkilendirilmeseydi verilmek istenilen mesaj bu kadar dikkat çekmezdi. Ayrıca dikkat çekme amacıyla yaratılan mizah anlam ilişkilendirmelerinin yanı sıra ses tekrarları ile de yaratılmıştır. Örneğin *Kaz kazla, daz dazla, kel tavuk kel (topal) horozla* atasözünde verilmek istenilen, herkes kendine uygun kişi ile arkadaşlık kurmalı mesajı, bu şekilde ses tekrarları ile yaratılan uyumsuzluğa dayalı mizah yardımıyla verilmemeseydi bahsi geçen dikkat çekme durumu bu seviyede olmazdı. Dikkat çekme düzeyi düşük olduğu için de anlaşılması ve giderilmek istenen eksikliğin telafisi zorlaşır. Bu nedenlerle atasözünde bulunan mizahın ilk işlevinin modern eğitimde kullanılan mizah gibi ilk işlevinin dikkat çekme olduğu söylenebilir.

Atasözleri dikkat çektikten sonra anlaşılmayı bekler. Yazının olmadığı bir devirde bilginin anlaşılması için kısa ve öz kalıplar yaratılması bazı kelimelerin veya seslerin tekrar tekrar kullanılması sözlü kültür ürünlerinde yaygındır.² Modern öğretim tekniklerinde ise şaka veya mizahî hikâyeler anlatıldığında öğrencilerin yeni konuyu daha iyi anladığı savunulmaktadır (Oruç, 2010: 61). Hikaye anlatma durumu Ömer Asım Aksoy'un öykü biçimindeki atasözleri şeklinde tanımladığı atasözlerinde sık sık görülür ki incelenilen 11., 18., 19., 35., ve 53. atasözlerinde de bu durum fark edilmektedir. Bu atasözlerinde verilmek istenen bilgi, tek cümlelik bir hikâyeden

¹ Haslem: "Mizah dikkat çekmenin etkili bir yoludur. Öğrencilerin ekstra enerjilerini boşaltır ve bir grup haline gelmelerini sağlar" (Akt. Oruç, 2010: 61)

² Atasözleri ve diğer sözlü kültür unsurlarının belleğe dayalı aktarımının tekniklerini daha ayrıntılı bir şekilde görmek için bk: (Ong, 2010: 52-86)

sonra ortaya çıkmaktadır. Örneğin; 11. Atasözündeki *Çingeneye beylik vermişler*, 18. Atasözündeki *eşeğe cilve yap demişler* ve 19. Atasözünde *eşeğe raka içirmişler* cümleleri birer hikâyedir. Bu hikâyelerde bulunan mizah anlaşılmayı kolaylaştırmıştır. Hikâyelerde kullanılan eşek ve Çingene kelimeleri mizahın oluşmasında ve mesajın anlaşılmasında önemli bir işlevi olan anahtar kelimelerdir

Atasözlerinin bir diğer endişesi akılda kalmadır. Modern öğretim tekniklerinde mizah kullanımının bir işlevi de bilgiyi hatırlamaya dönük yardımudur. Steele, öğrencilerin problemlerini alışık olmayan yollarla anlatan öğretmenlerini hatırlama eğiliminde olduğunu söylerken; Oruç, dersi pekiştiren bir şaka yapmanın, mizahı bir çağrışımla ana fikri hatırlamaları için öğrencilere yardımcı olacağını savunur.(Akt. Oruç, 2010: 59; Oruç, 2010: 61) Örneğin; *görmemişin oğlu olmuş tutmuş çükünü koparmış veya köleden ağa olan minareyi sesiyle yıkar* atasözlerinde olduğu gibi alışılmamış ilişkilendirmeler sonucu oluşan mizah, hatırlanmada ve kalıcı olmada etkili olmuştur. Görmemiş kişinin yaptığı eylem çük koparma veya minareyi sesle yıka gibi alışılmadık durumlarla ilişkilendirilmeseydi yani, sonradan görme kişi ne yapacağını bilemez, abartılı davranışlarda bulunur şeklinde bir cümle kullanılsaydı ilişkilendirmelerin kullanıldığı atasözleri gibi kalıcı olmazdı.

Mizahın atasözlerindeki bu üç işlevi aslında dördüncü bir işlevi de beraberinde getirir. Dikkat çeken, anlaşılabilir ve hatırlanan bir bilginin doğal olarak daha önceden aktarılması gerekir. Atasözlerinin değişmez ve kalıpsal¹ yapıları olduğu düşünüldüğünde bu aktarım sırasında mizahın unsurlarında korunduğu ve aktarımda mizahın da büyük bir payı olduğunu söylenebilir.

Atasözlerindeki mizahın bu işlevleri incelenen bütün mizahî atasözleri için geçerlidir. İşlevleri açıklamak için verilen ayrı ayrı örnekler işlevlerin daha kolay anlaşılması için verilmiştir.

Bütün bunlarla beraber atasözleri üzerinden toplumun yarattığı çeşitli kültür unsurlarını takip edebildiğimiz gibi mizah anlayışını da takip edebiliriz. Mizah geçirdiği tarihsel süreçte türlü yasaklamalar ve kısıtlamalar nedeniyle şekil değiştirdiği için incelenen atasözlerinin büyük bir kısmında var olan mizah anlayışı günümüzde

¹ Atasözlerinin kalıpsallığı üzerine tartışmalar hala devam etmektedir bu tartışmaların seyrini yakından takip etmek için bk: (Başaran, 2013)

her ortamda yapılamayacak, ayıplanacak bir türdedir. Bu mizah anlayış komik bulunsa bile bu anlayış günümüzde toplum nazarında makul değildir. İncelenen atasözlerine bakıldığında yaratılan mizah 59 atasözünün 50'sinde saldırgan, geri kalanının kişiler arası iletişime yani uyuma yönelik bir tarz olan katılımcı mizah tarzında olduğu, mizahın ise 22 tanesinin üstünlük, 26 tanesinin rahatlama hissi ayrıca 3 tanesinin hem üstünlük hem de rahatlama hisleriyle ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Geri kalanların ise uyumsuzluk durumları barındırdığı tespit edilmiştir. Üstünlük ve rahatlama hisleri ile yapılan mizah genellikle alay aşağılama, hakaret etme, cinsel kelimeler kullanma, cinsel kelimeler kullanarak saldırıda bulunma şeklindedir. Hakaret etme, alaya alma ve cinsel kelimelerden; 15 atasözünde bir hayvana benzetilerek, 22 atasözünde bahsi ayıp olan üreme veya boşaltım organları ayrıca çocukluktan gelen bir utanç nesnesi olan dışkı kullanılarak, 10 tanesinde ise başka şekillerde yapılan aşağılamalarla bahsedilmiştir. Geriye kalan 11 atasözü ise günümüzde makul görülebilecek olan bir mizah anlayışına sahiptir. Bu bilgiler atasözlerindeki mizah anlayışı hakkında fikir yürütülmesine yardımcı olacaktır.

Günümüzde hoş karşılanmayan cinsel kelimelerin bahsi, salt hakaret ve aşağılamaya yönelik yapılan mizah, atasözleri gibi zamanında neredeyse kutsal sayılan bir kültür unsurunun içinde son derece rahat bir şekilde dile getirildiği görülmektedir. Günümüzde hoş karşılanmayan bir mizah tarzının sözlü kültür devrinde son derece yaygın olması, Türk toplumunun, o dönemlerdeki mizah anlayışının, atasözlerinden elde edilen bilgilere göre; alaya alma, cinsel çağrışımlarla yapılan saldırılar temelinde bir anlayış olduğunu göstermektedir. Atasözlerinin içinde barındırdığı özellikleri korumadaki başarısına dayanılarak atasözleri üzerinden dönemin sosyal ve ekonomik yaşamı hakkında izlenimler elde edilebiliyorsa, mizah anlayışının bu şekilde olduğuna dair bir izlenime sahip olunması gayet mümkündür. Giriş bölümünde mizahın tarihsel sürecinden bahsedilen kısımdaki nedenlerden ötürü günümüzde mizahın şekil değiştirdiği bilinmektedir. Günümüzde hakaret, cinsel kelimeler kullanılarak yapılan saldırılar ve bunlar yaratılan mizah hoş görülmezken, daha çok insanların kafalarındaki algıları kırmaya yönelik bir anlayış vardır. İncelenen atasözlerinde bu geçiş süreci açık bir şekilde görülmektedir. Örneğin; *her delinin başına bir bez dikilse bedestende bez kalmaz* ve *hocanın dediğini yap, yaptığını yapma* gibi atasözleri saldırgan bir amaç gütsen bile bunu son derece makul kelimelerle yaptığı için günü-

müzde her ortamda söylenebilecek, ayıplanmayacak ve kabul görececek kaliteli bir mizah anlayışıdır.

Sonuç olarak; atasözlerinde bir takım eksikleri telafi etmek için yaratılan mizahın, atasözlerinin; bilgiye dikkat çekme, anlaşılmasını sağlama, hatırlama ve aktarma eylemlerine yardımcı olmak gibi bir işlevi olduğunu ve toplumun kültürel kodları hakkında birçok bilgiyi taşıyan ve bu bilgileri günümüze kadar ulaştıran atasözlerinin o kültürel kodlardan biri olan mizahı da taşıdığını ve mizahın tarihsel süreçteki yolculuğuna onu koruyarak eşlik ettiğini söylenebilir. Atasözlerinin bu koruma özelliği sayesinde atasözlerindeki mizahı günümüz mizah anlayışı ile karşılaştırdığımızda hakaret aşağılama, kaba ve cinsel kelimelerin kullanıldığı ve zamanla bu kelimelerin kullanımının hoş karşılanmaması nedeniyle algıları kırmaya dönük daha fazla incelik ve zekâ isteyen bir mizah anlayışına geçiş yaptığı görülmektedir.

SONUÇ

Ömer Asım Aksoy'un sözlüğünü referans alıp çalışmaya dâhil edilen 59 atasözündeki mizahî durumları yaratan ilişkiler incelendiğinde ve ortaya atılan kuramlar temel alınarak bakıldığında atasözlerinden 22 tanesinin üstünlük kuramıyla, 6 tanesinin uyumsuzluk kuramıyla ve geriye kalan 26 atasözünün rahatlama kuramıyla ilgili olduğu ayrıca hem üstünlük hem de rahatlama kuramıyla ilişkilendirebilecek 3 hem rahatlama hem de uyumsuzluk kuramıyla ilişkilendirilebilecek 2 atasözünün bulunduğu tespit edilmiştir.

Bu kuramlarla tanımlanan mizahî unsurlar atasözlerinin yaratılmasına sebep olan eksiklikleri telafisi için atasözlerine yardımcı olmuşlardır. Bu eksikler toplumun kendisinde gördüğü, toplumun bireyde gördüğü ve bireyin kendisini istemediği bir durumda bulması sonucu oluşan eksikler olarak sınıflandırılabilen eksikliklerdir. Bu eksiklerin var olması toplum açısından ve birey açısından problemdir. İnsanın yarattığı herşey gibi atasözleri ve mizahın yaratılması da bu eksikleri telafi etme ve bu problemleri giderme amaçlıdır. Atasözleri ve mizah arasındaki ilişkinin temelinde var olan eksiklikleri telafi etme için oluşturulan bir işbirliği vardır.

Atasözleri mizah tarzları çerçevesinden ele alındığında 40 tanesinin Freud' un açıkladığı saldırganlık türünden, geri kalan 10 tanesinin ise Bergson'nun açıkladığı saldırganlık türünden olmak üzere toplamda 50 tane atasözünün saldırgan mizah tarzıyla, geri kalan 9 atasözünün ise saldırgan tavrın aksine kişiler arası uyuma yönelik bir tarz olan katılımcı mizah tarzıyla ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Kendini yıkıcı mizah tarzı ve kendini geliştirici mizah tarzıyla ilişkilendirilebilecek herhangi bir atasözü tespit edilememiştir. Bu tarzların atasözlerinin muhtevasına aykırılığı nedeniyle böyle bir tablo ortaya çıktığı düşünülmektedir.

Atasözlerine söz sanatları açısından bakıldığında kinaye 41 sözde, istiare 11 sözde, mübalağa 10 sözde, tenasüp 8 sözde, tezat 7 sözde, iham-ı tenasüp 3 sözde, tecahül-i arif, akis, iham-ı tezat ve cinas 2 sözde, istifham, tevriye, intak ve mecaz-ı mürsel 1 sözde tespit edilmiştir.¹ Söz sanatları sadece atasözlerinde değil sözle yaratılan bütün kültür unsurlarında mizah yaratmak için kullanılmaktadır. Sözel mizahın en önemli araçlarından biri olan söz sanatları, atasözlerinde de durumları gözde canlandırma ve çeşitli kavramların birbirleriyle ilişkilendirilmesi amacıyla kullanılmıştır. Kinaye, istiare mübalağa sanatı en çok kullanılan sanatlardır. Sanatlar tecahül-i arif sanatıyla beraber yapısı gereği sözel mizaha en uygun sanatlardır. Ancak tecahül-i arif sanatının atasözlerinde kullanılan mizahta az kullanılması atasözlerinin her şeyi bilen kişiler tarafından aktarılan kültür unsuru olması ve bilmezlikten gelme gibi bir durumun atasözlerin yapısına çok fazla uygun olmamasından kaynaklanmaktadır.

Atasözlerinin şekil özelliklerinden olan aliterasyon, asonans ve cümle yapıları kullanılarak da sözlerde mizah yaratıldığı görülmektedir. İncelenen atasözlerinden 3 tanesinde aliterasyon ve asonans, 11 tanesinde ise cümle yapılarının yardımıyla mizah yaratıldığı tespit edilmiştir. Bu özellikler atasözleri ve mizahın işbirliğinin açık göstergesidir. Mizah atasözlerinin biçim özelliklerini kullanarak yaratılmıştır. Eksikliği telafi etme amacıyla yapılan bu iş birliğinde mizah da atasözlerinden yardım almıştır.

Bu sonuçlar dikkate alındığında atasözlerinde eksikliği telafi etmek için yaratılan mizahın genelde üstünlük ve rahatlama duygularının verdiği hazzı tetiklemeyle

¹ Atasözlerinde genellikle birden fazla söz sanatı kullanılmıştır. Birden fazla söz sanatı kullanılan atasözlerinde mizah, kullanılan söz sanatları arasından kinaye, istiare ve mübalağa sanatı gibi sanatlar çerçevesinde şekil aldığı tespit edilmiştir.

yaratıldığı görülmektedir. Bu hazzı tetiklemek amacıyla alaya alma, aşağılama, hakaret etme, cinselliği çağrıştıracak kelimelerle ayrıca üreme ve boşaltım organlarıyla yapılan saldırılarla gerçekleştirilmiştir. Yani eksiklikler karşı saldırılarla giderilmeye çalışılmıştır. Ancak bu anlayışla yaratılmayan 9 tane atasözü vardır. Mizahın aynı anlayışla yaratılmak yerine daha çok uyumsuzluk durumlarının yaratılmasının nedeni; aşağılama, küçük düşürme ve mahrem kelimelerin mizahın yıkıcı tavrından dolayı otoriteler tarafından yasaklanmasıdır. Günümüzün mizah anlayışından atasözlerine bakıldığında bu değişim açıkça görülmektedir. Ayrıca hem saldırgan hisleri hem de uyumsuzluk durumlarını barındıran 2 atasözü bu geçiş sürecini göstermektedir. Sonuç olarak "atasözleri toplumun sosyal, kültürel ve ekonomik hayatını yansıtır ve toplumun bu özelliklerini nesiller boyunca taşır" görüşü, incelenen 59 atasözünden 50 tanesinin aşağılama, türlü hayvanlara benzeterek veya boşaltım ve üreme organlarına ilişkilendirilmesi; toplumun mizah anlayışının atasözlerinin yaratıldığı zamanda genellikle bu yönde olduğunu kanıtlamaktadır ve atasözlerin koruyucu yapısı böyle bir görüşe varılmasını sağlamaktadır.

Atasözlerinde yaratılan mizah atasözlerinin yaratılmasına sebep olan eksikliklerin telafisine yardımcı olmak için aynı eksikler nedeniyle doğmuştur. Mizahın dikkati çekme, anlaşılmayı sağlama, hatırlama ve aktarmayla yardımcı olma gibi işlevleri eksiklerin nesiller boyu telafi edilmesini sağlamış toplum kurallarının ve işleyişinin bozulmamasında büyük katkıları olmuştur.

Tek cümle ile özetlemek gerekirse; atasözleri ve mizah yaptıkları işbirliği ile hem kendi varlıklarını hem de toplumun işleyişini ve kurallarını, oluşan eksiklikleri telafi ederek korumaya çalışmışlardır.

Öneri;

Çalışma boyunca yapılan okumalar ve alınan sonuçlara bakıldığında atasözleri ve mizah arasındaki ilişki sadece atasözlerinin başrolde olduğu bir ilişki değildir. Son zamanlarda mizah yaratma amacıyla atasözlerinin bir metni başka bir metne bağlayan türev ilişkileri olan yansılama, öykünme ve alaycı dönüştürüm gibi metinlerarasılık, göstergelerarasılık¹ teknikleri kullanılarak farklı şekilde yorumlandığı görülmektedir (Aktulum, 1999: 93-94). Bu yorumlamalar siyaset dilinde, ekonomi ve

¹ Kubilay Aktulum'a göre metinleşen her folklorik unsur bir göstergedir. (Aktulum, 2013: 11)

endüstri reklamlarında ve atasözlerinin parodileri ve yeni oluşumlarında sıklıkla görülmektedir (Röhrich, 2003). Bu bağlamda bu çalışmada incelenen ilişkinin diğer bir boyutu olan, dikkat çekme amacıyla mizah yaratırken atasözlerini kullanma durumunun da dikkat çekmek ve akılda kalmak gibi bir endişesi olduğu çıkarılabilmektedir.

Atasözleri ve mizah arasındaki ilişkinin bu çalışmada işlenen boyutu kadar kısaca bahsedilen diğer boyutu da değerlidir ve bu ilişkide mizahın başrolde olduğu birliktelik Röhrich'in çalışması temel alınarak Türk atasözlerinde de incelenebilir ve çıkan sonuçlara göre sözlü kültürün modern dünyaya nasıl uyum sağladığı bu açıdan da değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR;

- AKSAN, D. (1996). *Türkçenin Söz Varlığı*. Ankara: Engin Yayınevi.
- AKSOY, Ö. A. (1988). *Deyimler ve Atasözleri Sözlüğü 1*. İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- AKTAŞ, H. (2002). *Modern Türk Şiirinde Edebi Sanatlar*. İstanbul: Söylem Yayınları.
- AKTULUM, K. (1999). *Metinlerarası İlişkiler*. Ankara: Öteki Yayınevi.
- AKTULUM, K. (2013). *Folklor ve Metinlerarasılık*. Konya: Çizgi Yayınları.
- ATALAY, B. (1991). *Divanülûgat-it Türk Dizini-Endeks IV*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- BAUDELAİRE, C. (1997). *Gülmenin Özü*. (İ. Yalçın, Çev.) İstanbul: İris Yayıncılık.
- BERGSON, H. (2011). *Gülme*. (Y. Avunç, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- ÇOBANOĞLU, Ö. (2003). *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: AKM Yayınları.
- DEVELLİOĞLU, F. (2010). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın kitapevi.
- ELÇİN, Ş. (1977). *Halk Edebiyatı Araştırmaları*. Ankara: Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.
- FREUD, S. (1999). *Espiri Sanatı*. (E. Alkan, Çev.) İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- KORTANTAMER, T. (2007). *Temmuzda Kar Satmak*. Ankara: Phoenix Yayınları.
- MORREALL, J. (1997). *Gülmeyi Ciddiye Almak*. (Ş. S. Kubilay Aysevener, Çev.) İstanbul.
- ONG, W. J. (2010). *Yazılı ve Sözlü Kültür: Sözüün Teknolojileşmesi*. (S. P. Banon, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

- OY, A. (1972). *Tarih Boyunca Türk Atasözleri*. İstanbul: Türkiye İşBankası Kültür Yayınları.
- ÖMER, T. (1921). *Darb-ı Mesellerimiz Hakkında Tahlili TedkiKat*. İstanbul: Evkâf Matbaası.
- ÖNGÖREN, F. (1983). *Türk Mizahı ve Hicvi*. Ankara : İş Bankası Yayınları.
- ÖZÜNLÜ, Ü. (1999). *Gülmecenin Dilleri*. Ankara : Doruk Yayınları.
- PALA, İ. (2015). *Divan Şiiri Sözlüğü*: Kapı Yayınları
- ROZENDALL, F. (1997). *Erken İslamda Mizah*. (A. Arslan, Çev.) İstanbul: İris Yayıncılık.
- SAMİ, Ş. (1978). *Kamûs-i Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- SANDERS, B. (2001). *Kahkahanın Zaferi- Yıkıcı Tarih Olarak Gülme*. (K. Atakay, Çev.) İstanbul: Ayrıntı yayınları.
- SOYKUT, İ. H. (1974). *Türk Atalar Sözü Hazinesi*. İstanbul: Ülker Yayınları.
- TÜRKİYE DİYANET VAKFI. (2004). *İslam Ansiklopedisi (Cilt 29)*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.

MAKALELER VE BİLİMSEL YAZILAR;

- ALTUN, M. (2004). *Türk Atasözleri Üzerine Sentaktik Bir İnceleme*. Akademik Araştırmalar Dergisi, (Journal of AcademicStudies)(21), s. 79-91.
- ARONYASI, E. U. (2010). *Atasözü Neydi Ne Oldu?*. Milli Folklor(88), s. 5-15.
- BAŞARAN, U. (2013). *Atasözlerinin Kalıpsallığı Üzerine*. TurkishStudies(8-9), s. 757-770.
- DEVECİ, Ü. (2005). *Nasreddin Hoca Fıkalarında Gülmeceyi Yaratan Karşıt Unsurların Değerlendirilmesi*. I. Uluslar Arası Akşehir Nasreddin Hoca Sempozyumu (Bilgi Şöleni). Akşehir: Akşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayın Nu:6.

- FEİNGBERG, L. (2004). *Mizahın Sırrı*. Milli Folklor(62), s. 10-113.
- MORREALL, J. (1998). *Gülmede Yeni bir Teori*. Milli Folklor(38), s. 88-105.
- GÜVENÇ, A. Ö. (2011). *Dede Korkut Kitabında Mizah*. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi(46), s. 157-180.
- HANÇA, B. B. (2015). *Karacaoğlan Şiirlerine Modern Mizah Teorileri Bağlamında Bir Bakış*. The Journal of Academic Social Science Studies (38), s.109-119. doi:http://dx.doi.org/10.9761/JASSS3041
- ORUÇ, Ş. (2010). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Mizah Kullanımının Öğrencilerin Akademik Başarılarına ve Tutumlarına Etkisi*. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, s. 56-73.
- RÖHRİCH, L. (2003). *Modern Dilde Kullanılan Atasözlerinin Biyolojisi*. G. Ö. Ali BAYKAN içinde, Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1 (A. O. Öztürk, Çev., s. 350-365). Ankara: Milli Folklor Yayınları
- TÜRKMEN, F. (1990). *Nasreddin Hoca Fıkralarında Söz ve Hareket komiği, Hoca-ya Ait Fıkraların Ayırt Edilmesi İçin Bir Metot Denemesi*. 1. Milletler Arası Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri (s. 361-369). Ankara: K. B. Yay. A. Ü Basımevi .
- TÜRKMEN, F. (1996). *Mizahta Üstünlük Teorisi ve Nasreddin Hoca Fıkraları*. 5. Uluslar Arası Türk Halk Kültürü Kongresi Seksiyon Bildirileri (s. 649-655). Ankara: Türk Kültürü, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- TÜRKMEN, F. (2002). *Gülme Teorileri ve Bursa Yöresi Yörük Fıkralarının Analizi*. I. Bursa Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri (4-6 Nisan). 2, s. 367-375. Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları
- TÜRKMEN, F. (1996). *Modern Mizah Teorilerine Göre Nasreddin Hoca Fıkralarının Yorumu*. A. K. Birgül (Dü.), Uluslar arası Nasreddin Hoca Bilgi Şöleni (Sempozyum) Bildirileri (24-26 Aralık İzmir). içinde Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

ÜNLÜ, A. (2007). *Şiddete Gülmek: Geleneksel Türk Tiyatrosunda Şiddet ve Mizah*. Tiyatro Araştırmaları Dergisi(24), s. 27-41.

YAŞAR, F. Ö. (2010). *Mizahta Uyumsuzluk Kuramı Bağlamında Tekerlemeler*. Zeitschrift für die Welt der Türken(2), s.49-57.

TEZLER;

GÖNEN, S. (2006). *Batı Türklerinin Manzum Atasözleri Üzerine Bir Araştırma*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

ÖZDOLAP, M. (2015). *Mizah Tarzları ve Psikolojik Belirtiler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Bilim Üniversitesi. İstanbul

YERLİKAYA, E. E. (2009). *Üniversite Öğrencilerinin Mizah Tarzları İle Algılanan Stres, Kaygı ve Depresyon Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi. Adana.

YEŞİGÜL, E. (2002). *Cumhuriyet Mizahı Üzerine Değerlendirmeli Bir Bibliyografya*. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi. İzmir.

WEB SİTELERİ;

TDK. <http://www.tdk.gov.tr>

WİKİPEDIA. <https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0bibik>

WİKİPEDIA. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Karga>

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Ahmet AKGÖL

Doğum Yeri : SAMSUN

Doğum Yılı : 1991

Medeni Hali : BEKAR

EĞİTİM VE AKADEMİK BİLGİLER

Lise 2005- 2009 : BAFRA KIZILIRMAK LİSESİ

Lisans 2009-2014 : MSKÜ/ TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI BÖLÜMÜ

Yabancı Dil : İNGİLİZCE